

Måndagen den
31 maj 1976

Måndagen den 31 maj

Kl. 11.00

Spioneribrottet
m. m.

§ 1 Justerades protokollen för den 20 och 21 innevarande månad.

§ 2 Föredrogs men bordlades åter
näringsutskottets betänkanden 1975/76:65 och 72.

§ 3 Spioneribrottet m. m.

Föredrogs justitieutskottets betänkande 1975/76:46 med anledning av propositionen 1975/76:174 om ändring i brottsbalken (ang. spioneribrottet m. m.) jämte motioner.

I propositionen 1975/76:174 hade regeringen (justitiedepartementet) föreslagit riksdagen att anta ett i propositionen framlagt förslag till lag om ändring i brottsbalken.

Beträffande propositionens huvudsakliga innehåll anfördes följande:

”I propositionen föreslås ändringar i brottsbalkens bestämmelser om spioneri, vissa andra brott mot rikets säkerhet samt samhällsfarlig ryktesspridning och beljugande av myndighet.

Beträffande spioneri innebär förslaget att straffansvaret begränsas till fall där gärningsmannen haft syfte, dvs. direkt uppsåt att gå främmande makt tillhanda. Som en följd härav ändras gärningsbeskrivningen för brottet obehörig befattning med hemlig uppgift att omfatta gärningar som f. n. är att bedöma som spioneri och som avsett hemlig uppgift men som förövats med indirekt eller eventuellt uppsåt. För grova fall av brottet införs en särskild straffskala.

Brottet olovlig underrättelseverksamhet föreslås uppdelat på två paragrafer. Straffansvaret för den del av brottet som avser anskaffande av uppgifter rörande annan främmande makts militära eller andra förhållanden begränsas på samma sätt som beträffande spioneri, nämligen till fall där gärningsmannen handlat i direkt uppsåt att gå främmande makt tillhanda. Gärningsbeskrivningen för den del av brottet som avser anskaffande av uppgifter om annans personliga förhållanden behålls oförändrad men ges en ny brottsbeteckning, olovligt anskaffande av personuppgifter.

För att vidga förutsättningarna för en fri samhällsdebatt föreslås att bestämmelsen om ryktesspridning till fara för rikets säkerhet upphävs i fredstid men bibehålls för tid då landet är i krig eller då beredskaps-tillstånd råder. Vidare föreslås att bestämmelserna om samhällsfarlig ryk-

tesspridning, beljugande av myndighet och tagande av utländskt understöd mönstras ut ur lagstiftningen.”

I detta sammanhang hade behandlats de med anledning av propositionen väckta motionerna

1975/76:2445 av herr Gustavsson i Alvesta m. fl. (c), vari hemställts att riksdagen beslutade avslå propositionen,

1975/76:2476 av herr Hernelius m. fl. (m), vari hemställs att riksdagen skulle

1. hos regeringen anhålla om en översyn och modernisering av bestämmelserna om spioneri i enlighet med vad i motionen anförts,

2. besluta att den i förslaget till lag om ändring i brottsbalken intagna nya 8 § i 19 kap. skulle betecknas 8 a § och erhålla av motionärerna föreslagen lydelse, innebärande att beredskapstillstånd skulle nämnas såsom jämförbart med krig vid bedömningen av om brottet borde anses som grovt,

3. besluta att 19 kap. 10 § i förslaget till lag om ändring i brottsbalken skulle erhålla av motionärerna föreslagen lydelse, innebärande att den nuvarande uppsåtsformen vid brottet olovlig underrättelseverksamhet borde bibehållas,

4. avslå förslaget i propositionen att 16 kap. 6 §, 17 kap. 6 § samt 19 kap. 8 och 13 §§ skulle upphöra att gälla, innebärande att bestämmelserna om straff för samhällsfarlig ryktesspridning, beljugande av myndighet, ryktesspridning till fara för rikets säkerhet och tagande av utländskt understöd skulle bibehållas, och

1975/76:2477 av herr Romanus (fp), vari hemställts att riksdagen skulle

1. avslå förslaget att ta bort bestämmelserna om tagande av utländskt understöd,

2. göra sådana ändringar av bestämmelserna som föreslagits i motionen för att de inte skulle kunna tillämpas på svenskar som stödde opinionsbildning för utländska befrielserörelser,

3. hos regeringen anhålla om sådan utredning av spionerilagstiftningen som rikspolisstyrelsen föreslagit i sitt remissyttrande.

Utskottet hemställde

1. att riksdagen beträffande avslag på propositionen 1975/76:174 skulle avslå motionen 1975/76:2445 i denna del,

2. att riksdagen beträffande utformningen av spioneristadgandet med bifall till propositionen skulle anta 19 kap. 5 § i det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i brottsbalken,

3. att riksdagen beträffande utformningen av stadgandet om obehörig befattningsman med hemlig uppgift med bifall till propositionen skulle anta 19 kap. 7 § i det ovan nämnda lagförslaget,

4. att riksdagen beträffande utformningen av stadgandet om grov obe-

hörig befattning med hemlig uppgift med bifall till propositionen och med avslag på motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 2) skulle anta 19 kap. 8 § i det ovan nämnda lagförslaget,

5. att riksdagen beträffande utformningen av stadgandet om vårdslöshet med hemlig uppgift med bifall till propositionen skulle anta 19 kap. 9 § i det ovan nämnda lagförslaget,

6. att riksdagen beträffande översyn av spioneribrottet i anledning av motionen 1975/76:2445 i denna del, motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 1) och motionen 1975/76:2477 i denna del (yrkande 3) gav regeringen till känna vad utskottet anfört i detta hänseende,

7. att riksdagen beträffande utformningen av stadgandet om olovlig underrättelseverksamhet med avslag på motionen 1975/76:2445 i denna del och motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 3) på det sätt skulle bifalla propositionen att riksdagen beslutade

a) att som ett första stycke i 19 kap. 10 § brottsbalken skulle upptas 19 kap. 10 § i det ovan nämnda lagförslaget,

b) att som ett andra stycke i nämnda paragraf skulle upptas bestämmelsen i 19 kap. 11 § i det ovan nämnda lagförslaget med den ändring att lagrummet skulle erhålla av utskottet föreslagen lydelse,

c) att härav betingade ändringar vidtogs i ingressen till det ovan nämnda lagförslaget,

8. att riksdagen beträffande upphävande av stadgandet om tagande av utländskt understöd skulle

a) med avslag på propositionen i denna del samt i anledning av motionen 1975/76:2445 i denna del, motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 4 delvis) och motionen 1975/76:2477 i denna del (yrkande 1 delvis) besluta att 19 kap. 13 § brottsbalken skulle kvarstå i oförändrad lydelse samt att härav betingade ändringar vidtogs i ingressen till det ovan nämnda lagförslaget,

b) i anledning av motionen 1975/76:2445 i denna del, motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 4 delvis) och motionen 1975/76:2477 (yrkande 2 delvis) anta 19 kap. 16 § brottsbalken i av utskottet föreslagen lydelse, innebärande att åtal för tagande av utländskt understöd skulle förutsätta förordnande av regeringen,

c) i anledning av motionen 1975/76:2445 i denna del, motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 4 delvis) och motionen 1975/76:2477 i denna del (yrkandena 1 och 2 delvis) ge regeringen till känna vad utskottet anfört rörande översyn av stadgandet i 19 kap. 13 §,

9. att riksdagen beträffande upphävande av 16 kap. 6 §, 17 kap. 6 § och 19 kap. 8 § brottsbalken med bifall till propositionen samt med avslag på motionen 1975/76:2445 i denna del och motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 4 delvis) skulle dels anta förslaget i propositionen att de nämnda lagrummen skulle upphöra att gälla, dels anta 22 kap. 2 a § i det ovan nämnda lagförslaget.

10. att riksdagen beträffande översyn rörande förfaranden som avsågs i 16 kap. 6 §, 17 kap. 6 § och 19 kap. 8 § brottsbalken med anledning

av motionen 1975/76:2445 i denna del och motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 4 delvis) gav regeringen till känna vad utskottet anfört i detta hänseende,

11. att riksdagen beslutade att såsom en första dels-sats i ingressen till det ovan nämnda lagförslaget skulle intas följande: "dels att i 19 kap. 4 § ordet 'han' skall bytas ut mot ordet 'regeringen' ",

12. att riksdagen skulle anta 19 kap. 14 § i det ovan nämnda lagförslaget med den ändring att lagrummet skulle erhålla av utskottet föreslagen lydelse,

13. att riksdagen skulle anta 19 kap. 15 § i det ovan nämnda lagförslaget,

14. att riksdagen beslutade att 19 kap. 16 § andra stycket brottsbalken skulle behållas i oförändrad lydelse,

15. att riksdagen för nu ifrågavarande ändringar i brottsbalken skulle anta en ikraftträdandebestämmelse av den lydelse utskottet föreslagit, innebärande att lagen i enlighet med regeringens förslag skulle träda i kraft den 1 januari 1978, dock att i 19 kap. 4 och 16 §§ föreslagna ändringar skulle träda i kraft redan den 1 juli 1976.

Reservationer hade avgivits

1. av fru Kristensson (m), herrar Polstam (c), Johansson i Växjö (c), Bengtsson i Göteborg (c) och Schött (m) samt fru Wiklund (c) och fru André (c) som beträffande utformningen av stadgandet om obehörig befattnings med hemlig uppgift ansett att utskottet under 3 bort hemställa

att riksdagen i anledning av propositionen skulle anta 19 kap. 7 § i det framlagda lagförslaget med den ändring att lagrummet skulle upptas som ett första stycke i paragrafen och erhålla av reservanterna föreslagen lydelse, innebärande att för alla förfaranden som kännetecknas av indirekt eller eventuellt uppsåt att gå främmande makt till handa och som reglerades i 7 § skulle brottsbenämningen "obehörig befattning med uppgift av betydelse för rikets säkerhet" införas,

2. av fru Kristensson (m), herrar Polstam (c), Johansson i Växjö (c), Bengtsson i Göteborg (c) och Schött (m) samt fru Wiklund (c) och fru André (c) som – under förutsättning av bifall till reservationen nr 1 – beträffande utformningen av stadgandet om grov obehörig befattning med hemlig uppgift ansett att utskottet under 4 bort hemställa

att riksdagen i anledning av propositionen och med avslag på motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 2) skulle anta det i propositionen föreslagna nya stadgandet i 19 kap. 8 § med av reservanterna föreslagen lydelse att upptas som ett andra stycke i 19 kap. 7 §, innebärande bl. a. att brottsbenämningen "grov obehörig befattning med uppgift av betydelse för rikets säkerhet" skulle införas i lagrummet,

3. av fru Kristensson (m), herrar Polstam (c), Johansson i Växjö (c), Bengtsson i Göteborg (c) och Schött (m) samt fru Wiklund (c) och fru

André (c) som – under förutsättning av bifall till reservationen nr 1 – beträffande utformningen av stadgandet om vårdslöshet med hemlig uppgift ansett att utskottet under 5 bort hemställa

att riksdagen i anledning av propositionen skulle anta det i propositionen föreslagna nya stadgandet i 19 kap. 9 § med av reservanternas föreslagen lydelse att upptas som 19 kap. 8 §, innebärande att brottsbenämningen "vårdslöshet med hemlig uppgift av betydelse för rikets säkerhet" skulle införas i lagrummet,

4. av fröken Mattsson, herr Larfors, fru Bergander, herr Nilsson i Visby, fru Andersson i Kumla samt herr Mathsson i Fagersta (samtliga s) som beträffande översyn av spioneribrottet i fråga om motiveringen för utskottets hemställan under 6 ansett att utskottets yttrande i viss del skulle ha av reservanternas angiven lydelse,

5. av fru Kristensson (m), herrar Polstam (c), Johansson i Växjö (c), Bengtsson i Göteborg (c) och Schött (m) samt fru Wiklund (c) och fru André (c), som beträffande utformningen av stadgandet om olovlig underrättelseverksamhet ansett att utskottet under 7 bort hemställa

att riksdagen i anledning av propositionen i denna del samt i anledning av motionen 1975/76:2445 i denna del och motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 3) beslutade

a) att som ett första stycke i 19 kap. 10 § brottsbalken skulle upptas 19 kap. 10 § i det framlagda lagförslaget med den ändring att lagrummet skulle erhålla av reservanternas föreslagen lydelse, innebärande att huvudstadgandet om olovlig underrättelseverksamhet skulle lämnas oförändrat,

b) att som ett andra stycke i nämnda paragraf skulle upptas bestämmelsen i 19 kap. 11 § i lagförslaget med den ändring att lagrummet skulle erhålla av reservanternas föreslagen lydelse, vilken överensstämde med den lydelse som utskottet förordat,

c) att härav betingade ändringar vidtogs i ingressen till det ovan nämnda lagförslaget,

6. av fröken Mattson (s), herr Larfors (s), fru Bergander (s), herrar Nilsson i Visby (s) och Lövenborg (vpk), fru Andersson i Kumla (s) samt herr Mathsson i Fagersta (s) som beträffande upphävande av stadgandet om tagande av utländskt understöd ansett att utskottet under 8 bort hemställa

att riksdagen med bifall till propositionen samt med avslag på motionen 1975/76:2445 i denna del, motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 4 delvis) och motionen 1975/76:2477 i denna del (yrkandena 1 och 2) skulle anta förslaget i propositionen att 19 kap. 13 § brottsbalken skulle upphöra att gälla,

7. av fru Kristensson (m), herrar Polstam (c), Johansson i Växjö (c),

Bengtsson i Göteborg (c) och Schött (m) samt fru Wiklund (c) och fru André (c) som beträffande upphävande av 16 kap. 6 §, 17 kap. 6 § och 19 kap. 8 § brottsbalken ansett att utskottet under 9 bort hemställa att riksdagen med avslag på propositionen i denna del samt i anledning av motionen 1975/76:2445 i denna del och motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 4 delvis) skulle *dels* besluta att bestämmelserna i de nämnda lagrummen skulle kvarstå i oförändrad lydelse, *dels* avslå förslaget i propositionen att i 22 kap. brottsbalken skulle införas en ny paragraf med beteckningen 2 a §, *dels* besluta att härav betingade ändringar vidtogs i ingressen till det ovan nämnda lagförslaget,

8. av fröken Mattson (s), herr Larfors (s), fru Bergander (s), herrar Nilsson i Visby (s) och Lövenborg (vpk), fru Andersson i Kumla (s) samt herr Mathsson i Fagersta (s) som beträffande översyn rörande förfaranden som avsågs i 16 kap. 6 §, 17 kap. 6 § och 19 kap. 8 § brottsbalken ansett att utskottet under 10 bort hemställa

att riksdagen skulle avslå motionen 1975/76:2445 i denna del och motionen 1975/76:2476 i denna del (yrkande 4 delvis),

9. av fröken Mattson (s), herr Larfors (s), fru Bergander (s), herrar Nilsson i Visby (s) och Lövenborg (vpk), fru Andersson i Kumla (s) samt herr Mathsson i Fagersta (s) som – under förutsättning av bifall till reservationen nr 6 – beträffande följdändringar rörande 19 kap. 16 § första stycket brottsbalken ansett att utskottet under 15 bort hemställa

att riksdagen för nu ifrågavarande ändringar i brottsbalken skulle anta en ikraftträdandebestämmelse av den lydelse reservanterna föreslagit, innebärande att lagen skulle träda i kraft, såvitt avsåg 19 kap. 4 §, den 1 juli 1976 och i övrigt den 1 januari 1978.

Fru KRISTENSSON (m):

Herr talman! Det ärende som vi nu behandlar berör lagstiftningsfrågor av stor betydelse för vårt lands säkerhet. Det gäller nämligen spioneri, obehörig befattning med hemlig uppgift, olovlig underrättelseverksamhet, ryktesspridning till fara för rikets säkerhet, samhällsfarlig ryktes-spridning, beljugande av myndighet och tagande av utländskt understöd.

Det är, som jag sade, fråga om för vårt lands säkerhet vitala bestämmelser. Den utredning som ligger till grund för propositionen har anförtrots en enmansutredare. Utredningen tillsattes f. ö. med, jag vet inte om jag skall säga föredömlig snabbhet, men i varje fall med den snabbhet som ibland karakteriserar justitiedepartementet när det gäller en viss typ av frågor, och den tillsattes just den dag då domen föll i den s. k. IB-affären. Enligt utskottsmajoritetens mening borde den här utredningen ha haft en parlamentarisk förankring. Det är också ganska anmärkningsvärt att departementschefen inte ens skickade propositionen till lagrådet för sedvanlig granskning.

En särskild komplikation när det gäller justitieutskottets bedömning av de här frågorna är att de har behandlats av två olika utredningar,

som lett till två parallella propositioner – den ena behandlas i konstitutionsutskottet och den andra i justitieutskottet. I den ena delen av utredningsmaterialet finns i de här hänseendena ingen motivering, utan motiveringen återfinns enbart i de avsnitt som justitieutskottet har haft att behandla.

Mot bakgrund av det här lagstiftningsärendets komplicerade natur och med utgångspunkt i den delvis mycket kritiska remissopinionen, i viss mån också med hänsyn till de motionsyrkanden som framförts, beslöt utskottets majoritet att skicka ärendet till lagrådet för yttrande. Lagrådets yttrande är fogat till betänkandet. Det har enligt min mening gett en värdefull belysning av ärendet och underlättat våra ställningstaganden.

När det först gäller spioneribrottet står ett enigt justitieutskott bakom propositionens förslag att man i 19 kap. 5 § brottsbalken enbart skall behandla spioneribrott som är begångna med direkt uppsåt och att sådana gärningar som är begångna med indirekt eller eventuellt uppsåt skall föras till 7 §. I propositionen sägs att 7 §, som behandlar obehörig befattningsmed hemlig uppgift därmed kommer att i viss utsträckning begränsa det nuvarande spioneribrottet genom att gärningar, som inte omfattar hemlig uppgift men som begås med indirekt eller eventuellt uppsåt, kommer att bli straffria. Det gäller både normalbrottet och det grova brottet.

Nu säger departementschefen att man i och för sig skulle kunna överväga att låta de här förfarandena omfattas av straffansvar, men med hänsyn till att det skulle leda till en lagtekniskt något mer komplicerad lösning avstår departementschefen från att infoga dem under 7 §. Som ytterligare skäl anför han att det här torde gälla i stor utsträckning osannolika fall, varför man kan bortse från dem i praktiken.

Det är svårt att bilda sig en uppfattning om huruvida dessa fall verkligen är så osannolika, för det saknas både i utredningen och i propositionen en exemplifiering av vilka fall man skulle kunna tänka sig.

Lagrådet går in på den här problematiken och nämner som typfall att en utomstående får kännedom om en uppgift, som objektivt sett är hemlig. Lagrådet nämner några exempel, som jag tycker är värda att notera. Man säger att det mycket väl kan tänkas att städpersonal i en papperskorg i ett tjänsterum hittar handlingar, kanhända handskrivna manuskript, som saknar hemligstämpel och som innehåller intressanta uppgifter. Liknande handlingar kan exempelvis finnas i en portfölj, glömd på ett tåg eller i en taxi. En besökare kan komma in tillfälligtvis i ett tomt tjänsterum, där hemliga handlingar ligger uppslagna. En radioamatör kanske finner en radiofrekvens, som utnyttjas för militär radiokommunikation. Någon uppmärksammar att vetenskapsmän med viss specialiserad inriktning gör täta besök hos försvarets forskningsanstalt. I ett utrikespolitiskt spännat läge i förhållande till viss stat igenkänns en annan med Sverige sympatiserande stats politiska eller militära ledare på besök här för icke offentliggjorda överläggningar med svenska myndigheter.

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

De exempel som lagrådet nämner tycker jag är värda att något fundera över. Det kanhända inte är den nämnda städerskan som är riskfaktorn, men det kan vara den hon eventuellt lämnar dessa handlingar till som sedan i sin tur kan missbruka kunskapen om innehållet.

Till detta kommer att lagstiftaren endast i undantagsfall förutsatt att vederbörande skall anses ha begripit att uppgiften är hemlig. I förarbetena till den nuvarande 7 § ställs det höga krav på insikt om att en uppgift är hemlig. Även mot denna bakgrund får man klart för sig att det område, som f. n. betecknas som spioneri men som om propositionens förslag går igenom kommer att bli helt straffritt, utvidgas i inte obetydlig utsträckning.

Vi som företräder centerpartiet och moderaterna i utskottet har därför i enlighet med vad justitiekanslern och lagrådet tänkt sig föreslagit att man borde byta ut begreppet "hemlig uppgift" mot "uppgift av betydelse för rikets säkerhet". I och för sig skulle man kunna överväga skrivningen "av synnerlig betydelse för rikets säkerhet", men vi menar att ett sådant förfarande skulle strida mot den lagstiftningsteknik där rekvisiten vanligen anges i gärningsbeskrivningen och inte i brottsbenämningen.

Dessutom finns det anledning erinra om att stadgandet uttryckligen hänvisar till spioneristadgandet. I spioneristadgandet anges ju att uppgifterna skall röra försvarsverk, vapen, förråd, import, export eller förhållande i övrigt vars uppenbarande för främmande makt kan medföra men för rikets försvar eller för folkförsörjningen vid krig eller av krig föranledda utomordentliga förhållanden eller eljest för rikets säkerhet.

Det är således fråga om en synnerligen allvarlig brottslighet, och vi reservanter ställer oss frågan om det verkligen är rimligt att vissa gärningar, som f. n. bedöms som spioneri eller grovt spioneri, i fortsättningen avkriminaliseras så att de i fortsättningen blir helt straffria. Det kan inte vara ett samhällsintresse att gärningar av den typen blir helt avkriminaliserade.

Vi får inte heller glömma att sådana straffstadganden troligen har en betydande preventiv effekt.

Förslaget att i 7 § införa ett särskilt stadgande för grova brott har utskottet i sin helhet inte någonting att invända mot men centerpartisterna och moderaterna i utskottet anser liksom lagrådet att ett sådant stadgande bör tas in under samma paragraf som normalbrottet, vilket överensstämmer med den vanliga lagstiftningstekniken.

Utskottet har diskuterat det förslag som bl. a. rikspolisstyrelsen har fört fram – och samtliga de motioner som har väckts i ärendet – att det borde företas en översyn och en modernisering av spioneribrottet. Man tror sig veta att spioneriverksamheten numera i betydande utsträckning inriktas på politiska och ekonomiska förhållanden. Fallet Guillaume i Västtyskland är ju ett exempel på detta, och det är säkert inte det enda. Vi är i utskottet överens om att en sådan översyn bör äga rum.

Till utskottsbetänkandet är fogad en reservation av de socialdemokratiska ledamöterna i utskottet, men reservanternas förslag skiljer sig

inte mycket från utskottsmajoritetens, utan väl endast däri, att reservationen kanske inte så tydligt talar om en utredning utan mer om nya överväganden och en översyn och inte heller särskilt nämner att utredningen skall ske under parlamentarisk medverkan.

I 19 kap. 9 § upptas förfaranden som gäller olovlig underrättelseverksamhet. Propositionen föreslår att de förfarandena skall vara straffbara endast om gärningarna begås med direkt uppsåt. Det betyder att om någon ägnar sig åt olovlig underrättelseverksamhet men endast har ett indirekt eller ett eventuellt uppsåt, så inträder strafffrihet.

Det finns två skäl i propositionen för detta förslag. Det första skälet är att man inte rimligen bör ha ett annat uppsåtsbegrepp när det gäller olovlig underrättelseverksamhet än man föreslår när det gäller spioneri. Det andra skälet är att sådana fall inte har varit aktuella i de domar som hittills har meddelats.

Centerpartisterna och moderaterna i utskottet har ansett att med vår strafflösning för spioneribrottet det första skälet bortfaller när det gäller uppsåtsbegreppet, och det andra i propositionen anförda skälet, att sådana fall inte har varit aktuella i några domar, tycker vi inte är särskilt starkt eftersom man får utgå från att de här straffstadgandena har en betydande avhållande effekt. Vi har fäst oss vid att justiekanslern under remissbehandlingen påpekat att det här gäller förhållanden av militär natur eller andra förhållanden, vilkas uppenbarande kan medföra men för främmande makts säkerhet. Det är alltså särskilt känsliga förhållanden, och inte samhällsförhållanden i allmänhet, som en fri offentlig debatt odis-kutabelt måste kunna avhandla.

Även överbefälhavaren har varit inne på de här frågorna och understrukit den fara som strafffrihet i dessa hänseenden kan innebära när det gäller förvecklingar med främmande makt. Därtill understryker han att en sådan verksamhet ganska lätt kan läggas om till spioneri mot Sverige. Det kan, som vi reserverar ser det, inte gärna vara något samhällsintresse att sådana förfaranden skall bli helt straffria, vilket blir följden om regeringens förslag godtas. Det skulle exempelvis kunna leda till att Stockholm blir en spionericentral, där olika agenter från främmande länder – och kanske från vårt land – vet att de kan ägna sig åt olovlig underrättelseverksamhet utan att behöva riskera att lagföras eller dömas för detta. Jag tror inte vi skall underskatta de faror som en sådan av-kriminalisering kan innebära också ur den synpunkten för vårt lands ställning internationellt sett i de här sammanhangen.

En detalj som jag vill nämna är flyktingspionage. Departementschefen hade föreslagit att det skulle införas en ny beteckning, olovligt anskaffande av personuppgifter. Men av olika skäl har utskottet i enighet stannat för att en sådan beteckning inte är särskilt lämplig. Vi har därför föreslagit att stadgandet bibehålls i sin nuvarande utformning. Detta betyder också – det vill jag gärna framhålla – att den konstruktion som utskottet föreslår kommer att leda till att åtals förordnande av regeringen bibehålls i de här frågorna, något som enligt propositionens förslag skulle ha bortfallit.

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

Det kan ändå ha ett visst värde att regeringen får bedöma om åtal skall väckas eller inte i den här typen av känsliga ärenden.

Därefter kommer jag, herr talman, över till en grupp bestämmelser som skall utgöra skydd för samhället mot falska rykten och andra osanna påståenden av betydelse för rikets säkerhet. Det gäller ryktesspridning till fara för rikets säkerhet, samhällsfarlig ryktesspridning, beljugande av myndighet och tagande av utländskt understöd. I propositionen föreslås att samtliga dessa bestämmelser skall upphävas. Dock sägs att ryktesspridning till fara för rikets säkerhet bör vara straffbelagd under beredskapstillstånd och krig och införas under krigsartiklarna i 22 a §. Departementschefen framhåller att den här typen av gärningar kan innebära en samhällsfara, men hans remedium är att detta bör kunna bemötas genom information och upplysning.

Utskottsmajoriteten understryker att den föreslagna avkriminaliseringen av ryktesspridning och beljugande av myndighet tillsammans med upphävandet av bestämmelsen om tagande av utländskt understöd straffrättsligt sett skulle lämna fältet fritt för främmande makt att finansiera en kampanj för spridande av falska uppgifter i syfte att undergräva förtroendet för de högsta statsorganen. Vi förordar att en utredning tillsätts för att se över denna typ av stadganden. Det finns – menar vi i utskottsmajoriteten – anledning att göra vissa justeringar av dessa paragrafer. Centerpartister och moderater anser att bestämmelserna i avvaktan på resultatet av denna utredning bör kvarstå i oförändrat skick.

Utskottsmajoriteten anser att bestämmelsen om tagande av utländskt understöd bör kvarstå i avvaktan på resultatet av den nämnda utredningen. Utskottsmajoriteten anser vidare att avkriminaliseringen av tagande av utländskt understöd väsentligt skulle öka möjligheterna att förvärva medarbetare inom Sverige för sådan här verksamhet eftersom dessa inte skulle riskera att bli lagförda för sådana gärningar. Och det kommer att bli betydligt lättare att hemlighålla utländskt understöd när det inte längre blir en uppgift för polis och åklagarmyndighet att söka beivra dessa gärningar. Vi understryker att det är väsentligt ur normbildningssynpunkt att detta lagstadgande finns kvar.

Jag kan inte tänka mig att riksdagen egentligen tycker att det skulle vara tilltalande om en främmande makt kommer på tanken att med stora belopp finansiera något politiskt parti i det här landet för att försöka kasta över ända det demokratiska styrelseskick som vi har. Hur skulle det se ut om Kadaffi – för att ta ett exempel på personer som har mycket pengar att röra sig med – skulle försöka infiltrera vårt land med utländska pengar? Skulle det vara särskilt tilltalande? Och är det lämpligt att sådant kan genomföras straffritt?

Men jag vill understryka att den nuvarande bestämmelsen om tagande av utländskt understöd säkert har en alltför vidsträckt omfattning. Vi har den uppfattningen att en utredning bör komma till stånd för att söka få fram en stramare bestämmelse, som inte kan leda till icke önskade resultat. Under tiden skall, tänker vi oss, regeringen besluta i åtalsfrågan.

Det kanske också finns anledning att framhålla att när det gäller ryk-
tesspridning till fara för rikets säkerhet är det inte en så knivskarp gräns
mellan krigs- och beredskapstillstånd och vanligt fredstillstånd. Det finns
ett gränsskikt mellan beredskapstillstånd och fred som man kanske lätt
förbiser. Det är otillfredsställande att i ett land som vårt acceptera att
någon grupp kan ägna sig åt systematiska och välorganiserade kampanjer
med uppenbart politiska syften – och som framför allt kan innebära stora
risktaganden i politiskt oroliga tider.

Nu säger utredningsmannen med instämmande av departementschefen
att sådan här ryktesspridning kan man normalt komma åt genom in-
formation. Utredningsmannen säger t. o. m. att det får anses vara en
plikt för berörda myndigheter att på lämpligt sätt bemöta osanna rykten
och påståenden. När jag tänker närmare efter, tycker jag att detta ut-
talande verkligen förefaller ytterst litet genomtänkt. Det finns ju många
myndigheter som har uppgifter av sådan natur att de omgärdas med
sekretessbestämmelser. Det gäller t. ex. militära och polisiära myndig-
heter, och det kan gälla både regering och riksdag. Domstolarna har ju
också en särställning i dessa hänseenden. Sekretesshänsyn som dessa
myndigheter måste ålägga sig försämrar möjligheterna för dem att ge
den upplysning och den information som departementschefen här tänker
sig.

Detta gäller även – det vill jag också understryka – uppsåtligen osanna
uppgifter av den art som, enligt vad departementschefen själv säger,
kan medföra allvarliga skadeverkningar. Ingen kan väl egentligen på fullt
allvar säga att sådana uppsåtligen osanna uppgifter får anses utgöra ett
omistligt inslag i samhällsdebatten.

Därför, herr talman, har vi reservanter – centerpartister och moderater
i utskottet – ansett att det är obetänksamt att nu ta bort dessa bestäm-
melser i avvaktan på den utredning som vi förordar.

Jag vill med detta, herr talman, yrka bifall till reservationerna 1, 2,
3, 5 och 7, och i övrigt till utskottets hemställan.

I detta anförande instämde herr Petersson i Gäddvik (m).

Herr POLSTAM (c):

Herr talman! Den här propositionen handlar om ändring i brottsbalken,
och det låter kanske ganska oskyldigt. Men ändringarna avser så allvarliga
frågor som brott mot rikets säkerhet. Ser man närmare på innehållet
i propositionen, konstaterar man att bakgrunden till förslaget ligger långt
tillbaka i tiden. Propositionen bygger på den revision av brottsbalkens
regler för brott mot staten och allmänheten som gjordes 1948. Under
senare år har händelser inträffat som föranlett departementschefen att
åter aktualisera en översyn av brottsbalken på det här området. I början
av 1974 uppdrog justitieministern åt en särskild utredningsman att som
sakkunnig företa en översyn av brottsbalkens bestämmelser om brott
mot rikets säkerhet.

Av direktiven för den enmansutredningen framgår att kravet på uppsåt när det gäller rekvisitet "att gå främmande makt till handa" vid 1948 års revision fick en vidare innebörd än det tidigare hade haft. För spioneri och grovt spioneri kan därför enligt nu gällande rätt dömas, bara gärningsmannen haft någon form av uppsåt att gå främmande makt till handa, dvs. inte bara direkt uppsåt utan också indirekt eller eventuellt uppsåt. Jag delar utredningsmannens och departementschefens uppfattning, att det för spioneri och grovt spioneri i detta hänseende inte skall krävas mer än direkt uppsåt. Begreppet spioneri uppfattas nog mycket riktigt av allmänheten som värdeladdat. Man utgår från att den som begått ett sådant brott verkligen gjort sig skyldig till ett allvarligt brott, för vilket det skall finnas stränga regler. Så långt är jag klart för en revision av de här bestämmelserna i samma riktning som förslaget i propositionen. Vissa följdändringar liksom vissa andra ändringsförslag i brottsbalkens bestämmelser om brott mot rikets säkerhet står jag däremot litet tveksam till. Det är nämligen svårt att förutse alla konsekvenser av de här lagändringarna.

Flera av remissinstanserna har också ställt sig tveksamma till lämpligheten av att vissa av de föreslagna förändringarna vidtas nu. Utan att för den skull kritisera utredningen, som ligger till grund för den här propositionen, eller departementschefens motivuttalanden, så har vi i centerpartiet ifrågasatt om underlaget för ändringarna är av sådan art, att det klart kan påvisas att de fördelar som kan uppnås är större än de risker för rikets säkerhet och annat som kan bli följden om propositionen i dess helhet genomförs.

Det har inte heller givits tillräcklig tid för en grundlig realbehandling inom riksdagsgrupperna, även om det ändå nu kan tyckas att så har varit fallet. Mycket material har ju kommit fram. Det kom omkring 40 propositioner till riksdagen vid påsktiden, och bland dem var också den här. Den omfattar många besvärliga och svåra frågor – inte bara för riksdagsledamöter utan även för jurister, vilket har omvitnats – och kräver därför mycken tid för behandling. Även om inte alla propositionerna kommer att behandlas under detta riksmöte, så måste dock de flesta behandlas och konkurrera om den tid som i så begränsad omfattning står till förfogande.

Med hänsyn till de här omständigheterna bedömde vi från centerpartiets sida situationen under motionstiden så, att vi inte i nuläget var beredda att acceptera en förändring av gällande rätt som föreslogs i propositionen. Vi ansåg att en eventuell förändring av de här bestämmelserna måste föregås av allsidiga och genomgripande överväganden, omfattande hela det berörda problemområdet. En sådan utredning borde då också ske i parlamentarisk form.

Under utskottsbehandlingen frångick vi vårt ursprungliga avslagsyrkande, eftersom propositionen 204 också måste behandlas. Det gällde ju sådana grundlagsändringar i tryckfrihetsförordningen, där straffstadgandena återfinns i brottsbalkens regler om brott mot rikets säkerhet.

Eftersom utredningen om spioneribrottet m. m. inte var parlamentariskt underbyggd och de här frågorna om rikets säkerhet är så väsentliga för landet krävde vi i stället att propositionen omedelbart skulle underställas lagrådets prövning som en garanti för oss som inte varit med om utredningen att lagändringen blev konsekvent och riktig från början.

Vid sidan av de meningsskiljaktigheter som i detta ärende kommit fram i några av sakfrågorna har det också i det här avseendet förts fram olika meningar om utskottets åtgärd att skaffa yttrande från lagrådet och jag skall passa på att säga något om detta.

I den nya regeringsformen 8 kap. 18 §, där grundbestämmelsen om lagrådet finns, föreskrivs också att riksdagsutskott får inhämta yttrande från lagrådet. Där hänvisas till närmare bestämmelser i riksdagsordningen. Enligt 4 kap. 10 § riksdagsordningen gäller att utskott skall inhämta yttrande om minst en tredjedel av utskottsledamöterna begär det. Utskottets majoritet kan förhindra en remiss om majoriteten anser att det dröjsmål som följer med remissen skulle leda till avsevärt men.

Rent formellt har alltså utskottets majoritet i detta ärende använt en grundlagsfäst möjlighet att inhämta lagrådets yttrande. Bakom denna möjlighet ligger bl. a. tanken att riksdagen enligt den nya grundlagen ensam är lagstiftare. Det har därför inte ansetts riktigt att enbart regeringen skall få avgöra i vilka fall lagrådet skall höras. Även om det nu varit första gången som denna möjlighet kommit till användning i praktiken skall man inte överdriva eller göra sensation av det inträffade, eftersom det är förutsett som ett led i lagstiftningsarbetet till följd av den nya grundlagens syn på lagstiftningen.

Man frågar sig då vilka skäl utskottet hade för sin remiss. Ja, ett skäl är att det här gäller allmän kriminallag, som tillhör det tidigare – före 1971 – obligatoriska området för lagrådsgranskning. Det är här bl. a. fråga om centrala straffrättsliga bestämmelser i brottsbalkens kapitel om brotten mot riket säkerhet.

Ett annat skäl som jag inledningsvis nämnde – och det har för vår del vägt mycket tungt – är att förarbetena till förslagen i propositionen varit anmärkningsvärt tunna med tanke på de viktiga bestämmelser det här gäller. Jag behöver inte nu gå närmare in på dessa förarbeten. Jag kan bara hänvisa till att bristerna i detta hänseende utgjort ett av huvudskälen i centermotionen 2445, när vi yrkade avslag på hela propositionen. Jag kan också hänvisa till att hela utskottet i sin skrivning på s. 9 ställer sig bakom tanken att det hade varit lämpligt om de nu aktuella ändringarna i brottsbalken och deras återverkningar på tryckfrihetsförordningen hade föregåtts av allsidiga och genomgripande överväganden i en parlamentariskt förankrad utredning.

I själva verket tror jag inte att någon på allvar vill ifrågasätta värdet av lagrådsgranskningen, eftersom den utgör en garanti för rättssäkerhetsintressen och för enhetlighet, konsekvens och klarhet i rättssystemet. Som departementschefen i samband med den nya grundlagen uttalade är lagrådets verksamhet otvivelaktigt värdefull som ett led i arbetet på

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

att få fram fullgoda lagstiftningsprodukter. Jag anser det inte vara på sin plats att i detta sammanhang diskutera lagrådets ställning och funktion i frågor som kan vara aktuella när det gäller ordningen för lagstiftningen i andra fall än sådana som det här gäller. Jag vill bara understryka att lagrådets yttrande är en sak och lagstiftarens – alltså vi politikerns – ställningstagande här i riksdagen är en annan sak. Vid vårt ställningstagande är det självklart att man mot varandra väger alla olika synpunkter som kommit fram i ärendet. Även om lagrådets uttalanden är grundade på den största sakkunskap och överblick över regelsystemen är det ändå så att lagstiftaren självfallet fattar sina beslut efter sina egna överväganden. I detta ärende har ju inte heller alla lagrådets synpunkter fått gehör hos lagstiftaren.

Jag tror ändå att jag måste ytterligare utveckla bakgrunden till att lagrådet hördes. Här gäller det alltså en straffrättslig lagstiftning av stor betydelse för rikets säkerhet. I vissa delar inverkar de föreslagna ändringarna i brottsbalken på tryckfrihetsförordningen. Detta samband utvecklas i propositionen. Det har lett till att visst samråd ägt rum mellan massmedieutredningen och den särskilde utredningsmannen, som utarbetat det betänkande som ligger till grund för propositionen. Av massmedieutredningens eget betänkande framgår att man i den utredningen inte gjort några närmare överväganden beträffande brottskatalogen i tryckfrihetsförordningen. Man har bara beaktat vad den särskilde utredningsmannen föreslår, dvs. den avkriminalisering som vi nu behandlar. På samma sätt är det med propositionen 204, som behandlas i konstitutionsutskottets strax aktuella betänkande nr 54. De däri föreslagna ändringarna i tryckfrihetsförordningen i fråga om meddelarskyddet rörande brottet grov obehörig befattning med hemlig uppgift liksom avkriminaliseringen i brottskatalogen ses i den propositionen som en ren följd av förslagen i den proposition som justitieutskottet behandlar.

Helt naturligt görs det inte i propositionen 204 några mera detaljerade analyser av innebörden av förslagen. Jag säger helt naturligt, eftersom det är fråga om straffrättsliga överväganden, och det i första hand tillkommer justitieutskottet att göra de straffrättsliga bedömningarna.

När det då inte heller i förarbetena till de förslag som justitieutskottet haft att behandla skett någon genomträngande analys i parlamentariskt förankrade former har det för oss framstått som så betänkligt att vi – som jag redan sagt – har motionerat om avslag på propositionen. Och samma skäl ledde oss till uppfattningen att lagrådet borde höras, så att bristerna i någon mån kunde avhjälpas.

Med tanke på det samband som råder mellan brottsbalken och tryckfrihetsförordningen i detta ärende hade det självfallet varit lyckligast om mera inträngande överväganden hade kunnat ske. Det är tydligen främst tidsnöden som hindrat detta. För tryckfrihetens del är ju detta grundlag och då måste riksdagsval ligga mellan besluten. Riksdagen har alltså ställts i ett läge, då det under svår tidspress gällt att få fram en strafflagstiftning, som har vissa återverkningar på tryckfrihetsförordningen.

Den tidsnöden är inte något skäl, tycker vi, för justitieutskottet att göra avkall på den noggrannhet som normalt krävs vid strafflagstiftning. Och för utskottet har det gällt att få fram en ur allmänna straffrättsliga synpunkter acceptabel produkt. De tryckfrihetsrättsliga aspekterna åligger det sedan konstitutionsutskottet att beakta.

Herr talman! När det gäller delfrågorna i propositionen vill jag återropa vad jag sade inledningsvis om behovet av en parlamentariskt förankrad utredning om de nu aktuella ändringarna i brottsbalken och deras återverkningar på tryckfrihetsförordningens brottskatalog. Jag skall inte gå närmare in på detta, eftersom det råder enighet om utredningsyrkandet, även om motiven för det går något isär. Massmedieutredningen har inte heller ägnat brottskatalogen i tryckfrihetsförordningen någon närmare granskning, eftersom utredningen endast beaktat vad enmansutredningen föreslagit. Därför har dess överväganden beträffande brottskatalogen i den nya grundlagen en avsevärt begränsad räckvidd, enligt vad utredningen själv säger i sitt betänkande. Det finns alltså anledning att se över den här frågan ytterligare.

Jag vill också understryka den totala enigheten inom utskottet om att det ur subjektiv synpunkt skall räcka med direkt uppsåt för fällande dom beträffande spioneribrott enligt 19:5 och 6 i brottsbalken. Detta är utförligt redovisat i betänkandet och är ett klart tillstyrkande till oppositionens förslag.

Meningarna har däremot gått isär beträffande brottet obehörig och grov obehörig befattning med hemlig uppgift, dvs. spioneribrott utan direkt uppsåt men med indirekt eller eventuellt uppsåt. Hemliga uppgifter skall i fortsättningen enligt förslaget gå in under den brottsrubriceringen, men inte öppna uppgifter av sådan allvarlig natur som sägs i spioneriparagrafen och som lämnas med visst uppsåt att gynna främmande makt. Det är således inte fråga om vilka uppgifter som helst utan uppgifter som berör försvarsverk, vapen, förråd etc. och som, om de röjs, är till allvarligt men för rikets säkerhet, och som i dag enligt gällande rätt bedöms som spioneri eller grovt spioneri.

Sådana handlingar är vi reservanter inte nu beredda att utan vidare avkriminalisera. Vi är ändå beredda att begränsa rekvisiten att gälla enbart allvarlig brottslighet – dvs. uppgifter av synnerlig betydelse för rikets säkerhet. Avgörande av om de grova fallen i 19:7 brottsbalken skall anses vara grova brott skall ske efter samma bedömningsgrunder som i fråga om grovt spioneri. Det skall följaktligen särskilt beaktas om gärningen var av synnerligen farlig beskaffenhet med hänsyn till pågående krig eller rörde förhållande av stor betydelse, eller om den brottslige röjde vad som på grund av tjänst betrots honom.

Här kommer man också i kontakt med tryckfrihetsförordningens bestämmelser om meddelarskyddet vid bl. a. spioneri och grovt spioneri. Här bryts meddelarskyddet även för enkelt spioneri, som kan ha avsett icke hemliga uppgifter, där röjandet kan ha medfört ett relativt litet men för rikets säkerhet. Straffet kan här stanna vid en månads fängelse. Re-

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

servanternas förslag innebär, att meddelarskyddet också skall brytas för sådana grova förfaranden som även med indirekt eller eventuellt uppsåt jämfästs med spioneri eller grovt spioneri och som teoretiskt i dag kan bestraffas med fängelse på livstid, även om det skulle vara mycket ovanligt.

Utskottsmajoritetens uppfattning i fråga om ändringen i brottsbalken 19:7 och 8 medför att meddelarskyddet i framtiden skall gälla en person som genom sitt meddelande gör sig skyldig till en gärning som f. n. är att bedöma som grovt spioneri, dvs. har varit av synnerligen farlig beskaffenhet med hänsyn till pågående krig eller rött förhållande av stor betydelse, bara med den skillnaden att hans uppsåt att gynna främmande makt inte varit direkt utan bara indirekt eller eventuellt.

Är det sådana gärningar och gärningsmän som man från utskottsmajoritetens sida vill skydda genom att inte godta den tekniska omarbetningen av bestämmelserna om obehörig befattning med hemlig uppgift, som reservanterna föreslagit? Man kan inte med någon större övertygelse eller trovärdighet hävda, att den av oss föreslagna lösningen skulle leda till sådan inskränkning av meddelarskyddet att det skulle vara till men för tryckfriheten, i varje fall inte mera än vad som ändå kommer att bli fallet t. ex. när det gäller enkelt spioneri.

Herr talman! Det här är fråga om ganska svåra ställningstaganden, och det är inte lätt att med ett kort inlägg klara debatten. Jag vill därför i allt väsentligt hänvisa till utskottsbetänkandet i övrigt.

Bara några ord om reservation nr 7. Den gäller upphävandet av 16 kap. 6 §, 17 kap. 6 § och 19 kap. 8 § brottsbalken, som alla gäller ryk-
tesspridning m. m. Utskottsmajoriteten vill här att en utredning skall göras om de här bestämmelserna skall finnas kvar eller inte i brottsbalken. Det är möjligt att en sådan utredning kan komma fram till att de här reglerna skall utgå ur den. Men många frågetecken finns, som jag redan förut har sagt. Även om det inte är så farligt att man ljuger litet på samhället, måste man ändå ha klart för sig att de brott det här gäller omfattar uppsåtligt framförande av osanna uppgifter, som kan medföra allvarliga skadeverkningar för samhället. Och är intresset bakom de här straffstadgandena tillfredsställande tillgodosett utan strafflagstiftningens skydd?

Man vet inte vilken preventiv funktion de här bestämmelserna haft eller har. Det är i varje fall inte uteslutet att de haft en sådan funktion.

Man åberopar möjligheten till information och tillrättaläggande i massmedia och det är väl tänkbart för vissa samhällsorgan, även om stor skada redan skett. Men vissa myndigheter kan på grund av sekretesshänsyn inte alls försvara sig mot osanna angrepp, t. ex. militären, polisen, domstolar, sociala myndigheter, sjukvården, för att nämna några. Det är ju inte särskilt snyggt att de skall vara helt utelämnade och att vi i detta hus inte vill ge dem något skydd. Kritik tål de säkert, men helt osanna och mycket allvarliga beskyllningar tål de sämre.

Kan man f. ö. med fog hävda, att de här stadgandena verkligen innebär

ett hot mot den fria kritikerätten? Skall verkligen uppsåtliga och helt osanna uppgifter av *allvarlig art* vara ett omistligt inslag i samhällsdebatten? I så fall för vem? Seriösa medarbetare i massmedia kan inte ha den inställningen. Det vägrar jag att tro. Fri kritikerätt skall vi slå vakt om utan att för den skull acceptera uppsåtlig falskhet och lögn. Det finns ju ändå "skjutjärnsjournalister" som klarar jobbet utan att använda sig av ojusta medel.

Ur rättspolitisk synpunkt hade det givetvis varit bättre om de här paragraferna i tryckfrihetsförordningen och brottsbalken hade varit helt överensstämmande. Justitiekottet har emellertid bara kunnat göra en straffrättslig bedömning, och med det bristfälliga utredningsunderlag, de sakskalet jag har anfört och den tidsnöd jag förut beskrivit har vi reserveringar vid den straffrättsliga bedömningen stannat för att bestämmelserna skall kvarstå till dess utredningsförslaget föreligger. Det har väl f. ö. aldrig tidigare hänt att en lag har ändrats innan en beslutad utredning i frågan blivit klar. Annars är det ingenting som hindrar att bestämmelserna tas bort ur tryckfrihetsförordningens brottskatalog, och då blir det inte heller i fortsättningen fråga om något tryckfrihetsbrott, även om det skulle kunna bli ett brottsbalksbrott. En sådan lösning är emellertid inte bra.

Herr talman! Jag er om överseende för mitt långa inlägg i riksdagens slutskede. Jag yrkar bifall till reservationerna 1, 2, 3, 5 och 7 samt i övrigt till vad justitiekottet hemställt.

I detta anförande instämde herr Johansson i Växjö, fru Wiklund och fru Fredgardh, herr Raneskog samt fru André (samtliga c).

Herr NYQUIST (fp):

Herr talman! Av flera skäl hör brottsbalkens kap. 19 om brott mot rikets säkerhet till de straffrättsbestämmelser som relativt sällan tillämpas. När det gäller spioneribrotten ligger det i sakens natur och brottens karaktär att de sällan uppdagas. Då så sker, väcker de naturligen stor uppmärksamhet och ett stort känslöengagemang. Den starka reaktionen utgår säkerligen från den allmänna uppfattningen att spioneribrotten avser direkt åsyftat tillhandahållande av uppgifter till men för vårt lands säkerhet.

Det var därför för en bred folkopinion svårförståeligt när det uppenbarades att gällande rätt kan innebära att ett obehörigt uppgiftslämnande även utan direkt spioneriuppsåt kan bedömas som spioneri.

Genom den föreslagna nya bestämmelsen om spioneri, s. k. enkelt spioneri, begränsas brottet till att avse endast handlingar i direkt syfte att gå främmande makt till handa. För egen del ser jag med tillfredsställelse på den klara differentiering av uppsåtsrekvisitet som förslaget ger uttryck för. Fall av indirekt eller eventuellt uppsåt hänförs till ett subsidiärt brott, i detta fall med benämningen obehörig befattning med hemlig uppgift. Och det är bra.

Kanske går vi också, herr talman, mer och mer mot ett system, vilket

endast i undantagsfall relaterar straffbarheten till indirekt eller eventuellt uppsåt och som är mera inriktat på straffbarhet vid grov vårdslöshet och oaktsamhet. Möjligen skulle för den breda allmänheten ett sådant system framstå som mera förståeligt och kanske också mera i linje med det allmänna rättsmedvetandet än tillämpningen av vår nuvarande ganska solistikerade uppsåtsdoktrin. Och nog kan skillnaden vara hårlin mellan ett eventuellt uppsåt till brott och en medveten oaktsamhet som leder till samma brott.

Det är emellertid inte bara det subjektiva rekvisitet vid spioneribrottet som ger anledning till tolkningsproblem f. n. Till det svårångade hör också att 19 kap. brottsbalken behandlar skyddsobjekt och skyddsområde som delvis, om än till ringa del, motiverar en kriminalisering av gärningar straffbelagda i andra brottsbalksavsnitt. Bl. a. är så förhållandet med samhällsfarlig ryktesspridning i 16 kap. och brott mot allmän ordning och beljugande av myndighet i 17 kap. om brott mot allmän verksamhet. Tagna tillsammans med brottet tagande av utländskt understöd i 19 kap. 13 § utgör de en samling brott som sällan eller aldrig någonsin aktualiseras för åtal, men likafullt kan tänkas ha viss betydelse i det straffrättsliga skyddet av rikets säkerhet. Samtidigt är, måste vi alla hålla med om, dessa lagrum så pass vaga i utformningen och till sina tillämpningsområden så obestämda att en genomgripande reformering är av nöden. Härtill kommer att en alltför vid tillämpning av vissa av de nämnda brotten kan medföra betänkliga konsekvenser för det tryckfrihetsrättsliga meddelarskyddet och därmed också för den fria debatten.

Men det är inte bara av behovet påkallat att reformera delar av den lagstiftning vi har till skydd för rikets säkerhet. Vissa internationellt mycket uppmärksammade nya former av spioneri, som fru Kristensson var inne på i sitt anförande, t. ex. det ekonomiska och politiska spionaget, kan inte utan vidare sägas vara intäckta och kriminaliserade enligt gällande svensk rätt. Den frågan måste verkligen närmare utredas.

Även om det alltså rör sig om svårgripbara frågor, tycker jag att utskottsbetänkandet i dess slutgiltiga form väl fångat upp de möjligheter som står till buds för att förenkla lagstiftningen utan uppgivande av rimliga säkerhetskrav.

Till betänkandet har fogats nio reservationer, varav fem från centerpartiet och moderaterna, fyra från socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna och en av uteslutande socialdemokraterna. För reservationerna gäller, anser jag mig kunna påstå, att skillnaden i förhållande till den uppfattning som folkpartiet gett uttryck för i betänkandets samtliga majoritetsfall ofta mer återspeglar en gradskillnad än en i grunden väsentlig skillnad i sak, dvs. beträffande skyddsobjektet som sådant.

I förhållande till c- och m-reservationerna har vi måhända fäst något större avseende vid relationen brottsbalken-tryckfrihetsförordningen, dvs. till de tryckfrihetsrättsliga konsekvenserna, men jag vill samtidigt framhålla, herr talman, att vi inte bör överbetona den skillnaden.

I förhållande till s- och vpk-reservationerna vill vi mera bestämt följa

upp dagens ställningstagande med viss utredning och översyn. Det är svårt att tro att de olika ståndpunkterna skiljer sig på något avgörande sätt från varandra då det gäller de olika förslagens konsekvenser med avseende på landets säkerhet, och beträffande relationen brottsbalken-tryckfrihetsförordningen ligger nog skillnaden mera på det psykologiska planet.

Så till några punkter där jag övervägt att skriva särskilda yttranden, men där jag slutligen bestämde mig för att i stället framföra synpunkterna här i kammaren och för kammarens protokoll.

Det gäller först det till det enkla spioneriet subsidiära brottet obehörig befattning med hemlig uppgift i vad det avser de förfaranden som sker med indirekt eller eventuellt uppsåt och som begränsas till hemliga förhållanden, jämfört med det enkla spioneribrottets gärningsbeskrivning som innehåller såväl hemliga som öppna förhållanden som här beskrivits närmare tidigare.

I föreliggande förslag kommer ett lämnande av uppgifter som avser förhållande av öppen natur och som lämnas utan direkt uppsåt att gå främmande makt till handa att vara straffritt. Föredragande departementschefen har säkerligen rätt när han gör gällande att spionerihandlingar med avseende på helt öppna uppgifter som kan bli till men för rikets säkerhet torde vara så osannolika att man bör kunna bortse ifrån dem när det gäller kriminalisering. Möjligen skulle man kunna tänka sig den differentieringen att man i ett och samma lagrum skiljer på dels de handlingar med indirekt eller eventuellt uppsåt som tidigare varit att bedöma som spioneri och som avser även öppna uppgifter, dels all övrig obehörig befattning med uteslutande hemliga uppgifter. Men distinktionen förefaller mig väl konstlad, och gränfallen skulle i så fall bli många.

Lagrådet har en viss förståelse för den i propositionen gjorda bedömningen, men yppar ändå en viss tvekan som förstärks till ett mera bestämt tvivel då det gäller fall vid vilka en uppgifts hemliga natur är täckt av gärningsmannens uppsåt och i vilka fall vederbörande skulle kunna gå fri från ansvar. Han förstår, enkelt uttryckt, inte uppgiftens hemliga natur, eller i varje fall inte att uppgiften är hemlig i rättslig mening. Lagrådet nämner några exempel som, enligt min mening, f. ö. ganska oförskyllt och ryckta ur sitt sammanhang har virvlat omkring i några av våra dagstidningar. Men hänvisning till bl. a. de exempel som återgavs av utskottets ordförande i ett tidigare inlägg, t. ex. att en radioamatör finner en radiofrekvens som utnyttjas för militär radiokommunikation och ganska aningslöst släpper den uppgiften vidare, menar lagrådet att det inte är välbetänkt att det nuvarande kriminaliserade området krymps på det sätt som föreslås. Med andra ord föreslår lagrådet tämligen odramatiskt, knappast sensationellt, att alla förfaranden med icke direkt uppsåt som hitintills varit straffbara enligt spioneriparagrafen även i fortsättningen skall vara straffbara, dock i den subsidiära paragrafen 19:7 och under brottsrubriken obehörig befattning med uppgift av be-

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

tydelse för rikets säkerhet – alltså ingen ändring av gällande rätts materiella innehåll enligt lagrådet.

Herr talman! Jag måste säga att jag ganska aningslöst och mycket spontant kände sympati för det förslaget från lagrådet. Visserligen hade jag bland remissvaren funnit i varje fall en antydning om komplikation. Det gällde rikspolisstyrelsens yttrande i vilket betonas att det nya brottet grov obehörig befattning med hemlig uppgift borde bryta det s. k. meddelarskyddet i tryckfrihetsförordningen. I yttrandet hänvisades också till arbetet med den nya massmediegrundlagen och att till en samordning borde ske mellan brottsbalken och tryckfrihetsförordningen. Egendomligt nog behandlar inte lagrådet den här relationen, som under ärendets behandling i justitieutskottet blev mer och mer uppenbar för mig och nog också för andra.

Som vi hörde herr Polstam utveckla har inte heller massmedieutredningen närmare analyserat frågan, utan endast godtagit det förslag som lades i den s. k. Sjöbergska utredningen om spioneribrottet som föregick regerings förslag. Inte heller har detta spörsmål blivit närmare behandlat i propositionen 204 om grundlagsändring angående tryckfriheten som vi skall behandla senare här i dag.

I detta ingenmansland som uppstått har jag tagit slutgiltigt avgörande intryck av den promemoria som massmedieutredningens ordförande justitierådet Romanus utarbetat med anledning av lagrådets yttrande. Den översändes till massmedieutredningens parlamentariska ledamöter, och jag förutsätter att det har varit kontakter mellan dem och motsvarande representanter i vårt utskott.

I promemorian fastslås att det ligger åtskilligt i lagrådets förslag om man beaktar frågan enbart ur brottsbalkssynpunkt. Jag understryker det som herr Polstam här framfört på den punkten. Men som också justitierådet Romanus påpekar verkar lagrådet inte ha särskilt beaktat det behandlade brottet i den mån det avser gärningar som innefattar tryckfrihetsbrott eller brott av meddelare. Kan man verkligen helt avskilja sig från konsekvenser andra än sådana som är rent straffrättsliga? Det skulle föra för långt att återge den mycket intressanta och skarpa analys justitierådet Romanus gör av rättsområdet. Utifrån den synpunkten, som också fastslagits i utskottsbetänkandet och lagrådets förslag, att propositionen i och för sig inte innebär någon förändring i förhållande till gällande rätt, men att man under förarbetena varit i stor utsträckning överens om att spioneribestämmelserna f. n. är alltför omfattande och att det inte enbart är fråga om brottsbenämningen, utan att det också ligger sakliga överväganden bakom denna uppfattning, kommer emellertid Romanus fram till följande slutsats. Det torde kunna sägas, menar han, att lagrådets förslag till brottsbalken 19:7 innebär en från tryckfrihetssynpunkt väsentlig och – enligt hans mening – allvarlig utvidgning av det straffbara området jämfört med Sjöbergs och massmedieutredningens förslag, jämväl med förslaget i den proposition nr 174 som vi nu behandlar. Detta innebär alltså en motsvarande inskränkning av med-

delarskyddet. För egen del har jag mot denna bakgrund kommit fram till att skillnaden trots allt främst är teoretisk och att det således rör sig om ganska osannolika, fast i och för sig tänkbara fall. I den situationen tycker jag att det vore psykologiskt att biträda en ordning som skulle kunna misstänkas för att medföra minskat meddelarskydd och ett snävare utrymme för en fri samhällsdebatt – detta så mycket mer som ett sådant ställningstagande enligt mitt förmenande inte behöver ske på bekostnad av det grundskydd som vi får för rikets säkerhet.

I reservationen 2 behandlas frågan mycket utförligt utifrån den föreslagna regleringen i 7 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen, innebärande att meddelarskyddet inte bara genombryts av s. k. enkelt spioneri, utan av brottet grov obehörig befattning med hemlig uppgift.

Reservanterna gör gällande att lagrådsförslaget endast innebär en närmast teknisk jämkning av propositionens förslag, som inte innebär någon inskränkning av meddelarskyddet till men för tryckfriheten. Utifrån förhållandet att det nog rör sig om endast osannolika fall kan detta naturligtvis vara ett riktigt påstående statistiskt sett – men som nämnts – knappast materiellt, principiellt eller psykologiskt.

Det förhållande som anges av reservanterna att det enkla spioneriet, avseende t. ex. vissa öppna uppgifter, i de ringa fallen kan rendera endast en månads fängelse – dvs. straffminimum i en skala upp till sex års fängelse – och kan gälla ganska lindriga fall, kan knappast vara ett tillräckligt starkt argument för att man skall minska meddelarskyddet vid det subsidiära brottet. Med de vida strafflatituder vi har kan det naturligtvis hända att ett straff för det subsidiära brottet kan bli hårdare och längre än för primärbrottet. Det beror ju på omständigheterna i det enskilda fallet. Vidare kan naturligtvis en minimibestämmelse aldrig utan vidare tas till intäkt för rimligheten i ett system. Lagstiftarens syn på brottets svårighetsgrad reflekteras som bekant i första hand i det fixerade straffmaximum, inte i straffminimum. Vid spioneri är maximistraffet sex år och vid grov obehörig befattning med hemlig uppgift är det fyra år.

Samtidigt hänvisar reservanterna till den andra ytterligheten, dvs. det otillfredsställande i att avslöjande av öppna uppgifter under former, som f. n. skulle bedömas som spioneri och teoretiskt kunna medföra livstids fängelse, skulle lämnas utanför det straffbara området på grund av straffrättsliga hänsynstaganden. Jag har verkligen svårt att tänka mig ett enda fall då avslöjandet av helt öppna uppgifter skulle kunna rendera ett livstidsstraff. Det förefaller mig helt otänkbart. Här tycker jag att reservanterna skjuter över målet, även om jag har stor förståelse för syftet. Självfallet kan inte heller en maximibestämmelse få styra valet av ett system.

När det gäller frågan om bibehållande av stadgandet om tagande av utländskt understöd och den översyn som bör göras av detta stadgande, vill jag endast sätta ett frågetecken i kanten för argumentet i reservationen 6 att "ett bibehållande av straffbudet kan innebära en inskränkning av

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

yttrandefriheten". Det förstår jag inte alls. Detta påstående måste nog någon av företrädarna för reservanterna utveckla närmare. Det slår mig att det möjligen kan röra sig om förväxling med något annat brott, exempelvis beljugande av myndighet, men "tagande av utländskt understöd" kan väl aldrig på något sätt beröra frågor av tryckfrihetsrättslig art.

I fråga om just brotten beljugande av myndighet och samhällsfarlig ryktesspridning delar jag uppfattningen i propositionen att de inte skall stå kvar i brottsbalken, i varje fall inte i nuvarande utformning. Vid dessa brott kan tryckfrihetsaspekterna verkligen komma in i bilden. Men man kan å andra sidan inte bortse från att lagrummen också täcker vissa förhållanden som mycket väl kan tänkas ingå i ett större brottskomplex med syfte att skada vårt lands säkerhet och oberoende. Utskottets ordförande, fru Kristensson, utvecklade detta närmare på ett helt relevant och riktigt sätt.

Det är i det perspektivet motiverat att just sådana förhållanden uppmärksammas då man skall utreda de nya spioneriformerna. I detta sammanhang har jag övervägt om man under utredningstiden skulle låta de nuvarande lagrummen stå kvar och i stället biträda förslaget om en särskild åtalsregel, innebärande åtal endast efter regeringens förordnande, dvs. i yttersta undantagsfall. Möjligen skulle man kunna påstå att oavsett lösning hinner man måhända klara av utredningen i så pass god tid att förslag kan läggas för lagstiftning med ikraftträdande redan den 1 januari 1978, dvs. då det nu behandlade förslaget i sin helhet avses träda i kraft. Det är naturligtvis att hoppas att så sker. Skulle det emellertid inte gå – något hastverk får det ju inte bli tal om – menar jag att man utan någon beaktansvärd risk för rikets säkerhet under denna övergångstid kan avvara de nuvarande bestämmelserna.

Med det anförda yrkar jag, herr talman, bifall till utskottets hemställan på alla punkter.

I detta anförande instämde herr Westberg i Ljusdal (fp).

Herr LÖVENBORG (vpk):

Herr talman! Jag vill börja med att deklarerat att vi från vänsterpartiet kommunisternas sida anser att den förändring i brottsbalken som föreslås i regeringens proposition nr 174 är välkommen och förnuftig.

Under utskottsarbetet grubblade en av ledamöterna över frågan om varför spionerilagstiftningen skärptes 1948 – skärptes på ett orimligt sätt, skulle jag vilja säga. Men att det då drevs fram skärpningar i just den här lagstiftningen, det är ju lätt att förstå.

Bakgrunden var det kalla kriget, som då seglade upp med full styrka. I USA sågs en spion i varje buske. En våldsam hetsjakt drevs fram mot fredsarbetare, progressiva människor, socialister osv. Provokationerna avlöste varandra.

Samma häxbrygd sköljde över det kapitalistiska Europa. Det är bak-

grunden till de lagskärpningar som drevs fram 1948. Propositionens förslag innebär att man rensar bort de värsta orimligheterna. Vi har noterat detta, och även om det på några punkter har funnits anledning till ytterligare justeringar kommer vi att stödja propositionen i allt väsentligt.

På viktiga punkter tillmötesgår man krav som vi tidigare ställt. I följd motionerade vänsterpartiet kommunisterna om upphävande av bestämmelserna om beljugande av myndighet i brottsbalkens 17 kap. 6 §. Nu sker detta upphävande, om riksdagens majoritet följer propositionens förslag.

Brottet beljugande av myndighet tillkom 1936, en period då det också fördes en larmande kampanj med udden riktad mot vårt parti. Året före lades nämligen fram ett av högerkrafterna begärt betänkande, SOU 1935:8, med förslag om åtgärder mot s. k. statsfientlig verksamhet. Det var i allt väsentligt riktat mot den politiska vänstern, framför allt mot vårt parti. Där framfördes bl. a. förslag om partiförbud, men det kunde som bekant aldrig genomföras.

Det resulterade däremot i en paragraf: 14 a § i strafflagens 10 kap. Den straffbelade spridande av rykten ägnade att framkalla fara för den allmänna ordningen eller väcka förakt för offentlig myndighet eller annat beslutande organ.

Vid strafflagsrevisionen 1948 kom 10:14 a att ingå i strafflagen 11:6 under beteckningen samhällsfarlig ryktesspridning – en paragraf som skulle skydda så olika intressen som rikets säkerhet, folkförsörjningen, den allmänna ordningen och säkerheten samt aktningen för det allmännas organ mot ryktesspridning.

Vid införandet i brottsbalken delades 11:6 upp på tre brott: samhällsfarlig ryktesspridning i brottsbalken 16:6, beljugande av myndighet i 17:6 och ryktesspridning till fara för rikets säkerhet i 19:8.

Brottsbalkens bestämmelse om beljugande av myndighet fick, kan man väl säga, förnyad aktualitet genom beslutet att väcka tryckfrihetsåtal mot ansvarige utgivaren av Folket i Bild kulturfront för en artikel i tidningen där det framförts kritik mot högsta domstolens beslut att vägra prövningstillstånd i det s. k. IB-målet.

Vi har ansett att brottsbalkens 17:6 direkt har sin udd riktad mot samhällskritik och fritt meningsutbyte. Händelserna i samband med den s. k. IB-affären visar att det var en riktig bedömning.

Nu har regeringen dragit de praktiska och logiska konsekvenserna av den starka kritik som kom till uttryck i samband med IB-affären. Man föreslår det vi tidigare har krävt, upphävande av brottsbalkens bestämmelse om beljugande av myndighet. Vi vill uttala vår tillfredsställelse därmed.

Departementschefen konstaterar att behovet av straffbestämmelse mot falsk ryktesspridning är föga framträdande i dagens läge: sådan kan myndigheterna möta på andra sätt än genom straff, menar han. Vi tror också att uppenbart osanna uppgifter avslöjas och motverkas bäst av sanningens egen genomslagskraft.

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

När det gäller spionerilagstiftningen begränsas den nu till fall där gärningsmannen haft direkt uppsåt att gå främmande makt till handa, dvs. man återställer den ordning som rådde före skärpningen 1948 då det kalla krigets hysteri härskade. Vi är överens också om detta.

Från moderat håll har man satt sig till starkt motvärn mot vissa av de justeringar som föreslås i propositionen. Man vill hålla fast vid det kalla krigets rester i lagstiftningen. Jag tycker att det är ett klargörande och belysande ställningstagande.

Centerpartister och moderater reserverar sig mot utformningen av stadgandet om obehörig befattning med hemlig uppgift. När de inte fick stöd i utskottet på den och andra punkter, drev de igenom ett beslut att lagrådet skulle avge yttrande. Och så, där fick de också hjälp av en församling som i reaktionärt nit gick långt utanför ramen för sin uppgift. Lagrådets tyckande har mötts av kritik från flera håll, också från borgerligt.

Dagens Nyheter, som ju en gång i världen inte var dålig i konsten att söka driva fram spionpsykos, är nu starkt kritisk mot lagrådets agerande och de i propositionen föreslagna förändringarna. Jag kan inte neka mig nöjet att till kammarens protokoll läsa in en bit av tidningens andraledare den 14 maj. Där heter det bl. a.: "Ty det finns en serie delvis märkliga men framför allt mer 'politiska' än 'juridiska' tyckanden i lagrådets yttrande om lagförslaget att ändra brottsbalkens paragrafer om spioneri (för att hindra fler fadäser som i IB-affären) och obehörig befattning med hemlig uppgift och olovlig underrättelseverksamhet, och att slopa paragraferna om ryktesspridning till fara för rikets säkerhet (i fredstid), samhällsfarlig ryktesspridning, beljugande av myndighet och tagande av utländskt understöd.

Några exempel. Lagrådet påpekar allvarligt att det finns sådant som visserligen icke är i egentlig mening hemligt men 'heller icke sådant att det är ett myndighetsintresse eller samhällsintresse' att materialet ges vid spridning.

Städpersonal kan hitta intressanta saker i papperskorgar. Tjänstemän kan glömma handlingar i en portfölj i taxi eller på tåg. Någon kan uppmärksamma att vissa slags forskare gör täta besök hos Försvarets forskningsanstalt. I ett spånt läge kan någon råka känna igen politiska eller militära ledare från en med Sverige sympatiserande stat som är på besök för icke offentliggjorda överläggningar med svenska myndigheter. Vilka faror hotar inte!

Liksom JK tycker lagrådet därför att det inte räcker med straffregler mot obehörig befattning med hemlig uppgift - det enda som delvis kunde och borde ha åberopats mot IB-journalisterna, om inte den förargliga tryckfrihetsförordningen vållat besvär så att man i stället drämde till med spioneriparagrafen (den som nu ändras för att förhindra ett uppreparande av rättsskandalen. Lagrådet vill i stället för det preciserade 'hemlig uppgift' ha gummiformeln 'uppgift av betydelse för rikets säkerhet'. Det skulle bli mums det för nitiska åklagare och häxjägare, sär-

skilt i upprörda tider.”

Lika satirisk är skrivaren mot lagrådets och de borgerligas motstånd mot att ta bort upphävandet av stadgandet mot tagande av utländskt understöd. Där skriver man så här:

”Generöst tycker även lagrådet att paragrafen mot tagande av utländskt understöd omfattar vissa förfaranden 'som icke rimligen bör bestraffas'.

Men det finns annat dylikt som kan vara mycket farligt eller skadligt, säger lagrådet, och polemiserar friskt mot justitieministerns motiveringar för paragrafens avskaffande. Efter en sidas tyckande i saken grips lagrådet av viss eftertanke: en avgränsning av det straffbara området 'torde' förutsätta ställningstagande till vissa värderingsfrågor som får anses falla utanför lagrådets granskningsuppgift'. Sublimt.”

Vi delar propositionens värderingar också när det gäller tagande av utländskt understöd. Den nuvarande bestämmelsen anser vi är obehövlig och kan med fördel mönstras ut.

När de antikommunistiska kampanjmakarna har nått lågvattenmärket har de ibland sökt göra gällande att det kommunistiska partiet i vårt land, liksom i andra länder, skulle vara finansierat eller beroende av utländskt stöd.

Den som vet vilken oändlig möda som ligger bakom finansierandet av ett litet och fattigt arbetarparti ruskar på huvudet åt sådan enfald. Inget parti, ingen rörelse kan leva och utvecklas genom stöd utifrån. Det kan bara ske genom stödet från människorna i det land där man verkar. Däri ligger näringen och livskraften, och det kan aldrig kompenseras genom utländska subsidier.

Vi är emot lagparagrafen inte bara därför att den är obehövlig, utan också därför att den kan missbrukas och vändas mot människor som arbetar för exempelvis en befrielse rörelse.

Departementschefen fäster i propositionen uppmärksamheten på stadgandets nuvarande avfattning och säger att den är så vidsträckt "att om exempelvis någon här i Sverige propagerar för att den svenska utrikespolitiken skall ändras till förmån för en viss motståndsrörelse och propagandan ekonomiskt understöds av svensk person som sympatiserar med motståndsrörelsen, så kan den som driver propagandan straffas för tagande av utländskt understöd”.

Vi delar alltså departementschefens mening att det som behövs inte är jämkningar och justeringar, utan att lagparagrafen avskaffas som obehövlig.

Vänsterpartiet kommunisterna anser självfallet att vårt land skall skyddas mot spioner och agenter för främmande makt. Vi anser att det skyddet finns kvar och att de justeringar som nu görs minskar möjligheterna till missbruk i reaktionära syften.

Jag vill avsluta med att instämma i yrkandena om bifall till reservationerna 6, 8 och 9 och i övrigt till utskottets förslag.

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

Fröken MATTSON (s):

Herr talman! Låt mig i likhet med herr Lövenborg uttrycka förhoppningen att detta riksmöte om någon eller några timmar kommer att från de straffrättsliga bestämmelserna radera ut en del stadganden som gäller rikets säkerhet och som icke passar vår moderna tidsålder. Det som gör detta så väsentligt är dessutom att dessa bestämmelser i de flesta fall har direkt korrelation med tryckfrihetsförordningen.

Herr Lövenborg har givit en del av bakgrunden till hur de bestämmelser vi diskuterar i dag har kommit till och varför vi nu anser att det är dags att ta bort dem.

Jag vill gärna börja med de bestämmelser som har diskuterats bl. a. av herr Polstam och herr Nyquist. Det gäller ryktesspridning till fara för rikets säkerhet, samhällsfarlig ryktesspridning och beljugande av myndighet. Dessa bestämmelser kom till på 1930-talet, då det var ett helt annat samhällsklimat än i dag. Inte minst vi som var verksamma inom pressen i slutet på 1930-talet och igenom hela 1940-talet upptäckte att vi måste ha en helt annan ordning. Det resulterade så småningom i helt nya bestämmelser, bl. a. för det psykologiska försvaret och för censurprincipernas informationsstyrelse, som tidigare lade sin tunga hand över hela den samhällsdebatt som även då borde ha funnits. Och det ledde till att vi så småningom, efter en intensiv debatt om erfarenheterna under andra världskriget, fick en helt ny tryckfrihetsförordning.

Bestämmelserna om ryktesspridning till fara för rikets säkerhet, samhällsfarlig ryktesspridning och beljugande av myndighet är relikter från 1930-talet som icke har någonting i vårt moderna samhälle att göra.

Då herr Nyquist ifrågasätter om vi reserverar har förväxlat motiveringarna vill jag peka på att varken herr Nyquist eller de borgerliga ledamöter som ibland svarar för utskottsmajoriteten och ibland för reservationen kanske riktigt har förstått värdet av en fri och obunden samhällsdebatt.

Yttrandefriheten växlar med olika samhällssystem och från en tid till en annan. I dag är vårt samhälle med dess öppenhet och mångfald vad gäller information och debatt betydligt bättre rustat än 1930-talets samhälle för att möta och bemöta falska rykten och andra osanna påståenden.

För den händelse herr Nyquist icke har hunnit fördjupa sig tillräckligt i detta ärende vill jag läsa upp vad som står i direktiven för utredningsmannens uppdrag: "Med utgångspunkt från nuvarande förhållanden och det vitala intresset av en fri samhällsdebatt kan det vidare vara motiverat att ägna särskild uppmärksamhet åt frågan huruvida de i 8 och 13 §§ angivna brotten, ryktesspridning till fara för rikets säkerhet och tagande av utländskt understöd, är ändamålsenligt utformade."

Detta har alltså direkt relevans till den svenska yttrandefriheten och våra möjligheter att sprida information men också våra möjligheter att ingående i de olika massmedier som står oss till buds diskutera förhållanden som rör det svenska samhället och de svenska myndigheterna. När det gäller huvudfrågan, spioneri, är förhållandet likadant.

Herr Lövenborg talade om att vi i utskottet hade ägnat oss åt en viss historiediskussion, och det är alldeles riktigt. Man kan kanske inte i dag riktigt förstå anledningen till att det förslag som lades fram, vilket grundade sig direkt på straffrättskommitténs betänkanden, gick igenom utan kommentarer, utan diskussion praktiskt taget. Departementschefen hade inga kommentarer, utskottet kommenterade ingenting, riksdagen sade ingenting. Bland remissinstanserna var det egentligen bara Advokatsamfundet som tryckte på det ytterst vitala och viktiga faktum att medan man fram till 1948 hade den enda bestämmelsen att det skulle föreligga ett direkt uppsåt att gå främmande makt till handa, så infördes nu ytterligare två rekvisit, nämligen indirekt uppsåt och eventuellt uppsåt.

Sedan har bestämmelserna stått där i vår lagstiftning, och det var först när den s. k. IB-affären inträffade som vi började ifrågasätta om bestämmelserna i brottsbalken och i tryckfrihetsförordningen verkligen stod i rimlig relation till det som vi i dag anser vara riktigt.

Fru Kristensson gjorde inledningsvis en något försmädlig kommentar om den snabbhet med vilken justitiedepartementet och justitieministern ibland handlar. Det är ganska förbluffande att hon inte tycks komma ihåg den pressdebatt, den debatt som fördes i TV och de interpellationsdebatter som hölls i denna kammare, där den nuvarande lagstiftningen verkligen mötte ytterligt stark kritik och där man hävdade att regeringen omedelbart borde vidta åtgärder för att se över lagstiftningen, som man i IB-affärens belysning icke fann överensstämma med vad det allmänna rättsmedvetandet uppfattade som riktigt och rimligt.

Det var av den anledningen som den s. k. Sjöbergska utredningen kom till och massmedieutredningen fick sina tilläggsdirektiv. När borgerliga talare här har framfört kritik mot utredningen, påtalat bristen på parlamentariskt underlag för utredningen och det synnerligen tunna material som ligger bakom ställningstagandena i propositionen, vill jag bara be t. ex. herr Polstam att läsa vidare på s. 9, där ett enhälligt utskott ändå skriver att utredningsmannen hade nära samråd med massmedieutredningen och med 1973 års fri- och rättighetsutredning. Han har med andra ord ingalunda varit så ensam och utan möjligheter att diskutera med tryckfrihetssakkunniga och med parlamentariker som det har påståtts både i utskottet och i denna talarstol.

Att diskussionerna här måhända kan ta överbalansen en smula beror just på att justitieutskottet enbart har haft anledning att diskutera spioneribrottet i dess olika aspekter utifrån brottsbalkssynpunkt. Andra har haft möjligheter att behandla de bestämmelser som skall gälla för brottsrubricering och annat i tryckfrihetslagstiftningen, och det måste slås fast att justitieutskottet endast haft befogenhet att diskutera den här propositionen utifrån brottsbalkssynpunkt. Men det som jag finner mest anmärkningsvärt, när nu majoriteten i utskottet drev igenom en remiss till lagrådet, är att lagrådet har sett på det här lagförslaget med samma snäva syn som vi av naturliga skäl har fått göra i utskottet.

Herr Polstam talade mycket om det berättigade och det grundlagsenligt

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

riktiga i att hänföra det här ärendet till lagrådet. Jag ifrågasätter icke ett ögonblick riktigheten i detta. Jag vill bara slå fast att vi från socialdemokratiskt och kommunistiskt håll motsatte oss förfarandet helt enkelt därför att vi hävdar att lagrådet är en samling höga jurister som skall bedöma frågorna ur juridisk-teknisk konstruktionsmässig synpunkt men som icke har någonting att göra med politiska värderingar. Dem skall vi göra i utskotten och här i kammaren, och jag vill nog säga, eftersom det här rör sig om ett prejudikat, att den lagrådsremiss som ligger till grund för en hel del ställningstaganden från borgerligt håll i ärendet är helt annorlunda än alla andra lagrådsremisser man tidigare har sett. Den är okoncentrerad. Den är inte stringent. Den består av en massa värderingar, till vilka vi icke kan och enligt min åsikt icke bör ta ställning.

Lagrådet har väl innerst inne varit medvetet om detta. Det skriver nämligen följande, när det förordar att 13 §, om tagande av utländskt understöd, inte upphävs men att lagrummet omarbetas i syfte att åstadkomma en tillfredsställande avgränsning av det straffbara området: "Hur en sådan avgränsning skall ske saknar lagrådet möjlighet att uttala sig om i detta sammanhang. Spörsmålets besvarande torde för övrigt förutsätta ställningstagande till vissa värderingsfrågor som får anses falla utanför lagrådets granskningsuppgift." Det är en ganska sublim mening, om man sätter den i relation till de många värderingar som annars kommer till uttryck i lagrådets yttrande.

Vi som står bakom de reservationer som jag redan nu skall be att få yrka bifall till – reservationerna 4, 6, 8 och 9 – anser inte att man kan ta ledning av lagrådets yttrande, detta i all synnerhet som lagrådet inte har lagt några som helst tryckfrihetsrättsliga synpunkter på ärendet.

Herr Nyquist har redan berört den promemoria som vi ledamöter i massmedieutredningen har fått och som är skriven av massmedieutredningens ordförande, en av våra skickligaste tryckfrihetsexperten, mångårig beundrad ordförande i opinionsnämnden, justitierådet Romanus. Jag vill gärna läsa in i kammarens protokoll – som jag tror med instämmande inte bara från utredningsledamöterna i min egen grupp utan också från i varje fall en del av de borgerliga ledamöter som ganska nyligen har varit med om att diskutera detta – vad massmedieutredningens ordförande har anfört i fråga om brottsbestämningen när det gäller obehörig befattning med hemlig uppgift:

"När MMU" – dvs. massmedieutredningen – "utan egen motivering i MGL" – det är förslaget till massmediegrundlag – "införde Sjöbergs förslag måste detta betyda att ledamöterna – i stort sett – accepterade Sjöbergs förslag från tryckfrihetssynpunkt. Givetvis kunde detaljutformningen ändras med hänsyn till vad som framkom under remissbehandlingen och departementsbehandlingen. Lagrådets förslag innebär emellertid enligt min mening inte någon ny sakfråga utan endast en utförligare argumentering beträffande en punkt som redan måste ha varit aktuell vid bedömningen av Sjöbergs förslag (liksom MMU:s förslag).

Det måste naturligtvis medges att Sjöbergs motivering på den ifrågavarande punkten var mycket kortfattad, liksom också i viss mån i prop. Men hade exempelvis det som nu föreslås av lagrådet upptagits redan i Sjöbergs förslag, skulle MMU inte utan vidare kunnat acceptera förslaget utan varit tvungen att ingående diskutera förslaget från tryckfrihetssynpunkt. Någon sådan anledning fanns inte när MMU avlämnade sitt betänkande, eftersom då endast förelåg Sjöbergs förslag.”

Jag talar här om en experts synpunkter på frågan om obehörig befattning med hemlig uppgift, där meningarna skär sig väsentligt och där vi har en av kärnpunkterna i de ställningstaganden vi skall göra så småningom. Jag vill vitsorda riktigheten i det som herr Nyquist citerade ur promemorian. Justitierådet Romanus menar att det ligger åtskilligt i lagrådets förslag, om man betraktar frågan enbart från brottsbalkssynpunkt, alltså med bortseende från hithörande gärningar som faller under tryckfrihetsförordningen. Såvitt justitierådet Romanus kan finna har lagrådet också sett saken så. Man har inte särskilt beaktat ifrågavarande brott i den mån det avser gärningar som innefattar tryckfrihetsbrott eller brott av meddelare. Det framgår, fortsätter han, mycket klart både av proposition 174 och av utredningsmannens förslag kring en ny utformning av spionerilagstiftningen att nedflyttningen av gärningar utan direkt uppsåt att gå främmande makt till handa från spioneriparagrafen till bestämmelsen om obehörig befattning med hemlig uppgift samtidigt innebär en krympning av de objektiva rekvisiten för gärningen, och därmed också givetvis av de subjektiva rekvisiten. Det här sammanhänger med den nuvarande konstruktionen av å ena sidan spioneribrottet, å andra sidan brottet obehörig befattning med hemlig uppgift. Grovt uttryckt, fortsätter han längre fram, kan sägas att man skilde mellan ”öppna” och ”hemliga” uppgifter och begränsade de straffbara gärningarna till den senare kategorin. Det är detta lagrådet inte vill, när man tagit bort ”hemliga” och bara talar om handlingar till fara för rikets säkerhet.

Vad innebär det om man utgår från de borgerliga synpunkterna – jag undantar då folkpartiets ställningstagande såsom herr Nyquist framlagt det – och betraktar de hithörande gärningar som faller under tryckfrihetsordningen som yttrandefrihetsbrott eller brott av meddelare? Jo, säger Romanus – och här bör kanske fru Kristensson lyssna särskilt; det var hon som citerade en del av den exempelsamling som lagrådet har gett – när det är fråga om uppgift som publiceras i tryckt skrift måste det regelmässigt antas att det föreligger indirekt eller i vart fall eventuellt uppsåt att gå främmande makt till handa. Var och en måste räkna med att en offentligt publicerad uppgift i tryckt skrift kan komma till främmande makts kännedom; det är rent av så att det är just hithörande betydelsefulla uppgifter i offentliga skrifter som begärligt studeras av främmande makts representanter här i landet. Det kan alltså sägas att det av lagrådet uppställda uppsåtskravet inte innebär någon egentlig begränsning av straffbarheten för de gärningar som objektivt faller under de allmänna farlighetsrekvisiten.

Romanus drar slutsatsen att detta innebär att man tappar bort något av de rättsgarantier mot en alltför vidsträckt tillämpning som varit vägledande vid den ursprungliga utformningen av brotten spioneri och obehörig befattning med hemlig uppgift.

Han fortsätter att kommentera lagrådets exempelsamling och säger att man blir hänvisad till en bedömning av huruvida den som publicerar uppgifter som har hittats i papperskorgar eller i portföljer, kvarglömda i taxibilar osv., måste av deras karaktär ha förstått att det rörde sig om antingen en uppgift sådan som anges i 19 kap. 5 § eller en sådan uppgift med tillika det kravet att uppgiften skall röra förhållanden av hemlig karaktär. Om man såsom enligt lagrådets förslag i brottsbalken 19:7 andra punkten bestämmer straffbarheten till uppgifter av förstnämnda karaktär kommer straffbestämmelsernas räckvidd enligt tryckfrihetsförordningen att bli betydligt större än enligt det andra förslaget.

Sammanfattningsvis torde man således kunna säga att lagrådets förslag innebär en från tryckfrihetssynpunkt väsentlig, och enligt Romanus uppfattning allvarlig, utvidgning av det straffbara området jämfört med Sjöbergs och massmedieutredningens förslag och förslaget i proposition 174.

Jag har, herr talman, med anledning av att konstitutionsutskottets betänkande kommer upp i omedelbar anslutning till justitieutskottets betänkande, som vi nu diskuterar, velat läsa in detta till kammarens protokoll. Jag vill speciellt trycka på att en av de största riskerna med att göra en mera direkt likställning av öppna och "hemliga" uppgifter som vi nu enligt propositionens förslag skall rensa bort är att läget då kommer att vara vad det var före 1948.

Beträffande tagande av utländskt understöd har det redan från denna talarstol argumenterats mot ett behållande av den nuvarande bestämmelsen. Jag skall nöja mig med att påpeka att även i det avseendet ett bibehållande av bestämmelsen kan innebära en inskränkning av yttrandefriheten. Därför har vi på socialdemokratiskt och kommunistiskt håll ansett, att man helt och fullt kan följa propositionen i det avseendet.

Vi anser inte heller att det är riktigt att man, som herr Nyquist anser, kan ta bort bestämmelserna nu och i samband därmed tillsätta en utredning. Vi anser inte att det finns någon anledning till det.

Vi säger när det gäller falsk ryktesspridning att sådan kan få allvarliga konsekvenser för rikets säkerhet, då landet är i krig eller då det råder av krig föranledda utomordentliga förhållanden. Därför har utskottet förordat att ett stadgande till skydd mot detta införs bland krigsartiklarna i 22 kap. brottsbalken. Dessa ställningstaganden menar vi leder till en från skilda synpunkter tillfredsställande avvägning mellan intresset av att upprätthålla ett gott skydd mot ryktesspridning till men för rikets säkerhet och intresset av att inte lägga en obehörig hämsko på yttrande- och tryckfriheten. Det saknas därför skäl till någon ytterligare översyn.

Med detta, herr talman, har jag försökt att behandla utskottsbetänkandet och de reservationer jag tidigare har yrkat bifall till, ur principiell och i viss mån också ur tryckfrihetsrättslig synpunkt. Jag har gjort det

därför att man inte endast kan föra diskussionen lagparagraf efter lagparagraf. Man måste också ha klart för sig att vi har ett annat samhälle i dag än vad vi hade på 1930-talet och under krigsåren, och andra bestämmelser gällde också fram till dess att vi så småningom fick den nya tryckfrihetslagstiftningen. De förslag som ligger till grund för propositionen passar vår tid. Inte minst ger den debatt som förts efter IB-affären verkligen en lång rad exempel på att dessa förslag i alla högsta grad överensstämmer med den allmänna rättsuppfattningen.

Jag ber att få yrka bifall till reservationerna 4, 6, 8 och 9 och i övrigt till utskottets hemställan.

I detta anförande instämde herr Larfors (s).

Fru KRISTENSSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Det går inte att missta sig på fröken Mattsons engagemang när det gäller frågor som berör yttrande- och tryckfrihet. Vi vill alla slå vakt om yttrande- och tryckfriheten, som vi tycker är något omistligt. Men vi vill alla – det vill jag påstå – sätta en gräns intill vilken en full yttrande- och tryckfrihet skall kunna accepteras. Frågan är var gränsen skall gå. Nu har vi i de frågor som behandlats i justitieutskottet haft att göra en straffrättslig bedömning, och vi från centerpartiet och moderaterna, som svarar för reservationerna i de här hänseendena, anser inte att vi kan acceptera den försvagning av samhällsskyddet mot falska uppgifter till men för rikets säkerhet som den föreslagna avkriminaliseringen innebär.

Fröken Mattson säger att vi i dag är bättre skyddade mot falska rykten än tidigare. Ja, det är möjligt, men det är också väsentligt lättare i dag att få genomslag för systematiska och väl organiserade kampanjer i våra massmedia. Och det är alltid svårt att erhålla dementier som får ordentlig slagkraft – de kommer i efterhand, och de har ofta mycket mindre rubriker än den första nyheten. Vi får också räkna med att sådana kampanjer i huvudsak inriktas på de särskilt känsliga områden där det råder sekretess, områden där myndigheterna alltså kommer att få svårt att bemöta eventuellt falska och oriktiga påståenden.

Fröken Mattson kritiserade vad jag sade inledningsvis om att justitiedepartementet i det här fallet har visat en stor brådska. Ja, jag tycker faktiskt att i sådana oerhört känsliga frågor, av så stor betydelse för vårt lands säkerhet, är kravet på eftertänksamhet och noggrannhet och sans ännu större än de kan vara i många andra frågor. F. ö. tycker jag faktiskt att det är ganska anmärkningsvärt att justitieministern själv, som när utredningen tillsattes gav sken av att fästa stort avseende vid de här frågorna, i dag – antagligen av väldigt viktiga skäl – inte har ansett sig kunna vara närvarande i kammaren. Jag hade trott att han skulle fästa så stort avseende vid dessa frågor att han hade sett till att han fått tillfälle att lyssna till debatten och eventuellt deltaga i den.

Till slut, herr talman, skulle jag vilja ta upp det som fröken Mattson

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

sade om lagrådet. Att herr Lövenborg kritiserade lagrådet tycker jag inte är så förvånande, men jag tycker det är beklagligt att fröken Mattson kom med de värderingar av lagrådets arbete som hon nyss gjorde. Jag kan inte anse att lagrådets yttrande är okoncentrerat eller fullt av en massa värderingar; jag kan möjligen säga att yttrandet är annorlunda därför att lagrådet den här gången haft att yttra sig över både propositionen och motionerna, vilket gjort att lagrådets yttrande delvis fått en något annan karaktär än tidigare.

Herr POLSTAM (c) kort genmäle:

Herr talman! Jag skall försöka att inte utslunga några beskyllningar åt något håll; jag skall bara göra ett litet tillrättaläggande, närmast till herr Lövenborg.

Han sade att när centern inte fick igenom sina förslag om obehörig befattning med hemlig uppgift – vi hade där ett avslagsyrkande totalt på hela propositionen – så drev vi igenom att lagrådet skulle höras. Jag vill bara erinra kammaren om att det inte förekom någon som helst debatt om det före beslutet om lagrådsremissen. Jag tycker att rätt skall vara rätt.

Vad beträffar lagrådsgranskningen måste man först beakta de principiella skillnaderna mellan den här lagrådsgranskningen, som justitieutskottet beslutat om, och en lagrådsgranskning som sker på departementets föranstaltande. Vid en sedvanlig lagrådsgranskning gäller det många gånger att lagrådets synpunkter beaktas under hand. Man skulle kunna säga att lagrådsgranskningen ibland har formen av en dialog mellan departementet och lagrådet. Om lagrådets synpunkter då beaktas händer det att lagrådets yttrande i propositionen är begränsat till konstaterandet att förslaget inte föranleder någon erinran. I vårt fall har det inte varit möjligt med en sådan dialog. Regeringen hade ju redan bestämt sig både vad beträffar det sakliga innehållet och vad beträffar de olika lagtekniska lösningarna. Somligt av det som lagrådet nu tagit upp är kanske sådant som i normala fall hade beaktats av departementet och förts in i propositionen.

Vad jag nu har sagt är en del av förklaringen till att lagrådet – som någon kanske tycker – uttalat ovanligt många synpunkter.

En annan skillnad mot den sedvanliga lagrådsgranskningen – och den skillnaden är mycket väsentlig – är att lagrådet i det här fallet inte haft att yttra sig över bara ett förslag som utarbetats av departementet. Enligt utskottets uttryckliga beslut skulle lagrådet yttra sig över både propositionen och de motioner som väckts i ärendet. Mot den bakgrunden är det enligt min mening självklart att lagrådet inte har kunnat med tystnad helt gå förbi de förslag och de motiveringar som förts fram i de här motionerna.

Detta gäller även om lagrådet därigenom skulle ha gått utanför sådana frågor som i regel ankommer på lagrådet att behandla. Enligt min mening kan det emellertid inte alls hävdas att lagrådet gått utanför de ramar

som gäller enligt praxis.

Låt mig ta några exempel. Lagrådets överväganden beträffande stadgandena om spioneri och obehörig befattning med hemlig uppgift gäller den lagtekniska lösningen i propositionen. Den politiska viljan i propositionen har varit att ta bort vissa förfaranden från spioneriparagrafen och i stället lägga dem under en paragraf som har den mindre värde-
laddade beteckningen obehörig befattning med hemlig uppgift.

Herr talman! Jag ber om ursäkt att jag inte kan fullfölja detta resonemang inom den tillåtna tiden, men jag får kanske återkomma.

Fröken MATTSON (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag tror nog att man kan säga att det finns en skillnad mellan fru Kristenssons och min uppfattning om var gränser skall sättas och om det ibland är rimligt att sätta några gränser över huvud taget. Jag har faktiskt mycket större tilltro till massmedierna – till den själv-sanering som är på gång inom pressen och den hängivenhet med vilken den diskuterar dessa frågor, inte minst i fackligt publicistiska sammanhang.

Om vi har kvar en bestämmelse om falska uppgifter till men för rikets säkerhet kan vi råka ut för samma situation som vi råkade ut för på 1940-talet, fru Kristensson, då det var en lång rad viskningskampanjer som spred sig vida omkring och som människor nästan började att tro på och sade: Det är nog sant detta, men att det inte kommer i pressen beror på att vi har en lag som säger att sådant inte får sägas.

Det kan alltså bli en helt annan effekt än man tror när man inte hyser den tilltro som man bör till massmediernas möjligheter att diskutera och till enskilda organisationers möjligheter att föra sina synpunkter till torgs.

Till herr Polstam vill jag säga att jag har konstaterat att lagrådsgranskningen har varit annorlunda den här gången. Våra bedömningar av resultatet är kanske olika, men det är mycket stor skillnad mellan detta lagrådsyttrande och andra yttranden. Lagrådet har tagit direkt avstånd från en framlagd proposition, och utskottsmajoriteten tar i vissa fall för givet att departementet och därmed också utskottet skulle inta en helt annan ståndpunkt. Så brukar inte ske i vanliga fall. Man brukar lämna kommentarer, både till lagrådsremisser och till propositioner, och sedan försöka göra en sammanvägning. I det här fallet förutsätter utskottet bara att lagrådets granskning och de synpunkter som det kommit med är riktiga och att justitieministern utan vidare skulle ha intagit en annan ståndpunkt om han vetat vad lagrådet kommit fram till.

Herr POLSTAM (c) kort genmäle:

Herr talman! Jag skall återkomma till det resonemang jag påbörjade förut. Jag sade då att den politiska vilja som kommit till uttryck i propositionen har varit att ta bort vissa förfaranden från spioneriparagrafen och i stället lägga dem under en paragraf som har den mindre värde-

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

laddade beteckningen obehörig befattning med hemlig uppgift. En konsekvens av den lagtekniska lösningen i propositionen blir att vissa f. n. straffbelagda handlingar avkriminaliseras. Det får vi så att säga på köpet enligt propositionen.

Lagrådet anvisar här en teknisk lösning för det fall att den politiska viljan inte syftar till avkriminaliseringseffekt. Efter en värdering av hur propositionens förslag skulle komma att verka i praktiken ansluter sig lagrådet till den från olika håll uttalade uppfattningen att regeringens förslag inte är välbetänkt, och mot den bakgrund som jag skildrade i mitt tidigare inlägg tycker jag inte att det är någonting anmärkningsvärt.

Till belysning av det jag nu har sagt kan jag peka på att lagrådet i detta sammanhang även har uttalat sig emot ett förslag till lagändring som lagts fram i moderatmotionen 2476. På samma sätt förhåller det sig med lagrådets påpekande beträffande olovlig underrättelseverksamhet. Detta är en rent lagteknisk bedömning där lagrådet utgår från sitt tidigare ställningstagande och från förutsättningar som ges i propositionen.

När det gäller den föreslagna avkriminaliseringen av ryktesspridning och tagande av utländskt understöd kan jag ha en viss förståelse för dem som säger att lagrådet här också behandlat värderingsfrågor som kan anses falla utanför lagrådets granskningsområde. Mot en sådan åsikt måste emellertid främst invändas att lagrådet, som jag sade förut, inte gärna kunde gå förbi motionsyrkandena i dessa delar. Man måste också ta hänsyn till att frågan om avkriminalisering har ett samband med utformningen av regelsystemet i övrigt och att ett sådant samband generellt bör beaktas av lagrådet.

Sammanfattningsvis måste jag konstatera att kritiken mot lagrådets hörande och mot dess yttrande är helt oberättigad. Den framstår som desto mer obefogad om man är ense om att det skall vara någon mening med grundlagens bud om att ett utskott får höra lagrådet – och om detta råder det ju enighet här i riksdagen.

I utskottets betänkande som det nu föreligger – och också i de delar där det inte är enhälligt – har ju några av lagrådets påpekanden beaktats. Det är väl inte i och för sig något bevis för att lagrådets hörande har varit påkallat. Men det är ändå ett tecken på att det inte heller var obehövt.

Till fröken Mattson måste jag säga att det var en annorlunda lagrådsremiss. Jag tycker inte alls att det är egendomligt att det också blev ett annorlunda svar med tanke på vad jag tidigare har sagt i den här debatten.

Fru KRISTENSSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Jag skulle först vilja bemöta vad fröken Mattson sade i ett tidigare inlägg, nämligen att det var anmärkningsvärt att lagrådet, enligt hennes bedömning, inte prövat den här frågan också från tryckfrihetsrättsliga utgångspunkter. Vad är det som leder fröken Mattson

till den uppfattningen? Jag har uppfattat lagrådet så att det har gjort en bedömning över hela fältet och att det vid den bedömningen har kommit till de ståndpunkter som har redovisats.

Sedan skulle jag vilja fråga fröken Mattson: Menar ni verkligen att lagrådet skulle bedöma en fråga olika beroende på om man har fått ett ärende remitterat från regeringen eller från ett utskott? Jag tycker att det är en väldigt viktig fråga. Är det det som ligger i fröken Mattsons påstående att lagrådet skulle göra en mer politisk bedömning eftersom ärendet har remitterats från ett riksdagsutskott? Jag hoppas att jag på den punkten missförstod fröken Mattson, men jag vore mycket glad för ett tillrättaläggande.

Som jag tidigare försökt säga – och som herr Polstam tydligare har sagt – kan man väl konstatera att lagrådet, som nu har fått yttra sig både över propositionen och över motionerna, har haft anledning att yttra sig över alla de propåer som kommit och därför har anfört synpunkter på ett vidare spektrum än som eljest varit vanligt. Men att värderingarna skulle bli olika beroende på om det är regeringen eller ett utskott som har överlämnat remissen, det skulle jag som sagt inte vilja tro att fröken Mattson verkligen menar. Och ingen kan väl tänka sig att ett lagråd enbart skulle göra rent formalistiska bedömningar om olika paragrafers utseende. Man måste ju åtminstone få tillåta sig att komma med något slags motivering till den eller den andra ståndpunkten.

Till slut, herr talman, tycker jag det var ett egendomligt inlägg som fröken Mattson hade tidigare om en skrift som f. d. justitierådet Romanus har kommit med. Jag fick skriften i min hand helt nyligen. Men det är ju inte en inlaga som vi haft att bedöma i justitieutskottet. Och var det så att hans uppfattning tillmäts så stor betydelse – vilket jag inte på något sätt vill bestrida – så hade det väl varit naturligt att han hade hörts i justitieutskottet så att vi där hade kunnat få diskutera dessa synpunkter. Nu är det en skrift som tydligen tillmäts avgörande betydelse när det gäller att bedöma vilken ståndpunkt man skall ta – en skrift som inte har varit tillgänglig i utskottet vid dess behandling av ärendet.

Fröken MATTSON (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag kan bara konstatera att ingenting av tryckfrihetsrättsliga synpunkter förekommer i den lagrådstext som återfinns längst bak i utskottets betänkande. Man kanske har haft det med i diskussionerna, men i texten finns det icke.

Jag vill också slå fast att jag har uttalat den alldeles bestämda uppfattningen att det är i utskott och i riksdagens kammare som de politiska värderingarna förs fram och de politiska besluten fattas. Jag har sagt att lagrådet enligt min uppfattning har gjort en rad värderingar som man kanske icke hade väntat sig.

Till sist vill jag säga att det är ganska självklart att vi som suttit med i massmedieutredningen och haft många ingående resonemang med enmansutredaren har känt oss litet obehagligt berörda av den kritik som

gått ut på att det icke har funnits parlamentariskt inslag. Vi har velat klargöra för oss huruvida våra ställningstaganden skulle ha blivit an- norlunda, om andra synpunkter hade kommit till. Det är icke en skrift utan en kortfattad promemoria som har legat till grund för en del av de synpunkter som jag och herr Nyquist fört fram. Det gäller sådant som berör en hel del av den tryckfrihetsrättsliga sidan av detta ärende som i varje fall jag inte tyckte att jag ville förbigå.

Herr JONNERGÅRD (c):

Herr talman! Propositionen 174 om ändrade bestämmelser i fråga om spioneri och vissa andra brott mot rikets säkerhet har betydelse för tryckfrihetsförordningen på grund av sambandet mellan tryckfrihetsförordningens brottskatalog och brottsbalkens motsvarande paragrafer. Detta samband kommer till uttryck i justitieutskottets betänkande nr 46, som behandlas nu, och konstitutionsutskottets betänkande nr 54, som är nästa ärende på föredragningslistan.

I propositionen 174, som alltså behandlats av justitieutskottet, föreslås att spioneribrottet skall avgränsas till fall där gärningsmannen haft syfte, dvs. direkt uppsåt, att gå främmande makt till handa. Gärningar som f. n. bedöms som spioneri men som förövas med indirekt eller eventuellt uppsåt skall föras till brottsbenämningen obehörig befattning med hemlig uppgift. Vidare skall enligt propositionen 174 bl. a. bestämmelsen om ryktesspridning till fara för rikets säkerhet upphävas i fredstid och bestämmelserna om samhällsfarlig ryktesspridning och beljugande av myndighet utmönstras ur lagstiftningen. Motsvarande ändringar i tryckfrihetsförordningens brottskatalog har föreslagits i propositionen 204 om grundlagsändringar angående tryckfriheten, behandlad av konstitutionsutskottet i betänkandet nr 54.

Dessa förslag om ändringar i tryckfrihetsförordningen och brottsbalken är grundade på en enmansutredning som hade samarbete med massmedieutredningen och fri- och rättighetsutredningen. Massmedieutredningen har enhälligt tagit upp dessa förslag. Konstitutionsutskottet har vid behandlingen av propositionen 204 varit enigt om dem. Ändringen av spioneribegreppet motiveras med att bättre överensstämmelse skulle uppnås med allmänt rättsmedvetande och vanligt språkbruk. Med ändringarna i fråga om ryktesspridande m. m. avses att öka förutsättningarna för en fri samhällsdebatt.

Nu har lagrådet i sitt yttrande över propositionen 174 stannat för att ändring av brottsbenämningarna i stor sett inte bör ske. Det är naturligtvis värdefullt att detta yttrande har inhämtats. Från brottsbalkssynpunkt kan det ligga åtskilligt i lagrådets förslag som kan motivera ytterligare överväganden. Men konsekvenserna av lagrådets ståndpunkt från tryckfrihetssynpunkt måste bedömas som negativa. Det har ju framgått också av den promemoria som justitierådet Romanus, massmedieutredningens ordförande, har skrivit och som tidigare har berörts här i debatten.

I jämförelse med vad konstitutionsutskottet föreslår i betänkandet 54

måste man framför allt befara att informations- och debattmöjligheterna skulle bli snävtare vid ett beslut i enlighet med vad lagrådet har förordat. På grundvalen av massmedieutredningens och konstitutionsutskottets yttrandefrihetspolitiska behandling av dessa frågor måste slutsatsen bli att på de punkter som reservationerna 1, 2 och 7 berör bör rösten tillfalla utskottsmajoritetens förslag.

Herr SVENSSON i Eskilstuna (s):

Herr talman! Jag har tvingats begära ordet i detta ärende därför att ett bifall till de av närmast föregående talare behandlade reservationerna om ändring av spioneribrottets innebörd får tryckfrihetsrättsliga konsekvenser och sålunda berör vad som diskuteras i konstitutionsutskottets betänkande nr 54 – alltså nästa ärende på föredragningslistan – om en partiell reform av tryckfrihetsförordningen. Men efter fröken Mattsons och herr Jonnergårds anföranden – vi har alla tre deltagit i massmedieutredningens arbete – kan jag fatta mig mycket kort.

Jag vill då understryka att när massmedieutredningen utan egen motivering i massmediegrundlagen införde regeringsrådet Sjöbergs förslag, så innebar det ett accepterande härav från tryckfrihetssynpunkt. Hade däremot det som nu föreslagits av lagrådet och reservanternas lagts fram av den ursprungliga utredningen, så hade massmedieutredningen – som är en parlamentarisk utredning – inte kunnat acceptera förslaget utan blivit tvungen att ingående diskutera detta från tryckfrihetssynpunkt. Så har också ett enhälligt konstitutionsutskott resonerat. Vi har fattat saken så att lagrådet – som här tidigare sagts – strikt har betraktat frågan från brottsbalkssynpunkt. Däremot har lagrådet inte beaktat ifrågavarande brott då det rör sig om gärningar som innefattar tryckfrihetsbrott eller brott av meddelare. Detta är ju en avgörande brist.

Jag vill nu före voteringen klara ut att jag har kommit fram till samma slutsats som herr Jonnergård och fröken Mattson, nämligen att reservanternas förslag till brottsbalken 19:7 innebär en från tryckfrihetssynpunkt väsentlig och allvarlig utvidgning av det straffbara området jämfört med regeringsrådet Sjöbergs utredningsförslag, massmedieutredningens förslag och förslaget i propositionen 174, som utan reservationer har accepterats av konstitutionsutskottet i det betänkande som närmast står på kammarens föredragningslista.

Herr talman! Jag vill yrka bifall till justitieutskottets hemställan i dessa delar och avslag på de från tryckfrihetssynpunkt betänkliga reservationerna av fru Kristensson m. fl. i detta avsnitt.

Överläggningen var härmed slutad.

Mom. 1 och 2

Kammaren biföll vad utskottet i dessa moment hemställt.

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

Mom. 3

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 1 av fru Kristensson m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan fru Kristensson begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller justitieceutskottets hemställan i betänkandet nr 46 mom. 3 röstar ja,

den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 1 av fru Kristensson m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då fru Kristensson begärde röst-räkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja – 191
Nej – 107
Avstår – 10

Mom. 4 och 5

Kammaren biföll vad utskottet i dessa moment hemställt.

Mom. 6

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan med godkännande av utskottets motivering, dels utskottets hemställan med godkännande av den i reservationen nr 4 av fröken Mattson m. fl. anförda motiveringen, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan fröken Mattson begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition.

Den som vill att kammaren bifaller justitieceutskottets hemställan i betänkandet nr 46 mom. 6 med godkännande av utskottets motivering röstar ja,

den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit utskottets hemställan med godkännande av den i reservationen nr 4 av fröken Mattson m. fl. anförda motiveringen.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då fröken Mattson begärde röst-räkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja – 151
Nej – 138
Avstår – 20

Mom. 7

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 5 av fru Kristensson m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan fru Kristensson begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller justitieutskottets hemställan i betänkandet nr 46 mom. 7 röstar ja,

den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 5 av fru Kristensson m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då fru Kristensson begärde röst-räkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 184
Nej - 120
Avstår - 4

Mom. 8

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 6 av fröken Mattson m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan fröken Mattson begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller justitieutskottets hemställan i betänkandet nr 46 mom. 8 röstar ja,

den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 6 av fröken Mattson m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades tvekan kunna råda angående resultatet, varför votering med omröstningsapparat verkställdes. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 153
Nej - 153
Avstår - 3

Då sålunda de avgivna rösterna var lika delade, gavs propositioner på att ärendet skulle dels återförvisas till utskottet, dels avgöras omedelbart, och förklarades den senare propositionen vara med övervägande ja besvarad.

Herr talmannen nedlade i rösturnan en ja-sedel och en nej-sedel, varefter på herr talmannens anmodan herr Åberg (fp) ur urnan upptog den ena av dessa båda sedlar, och befanns denna innehålla nej.

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

Måndagen den
31 maj 1976

Spioneribrottet
m. m.

Kammaren hade alltså i enlighet med nej-propositionens innehåll bifallit reservationen nr 6 av fröken Mattson m. fl.

Mom. 9

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 7 av fru Kristensson m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan fru Kristensson begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller justitieutskottets hemställan i betänkandet nr 46 mom. 9 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 7 av fru Kristensson m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då fru Kristensson begärde röst-räkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 195
Nej - 108
Avstår - 6

Mom. 10

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 8 av fröken Mattson m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan fröken Mattson begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller justitieutskottets hemställan i betänkandet nr 46 mom. 10 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 8 av fröken Mattson m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades tvekan kunna råda angående resultatet, varför votering med omröstningsapparat verkställdes. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 154
Nej - 154
Avstår - 2

Då sålunda de avgivna rösterna var lika delade, gavs propositioner på att ärendet skulle dels återförvisas till utskottet, dels avgöras omedelbart, och förklarades den senare propositionen vara med övervägande ja besvarad.

Herr talmannen nedlade i rösturnan en ja-sedel och en nej-sedel, var-
efter på herr talmannens anmodan herr af Ugglas (m) ur urnan upptog
den ena av dessa båda sedlar, och befanns denna innehålla ja.

Kammaren hade alltså i enlighet med ja-propositionens innehåll bi-
fallit utskottets hemställan.

Mom. 11-14

Kammaren biföll vad utskottet i dessa moment hemställt.

Mom. 15

Kammaren biföll reservationen nr 9 av fröken Mattson m. fl.

§ 4 Ändringar i grundlagsregleringen av tryckfriheten

Föredrogs konstitutionsutskottets betänkande 1975/76:54 med anled-
ning av propositionen 1975/76:204 om ändringar i grundlagsregleringen
av tryckfriheten jämte motioner.

I propositionen 1975/76:204 (justitiedepartementet) hade regeringen
framlagt förslag om ändringar i grundlagsregleringen av tryckfriheten.

Beträffande propositionens huvudsakliga innehåll anfördes bl. a. föl-
jande:

”I propositionen föreslås en partiell reform av tryckfrihetsförordningen
(TF). Reformen bygger till större delen på förslag som har förts fram
av massmedieutredningen i betänkandet om en ny massmediegrundlag
(SOU 1975:49). Reformen berör tre huvudområden: TF:s tillämpning på
olika skrifter, meddelar- och anonymitetsskydd samt tillsyn över för-
ordningens efterlevnad.

TF gäller f. n. endast skrifter som är framställda i tryckpress. I pro-
positionen föreslås att den skall tillämpas också på skrifter som har mång-
faldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande förfarande. För
att sådan skrift skall få tryckfrihetsrättsligt skydd krävs dock som hu-
vudregel att den är försedd med uppgifter som i ett sammanhang anger
att skriften är mångfaldigad, vem som har mångfaldigat den och vilket
år och på vilken ort det har skett.

Enligt TF är det i stor utsträckning tillåtet att, oberoende av vad som
annars gäller, lämna meddelanden till bl. a. tidningsredaktion för of-
fentliggörande i tryckt skrift. Denna frihet föreslås utvidgad och pre-
ciserad. Skyddet skall i princip gälla också anskaffande av uppgift för
publicering i tryckt skrift, förutsatt att inte själva tillvägagångssättet är
straffbelagt, såsom t. ex. vid inbrott. Den länge diskuterade frågan om
förhållandet mellan meddelarfrihet och tystnadsplikt skall enligt propo-
sitionen lösas så, att endast de tystnadsplikter som anges i en särskild
lag har företräde framför meddelarfriheten. Endast uppsåtligt brott mot

Måndagen den
31 maj 1976

*Ändringar i
grundlagsregle-
ringen av tryckfri-
heten*

tystnadsplikt kan enligt propositionen leda till straff för en meddelare. Den förordade lösningen överensstämmer, förutom med massmedieutredningens förslag, också med den ståndpunkt som tystnadspliktskommittén har intagit i sitt vid årsskiftet offentliggjorda betänkande.

— — — Bl. a. i syfte att få till stånd en enhetlig åklagar- och domstolsprövning föreslås i propositionen att den ordning, som gäller för tryckfrihetsbrott, i allmänhet skall tillämpas också i de fall då straffansvar kommer i fråga för den som har meddelat uppgifter för offentliggörande i tryckt skrift eller för den som har anskaffat uppgifter i sådant syfte. Detta betyder att åtal i regel får väckas bara av justitiekanslern och att åtalet skall prövas av tryckfrihetsdomstol och alltså normalt av jury.

Den som lämnar meddelande för publicering i tryckt skrift har enligt TF rätt att vara anonym. Detsamma gäller författare till tryckt skrift. Anonymitetsskyddet föreslås i propositionen bli förstärkt. Sålunda skall den krets som är skyldig att iaktta tystnad om meddelares och författares identitet utvidgas. Villkoren för att denna tystnadsplikt skall vika vid vittnesförhör skärps. Dessutom införs i TF ett straffsanktionerat förbud för myndighet och annat allmänt organ att forska efter anonym författare eller meddelare, när TF inte tillåter ingripande mot denne.

Tillsynen över att tryckfriheten inte missbrukas utövas i dag av justitieministern, som till sin hjälp har särskilda tryckfrihetsombud. Denna ordning föreslås bli avskaffad. Tillsynen skall i stället ankomma på justitiekanslern. Denne är liksom hittills ensam åklagare i tryckfrihetsmål. Regeringen har emellertid enligt förslaget visst inflytande i åtalsfrågor. Den kan sålunda enligt uttrycklig bestämmelse anmäla skrift till åtal. Möjlighet öppnas vidare att i lag göra åtal för vissa tryckfrihetsbrott beroende av medgivande från regeringen.”

I detta sammanhang hade behandlats de med anledning av propositionen väckta motionerna

1975/76:2530 av herrar Hernelius (m) och Carlshamre (m), vari hemställdes

1. att riksdagen som vilande för grundlagsenlig behandling skulle anta en sådan lydelse av 3 kap. 3 § punkt 5 TF som i motionen föreslagits, samt

2. att riksdagen, därest så icke skedde, hos regeringen skulle anhålla om förslag till sådan ändring av rättegångsbalken, att rättens beslut om att höra i nyssnämnda grundlagsparagraf angivna personer som vittne eller under sanningsförsäkran kunde överklagas till närmast högre domstolsinstans.

1975/76:2533 av herr Pettersson i Lund (s), vari hemställdes att riksdagen uttalade att den kommande tillämpningslagen till tryckfrihetsförordningen 4 kap. 4 §, avseende leveransplikten av tryckt skrift till universitetsbiblioteken, utformades med beaktande av de kostnads- och effektivitetssynpunkter som anförts i motionen, och

1975/76:2535 av herr Lindahl i Hamburgsund (fp), vari hemställt att riksdagen uttalade att ansvarige utgivaren borde ha en ledande ställning inom redaktionen så att han hade en reell möjlighet att fullgöra sitt uppdrag.

Utskottet hemställde
att riksdagen skulle

1. beträffande 3 kap. 3 § 5. TF med avslag på motionen 1975/76:2530 yrkandet 1 som vilande anta det i propositionen 1975/76:204 framlagda förslaget i denna del,

2. beträffande 7 kap. 3 § TF som vilande anta det i propositionen 1975/76:204 framlagda förslaget i denna del med den redaktionella ändring i första stycket som utskottet föreslagit,

3. beträffande överprövning av rättens beslut ang. vittnesförhör m. m. i tryckfrihetsmål förklara motionen 1975/76:2530 yrkandet 2 besvarad med vad utskottet anfört,

4. beträffande biblioteksexemplar av tryckt skrift förklara motionen 1975/76:2533 besvarad med vad utskottet anfört,

5. beträffande den ansvarige utgivarens ställning förklara motionen 1975/76:2535 besvarad med vad utskottet anfört,

6. som vilande anta det i propositionen 1975/76:204 framlagda förslaget till ändring i TF i vad det inte behandlats i det föregående.

Till betänkandet hade fogats särskilda yttranden

1. av herr Berndtson (vpk),

2. av herr Werner i Malmö (m).

Herr JOHANSSON i Trollhättan (s):

Herr talman! Skulle kammaren i det föregående ärendet ha bifallit reservationerna 1 och 7, hade det uppstått en motsättning mellan bestämmelserna i brottsbalken och stadgarna i tryckfrihetsförordningen i fråga om spioneribrott och ryktesspridning till fara för rikets säkerhet. Under sådana förhållanden skulle jag ha behövt yrka återremiss av konstitutionsutskottets betänkande. Nu behöver jag inte göra detta. Efter kammarens beslut blir det en överensstämmelse mellan brottsbalkens bestämmelser och förslagen i propositionen. Detta förslag har enhälligt tillstyrkts av konstitutionsutskottet. Mot bakgrund av debatt och beslut i det föregående ärendet kan jag nöja mig med att yrka bifall till utskottets enhälliga förslag.

Herr JONNERGÅRD (c):

Herr talman! Det har, som utskottets ordförande nyss framhöll, varit stor enighet vid konstitutionsutskottets behandling av propositionen 204 om en partiell reform av tryckfrihetsförordningen. Det finns inga reservationer fogade till betänkandet. God var enigheten också i MMU, dvs. massmedieutredningen, vars förslag i det väsentliga ligger till grund

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

*Ändringar i
grundlagsregle-
ringen av tryckfri-
heten*

Måndagen den
31 maj 1976

*Ändringar i
grundlagsregle-
ringen av tryckfri-
heten*

för propositionen. Det är vanligt att vi i massmedierna och den politiska debatten uppmärksammar i stort sett endast frågor där det finns meningsmotsättningar mellan oss. Det är naturligt och riktigt att det är så, eftersom parlamentarisk demokrati strängt taget innebär att olika politiska viljor organiserar sig och diskuterar med varandra. Parlamentarisk demokrati skulle knappast kunna fungera bra, om vi inte markerade våra meningsskiljaktigheter.

Men det är lika angeläget att vi är tillräckligt eniga, dvs. att vi har en demokratisk värdegemenskap. Denna gäller naturligtvis i första hand demokratin i sig själv. Vi betraktar vår demokrati som självklar och som något vi inte kan undvara. Men vi måste ständigt skapa garantier och förutsättningar för en livskraftig demokrati. Medborgarnas egen aktivitet och engagemang är den nödvändiga grunden. En förutsättning härför är den fria samhällsdebatten och opinionsbildningen, som i sin tur förutsätter informationsfrihet och yttrandefrihet. Från dessa utgångspunkter är det angeläget att understryka betydelsen av den demokratiska värdegemenskap som kommit till uttryck bakom det aktuella grundlagförslaget. Det är också angeläget att framhålla att det här är fråga om en förstärkning av tryckfrihet och informationsfrihet, som bör ge medborgaraktiviteten ökade möjligheter att bemästra de svårigheter som möter i t. ex. centralisering och byråkrati.

I enlighet med vad MMU föreslagit skall grundlagsskyddet nu utvidgas till att omfatta inte endast tryckta skrifter utan också skrifter som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande förfarande. Detta är en självklar konsekvens av den tekniska utvecklingen. Avgörande för möjligheterna till grundlagsskydd bör ju inte vara det tekniska framställningssättet i och för sig, utan de möjligheter som det ger till spridning av skriften.

MMU föreslog att också yttrandefriheten i radio och TV samt i film skulle tas med i en massmediegrundlag. Denna utökning av det grundlagsskyddade området har inte nu tagits med i propositionen. Avsikten är enligt vad justitieministern framhåller att genom en ny massmedieutredning få fram en grundlag som omfattar flertalet medier i opinionsbildningens tjänst, en yttrandefrihetsgrundlag. Detta är naturligtvis en riktig målsättning, som MMU också övervägde men inte fann möjlig att klara i en första omgång.

Det är som understrukits viktigt med en fri debatt i samhällsfrågor. Detta förutsätter riktiga möjligheter till information om samhällsförhållanden, naturligtvis avvägda mot nödvändigt sekretesskydd. Rätten till information är numera inskriven också i den nya regeringsformen bland de grundläggande rättigheterna. Propositionen nu förstärker informationsfriheten och meddelarskyddet. Enligt sammanfattningen i propositionen kommer, oberoende av annars föreliggande tystnadsplikter, en vidsträckt frihet att föreligga att lämna meddelanden för offentliggörande i tryckt skrift. Endast för de fall som anges i en särskild lag skall tystnadsplikt ha företräde framför meddelarfriheten. Meddelare skall kunna

straffas endast vid uppsåtlig överträdelse av tystnadsplikt. Meddelarskyddet skall i princip gälla också anskaffande av uppgift för publicering. Anonymitetsskyddet förstärks genom direkt förbud för myndighet eller annat allmänt organ att forska efter anonym författare eller meddelare, när tryckfrihetsförordningen inte tillåter ingripande.

I propositionen föreslås vidare den väsentliga förändringen att tillsynen över att tryckfriheten inte missbrukas överflyttas från justitieministern till justitiekanslern. Praktiska skäl talar för denna nya ordning som också är i överensstämmelse med vad MMU föreslagit. Liksom hittills skall JK vara ensam åklagare i tryckfrihetsmål. Såsom MMU uppmärksammat är det viktigt att den nya ordningen utformas så att det alltså blir möjligheter för en konstitutionell kontroll av tillsynen över tryckfrihetsförordningens efterlevnad. Detta skall enligt propositionen uppnås dels genom att regeringen enligt tryckfrihetsförordningen ges möjlighet att hos JK anmäla skrift till åtal för tryckfrihetsbrott, dels genom att det också enligt tryckfrihetsförordningen skall vara möjligt att i lag föreskriva att allmänt åtal för visst tryckfrihetsbrott får väckas endast efter regeringens medgivande.

Herr talman! Mitt yrkande är alltså bifall till utskottets förslag.

Herr HERNELIUS (m):

Herr talman! Självfallet har jag inget att invända mot de *principiella* synpunkter som herr Jonnergård nu framförde. I dem kan jag helhjärtat instämma.

Föreliggande proposition är till vissa delar en följd av de utredningar som igångsattes efter den stora IB-affären. Den affären skall jag inte gå närmare in på, bara konstatera att en del av bekymren i det sammanhanget uppkom genom regeringens valhända handläggning av tryckfrihetsfrågorna, vilket riksdagen ju konstaterade vid behandlingen av de chargeärendena för något år sedan.

Dagens proposition är emellertid att hälsa med tillfredsställelse. Den utvidgar skyddet för meddelare, den utvidgar områdena i många sammanhang och den söker även täcka den lakun som eljest skulle ha uppstått genom att massmedieutredningens förslag i höstas ställdes på framtiden av regeringen. Det är bra om den luckan blir täckt.

Emellertid förekommer en motion i detta sammanhang som gäller meddelarskyddet. Den motionen tar fasta på att meddelarskyddet kan inskränkas, genom bl. a. vittnesförhör, och motionens syfte är att skapa vissa garantier däremot. Motionen hade ett förstahandsyrkande och ett andrahandsyrkande.

Förstahandsyrkandet var att vittnesförhör i sådana sammanhang endast skulle ifrågakomma i vissa grövre brottmål, där straffet kan bli minst fängelse i två år. Detta yrkande avstyrker utskottet med den motiveringen att samma förslag eller liknande förslag framfördes av offentlighetsutredningen och att remissinstanser då hade vissa erinringar att göra. Jag känner mig, herr talman, inte helt övertygad om halten i dessa invänd-

Måndagen den
31 maj 1976

*Ändringar i
grundlagsregle-
ringen av tryckfri-
heten*

ningar, men skall inte ställa något yrkande eller ta upp någon debatt på den punkten.

Genom att någon yttrandefrihetsdomstol nu icke tillkommit blir det en lucka i fråga om möjligheterna att överklaga rättens beslut om vittnesförhör i sådana här sammanhang. Motionens andrahandsyrkande avser att täcka den luckan och skapa en överklaganderätt. Det har utskottet accepterat så till vida att utskottet påpekar att departementschefen uttalar att han avser att återkomma till detta spörsmål i ett senare sammanhang, genom ändring i rättegångsbalken. Man får ta fasta på detta, och jag vill uttrycka min tillfredsställelse över att avsikten således är att täcka den lucka som eljest skulle ha uppstått på denna punkt.

Sedan skall jag tillåta mig att göra ytterligare två reflexioner. Den ena reflexionen berör i någon mån de frågor som har diskuterats här förut, men eftersom många talare under den debatten berörde det ämne som vi nu behandlar, anser jag mig här kunna säga en sak reciprokt. Några talare förklarade att fri- och rättighetsutredningen hade hörts om den Sjöbergska utredningen och att parlamentarikerna sålunda på sätt och vis var hörda. Jag kan, herr talman, inte erinra mig att fri- och rättighetsutredningen behandlade den Sjöbergska utredningen. Parlamentarikerinsatsen i det sammanhanget är mig således ganska obekant. Detta är, herr talman, en upplysning vid sidan om.

Min andra reflexion, herr talman, gäller det förhållandet att konstitutionsutskottets ordförande, som vi nyss hörde, avsåg att ställa yrkande om återremiss till utskottet, om voteringarna hade givit visst resultat i de föregående fallen. Det var bra att konstitutionsutskottets ordförande var beredd på att en sådan återremiss kunde bli nödvändig.

Det illustrerar emellertid en annan sak här: Bristen på samarbete mellan utskotten i denna fråga, som jag finner mycket olycklig och obegriplig. Konstitutionsutskottet behandlade frågan, såvitt jag vet, t. o. m. innan lagrådets yttrande förelåg. Det var synd. Konstitutionsutskottet kunde dock ha uppskjutit ärendets behandling, eller också kunde man ha sett till att samarbete kommit till stånd i annan form. Det finns möjligheter till det. I den gamla regeringsformen fanns en bestämmelse som sade, att myndigheterna skola räcka varandra handen. Jag tycker nog att utskotten framför allt bör räcka varandra handen i frågor som kräver samarbete för att slippa onödiga missförstånd och kontroverser.

Till sist, herr talman, vill jag bara lyckönska herr justitieministern till att kunna vara frånvarande även vid behandlingen av detta ärende.

Herr JOHANSSON i Trollhättan (s) kort genmäle:

Herr talman! Får jag endast lämna det meddelandet att konstitutionsutskottet slutjusterade sitt betänkande först sedan lagrådets yttrande förelåg och ledamöterna hade fått del av detta.

Herr HERNELIUS (m) kort genmäle:

Herr talman! Sakbehandlingen var ändå avslutad. Det var endast justeringen som återstod.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk):

Herr talman! Det är, som nämnts, debatten om IB-affären som har initierat föreliggande förslag till ändringar i tryckfrihetsförordningen. En del förändringar är klara och uppenbara förbättringar. Andra tycks mer diskutabla, något som vpk i ett särskilt yttrande också har påtalat.

Det handlar om en svårbedömd materia. Vid en fördjupad diskussion har vi från vårt parti ansett det nödvändigt att här framställa några frågor. Svaren på dem kommer att avgöra eventuellt yrkande här i kammaren från vår sida.

Våra frågor är tre.

Det första problemet är följande.

Den nya formuleringen av tryckfrihetsförordningen 1:1 utsträcker meddelarskyddet till en större grupp än förr. Detta är klart positivt. Det betyder att även uppgiftsmeddelare som lämnar uppgift till annan upphovsman till skrift än författare eller redaktionsmedlem blir skyddad.

Tryckfrihetsförordningen 7:3 anger i vilka fall meddelande till tryckt skrift blir straffbart enligt brottsbalken och vem som i så fall kan göras ansvarig vid sidan av tryckfrihetsförordningens processordning.

Gällande ordning är att enbart meddelare till redaktion, byrå eller författare kan bli ansvarig enligt brottsbalken. Medlem av redaktion eller byrå är själv icke att anse som meddelare. Han är därför icke ansvarig enligt brottsbalken. Han är enbart ansvarig enligt tryckfrihetsförordningen för det eventuellt otillåtliga yttrandet i skrift. Ansvarigheten för honom utövas där av den ansvarige utgivaren och icke av redaktionsmedlemmen själv.

Nu står det i det nya förslaget till 7:3 att förutom meddelare även den som medverkar till framställning i tryckt skrift kan bli ansvarig enligt brottsbalken.

Vad händer då om den som medverkar till framställning i tryckt skrift tillika är redaktionsmedlem och alltså tillhör den krets för vilken ansvarighet gäller i särskild ordning enligt tryckfrihetsförordningen och utövas av ansvarige utgivaren? Mister då denne, som medverkat till framställningen i tryckt skrift och samtidigt är redaktionsmedlem, enligt nya formuleringen av 7:3 det skydd som består i att han som redaktionsmedlem ingick i det kollektiv för vilket ansvarighet utövades endast enligt tryckfrihetsförordningen och av ansvarige utgivaren? Eller behåller han detta skydd trots den nya formuleringen av 7:3? Tar det allmänna skyddet som ligger i tryckfrihetsförordningen 1:1 över brottsbalksansvarigheten i 7:3 – då är allt gott och väl.

Gör den det inte – ja, då har man såvitt jag kan se låtit brottsbalken bryta in i vad som förut var tryckfrihetsförordningens exklusiva ansvarssystem. Varje redaktionsmedlem som inte samtidigt direkt är tryckfrihetsansvarig hamnar då under brottsbalken. Brottsbalken kan alltså, som man kan uttrycka det, rycka in på redaktionerna. Det är en ytterst farlig lucka, som omedelbart måste täppas till eller som man måste skingra oklarheten omkring.

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

*Ändringar i
grundlagsregle-
ringen av tryckfri-
heten*

Måndagen den
31 maj 1976

*Ändringar i
grundlagsregle-
ringen av tryckfri-
heten*

Den andra frågan är följande.

Enligt nuvarande tryckfrihetsförordning 9 kap. 3 § måste åtal mot icke-periodisk skrift väckas inom sex månader. Enligt den nya tryckfrihetsförordningen skulle åtal kunna väckas inom ett år. Vår fråga är: Varför måste man kunna åtala så långt i efterhand? Innebär det inte att man ökar osäkerhetsmarginalen för dem som utger skrift innehållande kritiska yttranden eller uppgifter? Var detta verkligen praktiskt nödvändigt?

Den tredje och sista frågan är följande.

Enligt nuvarande tryckfrihetsförordning 10 kap. 2 § är det justitieministern som innan åtal väckts äger förordna om beslag av skrift med eventuellt brottsligt innehåll. Han kan även uppdra åt tryckfrihetsombud att göra så.

Enligt den nya tryckfrihetsförordningen skall justitiekanslern kunna förordna om sådant beslag. I lag kan föreskrivas att även lokal åklagare kan beslagta. Han skall kunna göra så – om jag förstått saken rätt – på eget initiativ, och åtgärden kan prövas av JK först i efterhand.

Herr talman! Beslag är alltid en kännbar åtgärd. Även beslag som i efterhand upphävs av JK kan ju i särskilda fall få förödande ekonomiska konsekvenser för utgivaren av skriften, och det är knappast någon tröst om de i efterhand framstår som obefogade.

Vår fråga gäller då: Varför har man velat ge varenda lokal åklagare denna möjlighet? Hade det inte varit riktigare att låta dessa åklagare beslagta endast på justitiekanslerns uppdrag?

Som synes rör dessa frågor inte några obetydligheter. Det är flera grundläggande punkter som vi tyckt vara oklara. Beroende på svaren från utskottets talesmän vill jag här förbehålla mig möjligheten att ställa yrkande i ett senare anförande.

Herr SVENSSON i Eskilstuna (s):

Herr talman! Vi har under detta riksmöte behandlat ett flertal mycket centrala frågor när det gäller yttrandefriheten. Jag vill säga att man nu börjar få fram en svensk modell för massmediepolitiken, som jag tror kommer att röna stor internationell uppmärksamhet. Den omfattar två grundidéer.

Man vill å ena sidan ge staten en aktiv roll när det gäller att bevara mångfald i pressen, att verka för en presstruktur som medför en allsidig debatt. För detta ändamål har man infört presstödet, dvs. de marknadspolitiska åtgärder som avser att garantera ett så brett meningsutbyte som möjligt.

Vad som å andra sidan kvarstår är en liberal ansvarsideologi. Med detta menar jag att Sverige genom tryckfrihetslagstiftningen står fast vid att skydda den redaktionella friheten mot staten. Det innebär stadganden om censurförbud, etableringsfrihet, särskild formell ansvarighet för vad som publiceras, särskilt uttömmande brottskatalog, straffrihet för meddelare som princip, rätt till anonymitet för andra medverkande än den formellt ansvarige, och en särskild rättegångsordning.

Propositionen om förändringar i tryckfrihetsförordningen som nu behandlas och som bygger på massmedieutredningens betänkande fullföljer de tryckfrihetsvänliga traditionerna. Här vill jag gärna instämma i det omdöme som kom från herrar Hernelius och Jonnergård. Anonymitets-skyddet, dvs. rätten till anonymitet, är en väsentlig reform. Därigenom har de önskemål som framförts av pressens samarbetsnämnd tillgodosetts. Det är värdefullt att kunna konstatera att man här fått in i tidigare praxis utbildat förbud, som nu har grundlagsfästs, mot att myndigheter och andra organ efterforskar källan till en anonym uppgift. Det är i och för sig ett viktigt beslut att man på detta sätt har kunnat kodifiera praxis. Beträffande meddelarskyddet föreligger också enighet om att det här har skett en utbyggnad.

Jag skall kommentera något av vad herr Svensson i Malmö sade beträffande en del inslag i det här förslaget.

Den första fråga som han tog upp rörde 7 kap. 3 §, där han diskuterade meddelarskyddet. Jag vill säga, herr Svensson i Malmö, att avsikten inte är att utvidga straffansvaret för medverkandekretsen på en redaktion. För att medverka – så har i varje fall jag tolkat lagen – skall avses måste sådan medverkan föreligga som innefattar lämnande av uppgift. Det är alltså mera fråga om ett förtydligande än om någon ändring.

Jag vill påpeka beträffande nuläget – som här skildrades på ett bestämt sätt av herr Svensson i Malmö – att Svea hovrätt i sin dom den 14 mars 1974 kom med uttalanden i de här frågorna. Där sades att "beträffande de i förevarande mål" – det gällde målet mot Guillou – "aktuella tidningsartiklarna har något tryckfrihetsåtal inte kommit till stånd mot utgivaren. Utevaron av tryckfrihetsåtal påverkar emellertid inte det ansvar som kan falla på Guillou för dennes gärningar. Stadgandet i 7 kap. 3 § andra stycket i tryckfrihetsförordningen avser olika former av meddelanden, även meddelanden i form av till tidning ingivna artiklar till vilka meddelaren framträder som författare. Något undantag har inte gjorts för det fall att meddelaren tillika är redaktör på tidningen." Vidare påpekades: "Hans anskaffande av uppgifter skall prövas i samma ordning."

Jag vill här säga att även enligt gällande rätt en journalist vid en tidning kan dömas som meddelare, om han verkligen *har* befattnings med uppgifter som innebär att man kan tolka den befattningen som sådan medverkan. Det nya enligt de ändringar som nu genomförs är att meddelaren i det undantagsfall då han kan straffas inte kan ställas inför en vanlig domstol, utan att skuldfrågan då skall prövas i tryckfrihetsprocess med jury. Det är den skillnad som här inträder.

Likasa ingår anskaffande av uppgift i sådan medverkan som enligt huvudregeln blir straffri. Därmed skall tidningsmännens skuldfråga i sådana fall behandlas enligt de principer som har angetts i 1 kap. 7 § förslaget till massmediegrundlag, som jag vill citera som uttryck för avsikten här:

"Var och en som har att döma över missbruk av yttrandefriheten eller i övrigt vakar över denna grundlags efterlevnad skall därvid alltid ha

Måndagen den
31 maj 1976

*Ändringar i
grundlagsregle-
ringen av tryckfri-
heten*

i minnet att yttrandefriheten utgör grundval för ett fritt samhällsskick, alltid fästa uppmärksamheten mera på ämnets och tankens än på uttryckets lagstridighet, mera på syftet än på framställningssättet, samt i tveksamma fall hellre fria än fälla.”

Detta gäller alltså vid bedömning av meddelarens straffansvar i de – jag vill betona detta – undantagsfall då något ansvar över huvud taget inträder.

Här kommer alltså förändringar att ske. Dels utvidgas meddelarskyddet även till anskaffande av uppgift, dels skall detta prövas i tryckfrihetsprocess med dess särskilda regler och med beaktande av intresset av samhällskritik i det demokratiska samhället.

Vidare var herr Svensson i Malmö inne på omläggningen av reglerna för tillsyn och åtal, och jag kanske skall kommentera även det avsnittet något. Grunddragen i det nuvarande tillsynssystemet lämnas orubbade. Ändringarna föranleds av att gällande ordning till vissa delar är mindre lämplig ur principiell och praktisk synvinkel. Vad som här sker är att justitieministern ersätts som central tillsynsmyndighet av justitiekanslern, men denne kvarstår som åklagare i mål vid tryckfrihetsbrott. Det är nämligen lämpligt att samma myndighet såväl utövar tillsyn som innehar åklagarbefogenhet. Tryckfrihetsombuden blir inte kvar i det nya systemet.

Men den diskretionära prövningsrätten kommer till uttryck därigenom att det i tryckfrihetsförordningen föreskrivs att regeringen får anmäla skrift till åtal. I lagen skall vidare kunna bestämmas att allmänt åtal för vissa slag av tryckfrihetsbrott får väckas endast med regeringens tillstånd. Den politiska bedömning som därvid i viss utsträckning alltjämt kan ske genom åtal för tryckfrihetsbrott skall i fortsättningen göras av regeringen i dess helhet och inte som hittills av justitieministern ensam. Skälet till denna ändring är att den allmänna principen att regeringens ledamöter fattar beslut kollektivt bör gälla också på detta område när nu justitieministerns särskilda ställning som tillsynsmyndighet upphör. Regeringens utövning av den diskretionära prövningsrätten står givetvis under sedvanlig konstitutionell kontroll. I 10 kap. 2 § förslaget till tryckfrihetsförordning, som herr Svensson i Malmö var inne på, sägs det:

”Innan åtal för tryckfrihetsbrott väcks eller ansökan hos rätten gjorts om skriftens konfiskering, må, om brottet hör under allmänt åtal, förordnande enligt 1 § om beslag och utgivningsförbud meddelas av justitiekanslern. I lag må föreskrivas att även allmän åklagare äger förordna om beslag inom sitt verksamhetsområde.”

Jag menar alltså att man inte kan bedöma den här frågan förrän man sett det förslag till lagstiftning som skall presenteras av massmedieutredningen. Jag förutsätter att delegationen kommer att bli begränsad.

Vidare bör det påpekas att då allmän åklagare förordnat om beslag, skall anmälan därom skyndsamt göras hos justitiekanslern. Denne har att genast pröva huruvida beslaget skall äga bestånd. Det står i 3 §. Då justitiekanslern förordnat om beslag eller fastställt beslag varom allmän

åklagare förordnat, skall åtal vara väckt eller ansökan om konfiskering av skriften gjord inom två veckor, sedan justitiekanslern meddelade beslutet. Det är faktiskt något snabbare än enligt den ordning som är föreskriven i nu gällande rätt – då tryckfrihetsombud förordnat om beslag och då man skall gå vägen över chefen för justitiedepartementet.

Med detta har jag väl besvarat herr Svenssons i Malmö frågor. Beträffande den tid som skall förflyta innan ett åtal inte blir möjligt att verkställa, har den enbart fastställts från praktiska utgångspunkter. Det har inte här förefunnits någon avsikt att göra en skärpning. Bestämmelsen gäller icke-periodiska skrifter.

Sammanfattningsvis vill jag påpeka att det här rör sig om – som också herr Hernelius framhöll – en utökning av meddelarskyddet. Med den sammanfattande benämningen meddelarskydd menar jag då huvudprincipen frihet från straff för meddelare och rätt till anonymitet för de människor som kommer i kontakt med massmedierna. Det är en betydande reform i informationsfrihetens intresse som här föreslås.

Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Under detta anförande övertog herr förste vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk) kort genmäle:

Herr talman! Jag är helt på det klara med att det här rör sig om förbättringar på viktiga punkter, och jag försöker inte tolka in några som helst ondskefulla avsikter i detta. Men samtidigt må jag väl med all respekt säga att de svar, som herr Svensson i Eskilstuna har gett, inte gör vissa saker klarare i detta sammanhang.

Det är för mig helt klart att en redaktionsmedlem kan dömas utanför tryckfrihetsförordningen om han så att säga vid sidan av sitt redaktionella arbete sysslar med hemliga uppgifter. Men såvitt jag har förstått gällande ordning kan han bara dömas enligt tryckfrihetsförordningen om han sysslar med att inom redaktionen vidarebefordra otillåtliga uppgifter och vidarebefordrandet av dessa otillåtliga uppgifter är ett led i den tryckta skriften framställning. Och det är här frågan uppstår: Om det nu bland den nya grupp som förs in under inskränkningarna i 7:3 – det gäller alltså dem som tar annan befattning med tryckt skrift än genom att de är författare till den eller är tryckfrihetsansvariga – finns en person som samtidigt är redaktionsmedlem, behåller han då det skydd som ligger däri att han inom redaktionen i och för publicering i den tryckta skriften kan vidarebefordra ett i och för sig otillåtet yttrande och ändå vara skyddad därför att han tillhör den privilegierade krets, för vilken ansvarighet utövas enbart av den tryckfrihetsansvarige vid tidningen? Det är ju det allmänna skydd han får enligt tryckfrihetsförordningen 1:1. Bibehålls skyddet enligt 1:1 i sådana fall – när han tillika är redaktionsmedlem – eller innebär den nya formuleringen av 7:3 att det kan upphävas om han är redaktionsmedlem? Det är detta frågan gäller, och det tyckte jag

inte jag fick klart svar på, möjligen därför att herr Svensson i Eskilstuna missförstod frågan.

Sedan tyckte jag det var ett icke tillfredsställande svar att hänvisa till kommande lagstiftning och låta den avgöra huruvida det är klokt att en lokal åklagare på eget initiativ skall få beslagta en misstänkt skrift. Det skall väl ändå i tryckfrihetsförordningen, som ju är grundlag, göras klart om detta är lämpligt eller ej. Då har jag alltså ställt frågan: Är det verkligen lämpligt att en lokal åklagare, innan han fått justitiekanslerns uppdrag, på eget initiativ kan vidta en så pass ingripande åtgärd som ett beslag?

När det slutligen gäller tiden för åtal mot icke-periodisk skrift säger herr Svensson i Eskilstuna att det är uteslutande praktiska skäl som där varit avgörande. Ja, jag har inte givit uttryck för misstanke om något annat, men jag har frågat om man anser att det ur rättslig synpunkt är lämpligt att utsträcka osäkerhetsmarginalen så pass långt.

Jag ber att få återkomma i debatten med eventuella yrkanden.

Herr SVENSSON i Eskilstuna (s) kort genmäle:

Herr talman! Frågan om medverkandekretsen vill jag besvara på det sättet att jag inte anser – och där utgår jag från vad som sagts av massmedieutredningen och vad som även kan uttolkas ur uttalandena i propositionen – att förslaget inte innebär någon förändring när det gäller straffansvaret för den krets som arbetar inom en redaktion. Däremot innebär förslaget ett klart förtydligande när det gäller vilka som är meddelare och på så sätt undgår – enligt huvudregeln – straffansvar, något som väl måste betecknas som en tillgång.

Jag vill alltså klart understryka att vad det här gäller skall vara en medverkan som innefattar lämnande av uppgifter. När det däremot gäller åtgärder som har sammanhang med publicering faller ansvaret uteslutande på den ansvarige utgivaren. Så har jag tolkat lagstiftningen. Jag vill alltså understryka att det rör sig inte om ett utökat straffansvar. Däremot rör det sig för meddelarkretsen om en garanti för att frågan prövas i tryckfrihetsprocess och inte i någon vanlig domstol. Det innebär även att vad som hände i IB-affären beträffande anskaffande av uppgift inte kan falla under vanligt åtal, utan det skall också föras till en tryckfrihetsprocess. Detta är den skillnad som nu har inträtt.

Beträffande den del som berör den allmänne åklagaren står det: "I lag må föreskrivas att även allmän åklagare äger förordna om beslag inom sitt verksamhetsområde." Här är det fråga om länsåklagare. Det är inte meningen att han skall få annan befogenhet än vad som kommer att meddelas i lag. Det skrivs alltså in en garanti att detta skall ske via lag, och vi får möjlighet att pröva saken på nytt i riksdagen när denna lagstiftning föreläggs kammaren.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk) kort genmäle:

Herr talman! Jag kan inte ens med god vilja säga att jag är nöjd med det svar som jag här har fått. Vi kan ju inte här hänga upp en viktig

grundlagsfråga på om en utskottstalesman säger sig tolka en fråga i en bra riktning. Jag är helt på det klara med att detta förslag har många förtjänster. Det undanröjer många tidigare oklarheter och omöjliggör sådana manipulationer med paragraferna som har förekommit tidigare. Detta tycker vi är positivt. Men om det fortfarande kvarstår oklarhet och eventuellt också oöverensstämmelse mellan tryckfrihetsförordningen 1:1 och samma förordnings 7:3, så tycker jag det är beklagligt att acceptera det och behöva hålla långa resonemang för att klara ut vad som egentligen skall gälla. Detta borde då mera uttryckligt framgå av texten i betänkandet. Och när det gäller den lokale åklagarens initiativrätt till förslag tycker jag definitivt att inte heller det andra svaret har varit tillfredsställande från vår synpunkt.

Sedan skall jag inte här göra vidare sak av frågan om tiden för åtals väckande mot icke-periodisk tidskrift. Det är möjligt att befrielsen från skyldighet att inlämna granskningsexemplar kan medföra att en utsträckning av åtalstiden kan te sig praktiskt motiverad. Jag vill inte bestrida det. Men de två andra punkterna är fortfarande så pass oklara för oss – eller innehåller enstaka oklarheter – att vi trots allt anser att ett yrkande om återremiss med utgångspunkt från dessa anmärkningar är befogat.

Herr SVENSSON i Eskilstuna (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag får då uttrycka min förvåning över att vänsterpartiet kommunisterna inte begagnade sina möjligheter att i utskottet få vad man nu kallar oklara punkter klarlagda. Där fanns både reservationsrätt och möjligheter att fullfölja diskussionen på de punkterna.

För min del anser jag att förslaget ger full klarhet, och jag yrkar därför avslag på hemställan om återremiss.

Herr förste vice talmannen anmälde att herr Svensson i Malmö anhållit att till protokollet få antecknat att han inte ägde rätt till ytterligare replik.

Herr MOLIN (fp):

Herr talman! Det hade i och för sig varit värdefullt om vi i dag hade haft möjligheter att diskutera hela det frågekomplex som massmedia-utredningen tog upp. Nu har regeringen valt att föra fram endast mindre delar i proposition till riksdagen. Men samtidigt vill jag säga att sådant som läget är när det gäller det fortsatta utredningsarbetet är det tillfredsställande att man nu gör vissa utvidgningar av det grundlagsmässiga skyddet för tryckfriheten. Det gäller här utvidgningen av anonymitets-skyddet till att gälla också uppgiftslämnare till radio och TV, och det gäller att man kodifierar en tidigare praxis och inför ett klart grundlagsförbud mot efterforskning av meddelare. Den sista punkten tycker jag är en rätt viktig förstärkning av rättsskyddet i tryckfrihetsförordningen.

Här är nu ett antal utredningar verksamma, vilkas resultat det finns anledning att samordna. I och för sig behöver det inte finnas någon

direkt koppling till massmediekoncentrationsutredningen i den meningen att yttrandefriheten behöver hänga samman med de problemställningar som har tagits upp i direktiven till massmediekoncentrationsutredningen. Sambandet med radioutredningen är klarare. Det är värdefullt att radioutredningen får slutföra sitt arbete om lagreglering av etermedia, innan man slutgiltigt tar ställning till frågan om yttrandefrihetsgrundlagens innehåll och de processuella formerna när det gäller tryckfrihetsbrott. Jag tror att den totala översyn som nu annonseras bör kunna resultera i en helt ny yttrandefrihetsgrundlag, som riksdagen kan ta ställning till första gången före 1979 års val. Från folkpartiets sida stöder vi alltså de utvidgningar av yttrandefriheten som nu är föreslagna, men vi kommer i det fortsatta utredningsarbetet att trycka på för att få en ytterligare utvidgning av yttrandefriheten.

Herr talman! Jag skall bara beröra en sak som varit uppe i debatten, och det gäller justitiekanslerns ställning. Jag är mindre oroad av det herr Svensson i Malmö tog upp, nämligen att allmänna åklagare kan förordna om beslag, eftersom det sägs att justitiekanslern omedelbart skall överpröva allmän åklagares beslut på den punkten. Vad som är betydelsefullare är att man här flyttar över ur tryckfrihetssynpunkt utomordentligt viktiga befogenheter från departementet till justitiekanslern. Men vilka möjligheter till överprövning av justitiekanslerns beslut föreligger egentligen? Det tycker jag ur tryckfrihetsrättslig synpunkt är mer oroväckande. Vi har i dag – bl. a. vid konstitutionsutskottets dechargebehandling – en möjlighet att pröva justitieministerns handläggning av frågor om åtal och beslag. Den möjligheten kommer inte att föreligga i framtiden. Jag anser att detta är en problemställning som bör beaktas, och jag vill uttrycka förhoppningen att det sker i den utredning om JK:s ställning som pågår.

Jag har inget annat yrkande än bifall till utskottets enhälliga förslag.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk):

Herr talman! Bara en kommentar till den förebråelse som jag spårade i herr Svenssons i Eskilstuna resonemang gentemot vpk. Herr Svenssons i Eskilstuna egna utläggningar i dag vittnar om att det fortfarande finns oklarheter. Kammardebatten skall ju – i synnerhet om man vid fördjupat studium av och fördjupade diskussioner i frågan inom en partigrupp finner att man inte är helt tillfredsställd med vissa punkter – kunna användas för att skapa klarhet.

Den formella rätten och möjligheten att ställa ett återremissyrkande finns just för den eventualiteten. Den är alltså förutsedd och i och för sig ingenting märkvärdigt. Vi har helt enkelt genom utförliga diskussioner av de här tingen kommit överens om att vi måste framställa vissa frågor. Vi är inte ute efter att pressa fram ett återremissyrkande bara för dess egen skull, utan vi sade hela tiden att vi gör det beroende av de svar som ges. Jag kan inte finna annat än de svaren både när det gäller ansvarighet för redaktionsmedlem som tillhör den utvidgade kret-

sen i 73 § och frågan om lokal åklagares initiativrätt inte har dämpat den olust vi redan tidigare i ett särskilt yttrande gav uttryck för.

Att dessa oklarheter spelar en viss roll i resonemanget har ytterligare bekräftats av herr Molin, som har påtalat en annan sak, som jag var medveten om men inte tog upp i mitt anförande, nämligen att man försvagar länken mellan justitiekanslern och justitieministern och därmed i någon mån gör våld på tanken att tryckfriheten och de rättsliga procedurerna kring den skall stå i omedelbart och direkt förhållande till statsrådets politiska ansvarighet. Detta leder mig som sagt fortfarande till slutsatsen att det inte var orimligt, med hänsyn till de svar som lämnades, att yrka på återremiss.

Herr SVENSSON i Eskilstuna (s):

Herr talman! Jag har bara genom mina anföranden klargjort för vänsterpartiet kommunisterna att det fanns möjligheter att ta upp frågan genom motion. Eftersom vänsterpartiet kommunisterna är representerade i utskottet kan man sedan där ta upp vad partiet uppfattar som oklara punkter i propositionen. Det är en något egendomlig debattmetod att först ställa en rad frågor och sedan, som konklusion när svar getts, säga att det inte kan vara tillfredsställande att dessa svar lämnats muntligt i kammaren. Så fattade jag herr Svenssons i Malmö föregående uttalande.

Om man inom vänsterpartiet kommunisterna är oroad kanske det är av den debatt som har förts utanför detta parlament. I så fall borde man ha uppmärksammat dessa problem motionsvägen. Själv är jag inte oroad. Jag säger med understödjande av vad som har sagts i Pressens Tidning, Tidningsutgivareföreningens organ, att detta är en positionsframflyttning för meddelarskyddet, för att förbättra informationsfriheten i det svenska samhället.

I utskottet var alla partier överens om den saken. Här finns nu något av eftertankens kränka blekhet hos vänsterpartiet kommunisterna, men det tror jag inte beror på oklarheter i lagstiftningen utan på andra omständigheter.

Herr BERNDTSON (vpk):

Herr talman! Eftersom jag har deltagit i konstitutionsutskottets arbete med den här frågan vill jag gärna till herr Svensson i Eskilstuna säga följande. Visserligen är det riktigt att vänsterpartiet kommunisterna inte hade någon motion där vi tog upp de här frågorna och att jag heller inte har anmält någon reservation, men jag har dock avgivit ett särskilt yttrande vid betänkandet där jag bl. a. påpekar att det finns vissa oklarheter som kan lämna öppet för godtycklig tolkning och att vissa delar t. o. m. kan ses som förändringar till det sämre.

Jag kan inte finna det särskilt anmärkningsvärt att en partigrupp i sitt fortsatta arbete med en fråga kommer till slutsatsen att här finns punkter där ytterligare preciseringar behöver göras. Herr Svensson i Malmö har i dag begärt att få sådana preciseringar på några konkreta punkter.

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

*Ändringar i
grundlagsregle-
ringen av tryckfri-
heten*

*Ändringar i
grundlagsregle-
ringen av tryckfri-
heten*

Kan man inte få dessa punkter klarlagda bör utskottet på nytt ta upp frågan för att rätta till bristerna. Det är alltså inte något märkligt att en partigrupp vid den fortsatta behandlingen vill ha ytterligare klarlägganden innan man går till beslut.

Den arbetssituation som vi tidigare har haft anledning påtala både från konstitutionsutskottet och här i kammaren bör väl också beaktas, när vi har haft att behandla detta svårhanterliga område.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk):

Herr talman! Jag vill vända mig mot det obestämda misstänkliggörande som herr Svensson i Eskilstuna ger uttryck för när han menar att vi har dolda motiv. Det är inget fel att vara eftertänksam, och jag kan försäkra herr Svensson i Eskilstuna att vi inte är ute efter att skilja ut oss. Vi skulle aldrig i något ärende av mindre vikt än detta ha tillgripit något så drastiskt som ett återremissyrkande.

Ingen hade varit gladare än jag om jag hade kunnat säga att de svar som har givits är så entydiga och klara på dessa punkter att vi accepterar formuleringarna och tolkningarna på det sätt som de föreligger. Det hade varit bra om herr Svensson i Eskilstuna hade kunnat säga med stöd av logiska resonemang och eventuellt förarbeten att "dessa passusar i tryckfrihetsförordningen skall tolkas så och så" och inte bara säga att "jag tolkar det på det och det sättet". Det kan ju hända att en åklagare av monsieur Robèrts kaliber i framtiden inte känner sig bunden av den tolkningen.

Herr SVENSSON i Eskilstuna (s):

Herr talman! Nu ägnar sig herr Berndtson åt en omöjlig uppgift. Han har blivit överkörd av sin partivän herr Svensson i Malmö. Vad säger han i det särskilda yttrande som han åberopar? Han säger visserligen att det finns vissa oklarheter i förslaget, men i det sista stycket säger han följande:

"Då regeringen aviserar en utredning som skall se över frågan om yttrandefrihet i grundlag kan propositionen med dess, i och för sig allvarliga, brister godtagas i väntan på det helhetsförslag som bör komma efter pågående utredningars och den aviserade utredningens arbete."

Efter detta uttalande från företrädaren för vänsterpartiet kommunisterna i konstitutionsutskottet agerar herr Svensson i Malmö på detta sätt och lägger fram, som han sade, detta drastiska återremissyrkande.

Herr JOHANSSON i Trollhättan (s):

Herr talman! Låt oss ett ögonblick fundera över vad en återremiss egentligen innebär. Det sägs att vissa luckor skall täppas till. Menar verkligen företrädarna för vpk att vi nu skall utarbeta en grundlagstext på vissa punkter för att sedan förelägga kammaren den utan föregående remissbehandling? För min del tycker jag inte vi skall handskas så vålds-

löst med grundlagstext.

Det står ju klart att det blir utredningar på detta område. Herr Svensson i Eskilstuna har redan erinrat om det. Det var också känt under utskottsbehandlingen.

Herr Berndtson har tagit upp tanken på en återremiss. Menar man att konstitutionsutskottet på några dagar skall kunna åstadkomma nya grundlagstexter? Även om kammaren skulle utnyttja all den tid denna vår som grundlagen medger, så lär det inte vara genomförbart att utarbeta grundlagstexter, sända ut dem på remiss och framlägga förslag inför kammaren.

Jag avstyrker bestämt återremissyrkandet.

Herr BERNDTSON (vpk):

Herr talman! Herr Svensson i Eskilstuna drar slutsatsen att vpk-ledamoten i utskottet har blivit överkörd av en annan ledamot i vpk-gruppen.

Vad är det för tal, herr Svensson i Eskilstuna? Inom vänsterpartiet kommunisterna arbetar vi kollektivt igenom frågorna. Just mitt särskilda yttrande, i vilket jag säger att det finns vissa oklarheter i förslaget som kan lämna öppet för godtycklig tolkning, borde ge min partigrupp särskild anledning att studera ärendet ytterligare, och så har också skett. Jag känner mig inte på något sätt överkörd, herr Svensson i Eskilstuna.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk):

Herr talman! Remissomgångarna har ju genomförts. På ett förslag som har varit föremål för vederbörlig remissbehandling ankommer det sedan på riksdagen att bestämma den definitiva utformningen. Den kan i och för sig på enstaka punkter mycket väl skilja sig från det ursprungliga förslag som sändes ut på remiss. Det är inget märligt i sig självt.

Överläggningen var härmed slutad.

Herr FÖRSTE VICE TALMANNEN: Propositioner ställs först beträffande det under överläggningen framställda yrkandet om återförvisning av ärendet till utskottet för ytterligare beredning. Jag erinrar om att det i 4 kap. 9 § RO stadgas: "Ärende, i vilket utskott har avgivit betänkande, skall från kammaren återförvisas till utskottet för ytterligare beredning, om minst en tredjedel av de röstande ansluter sig till yrkande om det."

Propositioner gavs först på bifall till det av herr Svensson i Malmö under överläggningen framställda yrkandet om återförvisning av ärendet till utskottet för ytterligare beredning samt vidare på avslag på återremissyrkandet, och förklarades att mindre än en tredjedel av de röstande hade besvarat den först framställda propositionen med ja och att kam-

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

*Ändringar i
grundlagsregle-
ringen av tryckfri-
heten*

maren alltså avslagit återförvisningsyrkandet. Sedan herr Svensson i Malmö begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

*Avfattande av dom
och slutligt beslut i
tvistemål enligt
formulär*

Den som vill att kammaren avslår yrkandet om återförvisning av konstitutionsutskottets betänkande nr 54 till utskottet för ytterligare beredning röstar ja,
den det ej vill röstar nej.
Erhåller nej minst en tredjedel av de avgivna rösterna har kammaren bifallit återförvisningsyrkandet.

Vid omröstning genom uppresning förklarades att mer än två tredjedelar av de röstande hade besvarat den först framställda frågan med ja och att kammaren alltså avslagit återförvisningsyrkandet. Då herr Svensson i Malmö begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja – 287

Nej – 15

Kammaren hade alltså avslagit yrkandet om återförvisning av betänkandet till utskottet för ytterligare beredning.

Utskottets hemställan bifölls.

§ 5 Avfattande av dom och slutligt beslut i tvistemål enligt formulär

Föredrogs justitieutskottets betänkande 1975/76:47 med anledning av propositionen 1975/76:191 om avfattande av dom och slutligt beslut i tvistemål enligt formulär jämte motion.

Herr ISRAELSSON (vpk):

Herr talman! I anslutning till propositionen 1975/76:191 har jag väckt en motion, nr 2422. I motionen hemställs att riksdagen vid behandlingen av propositionen uttalar att, i det fall part företräds av ombud, både parten och ombudet skriftligen skall underrättas om utgången i målet och att lösenkyldigheten skall avskaffas.

Yrkandet om att parten alltid skall erhålla en egen underrättelse om utgången i mål grundar sig på inträffad händelse då partens ombud inte fullföljt sina åligganden och i föreskriven ordning underrättat parten om utgången i tvistemål. Frågan har av mig tidigare aktualiserats dels i en enkel fråga till statsråd, dels i motion till 1973 års riksdag. Vid båda fallen blev svaren förhållandevis positiva. Med den form av delgivning till parterna som föreslås i propositionen har de yrkanden som ställdes

år 1973 blivit tillgodosedda i väsentlig omfattning.

Vad gäller de särskilda yrkandena i motionen 2422 så påpekar utskottet i sin skrivning att ombud för part har en allmän skyldighet att meddela parten som ombudet företräder utgången i mål. Detta är naturligtvis riktigt men ändå har det hänt att ombud åsidosatt denna skyldighet. Utskottet finner emellertid att det inte finns anledning att utfärda föreskrift om att både part och dennes ombud skall erhålla del av dom. Vad sedan gäller yrkandet om avskaffande av lösenskyldighet så hänvisar utskottet till den numera vidgade möjligheten för enskild part att erhålla allmän rättshjälp.

Min mening är att det inte skulle ha förorsakat någon nämnvärd olägenhet för det allmänna om motionen bifallits. Då nu emellertid delgivningen i tvistemål med propositionens förslag i alla fall blir underlättad, får jag för dagen låta mig nöja med detta och har således, herr talman, inget annat yrkande än om bifall till utskottets hemställan.

Överläggningen var härmed slutad.

Utskottets hemställan bifölles.

§ 6 Nämndemän i hovrätt och kammarrätt

Föredrogs justitieutskottets betänkande 1975/76:44 med anledning av propositionen 1975/76:153 med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken m. m. (ang. nämndemän i hovrätt och kammarrätt) jämte motioner.

I propositionen 1975/76:153 hade regeringen (justitiedepartementet) föreslagit riksdagen att anta i propositionen framlagda förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i giftermålsbalken,
3. lag om ändring i föräldrabalken,
4. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
5. lag om ändring i utlänningslagen (1954:193),
6. lag om ändring i lagen (1954:579) om nykterhetsvård,
7. lag om ändring i barnavårdslagen (1960:97).

Det under 3 nämnda förslaget till lag om ändring i föräldrabalken hade av justitieutskottet överlämnats till lagutskottet, som behandlade förslaget i sitt betänkande LU 1975/76:33.

Beträffande propositionens huvudsakliga innehåll anfördes följande:

”I propositionen föreslås att nämndemän skall delta vid prövning av vissa mål i hovrätt och kammarrätt.

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

*Nämndemän i
hovrätt och
kammarrätt*

I hovrätt skall nämndemän ingå i rätten vid huvudförhandling i brottmål där allvarligare påföljd än böter kan komma i fråga samt i vissa familjerättsmål. I kammarrätt skall nämndemän ingå vid prövning av mål om s. k. administrativa frihetsberövanden, om utvisning samt verkställighet av beslut om vårdnad av barn m. m.

När nämndemän deltar skall domstolen bestå av tre jurister och två nämndemän. Nämndemän skall väljas länsvis av landstingen.

Förslagen avses träda i kraft den 1 januari 1977."

I detta sammanhang hade behandlats de med anledning av propositionen väckta motionerna

1975/76:2347 av herr Sjöholm (fp), vari hemställts att riksdagen skulle avslå propositionen 1975/76:153,

1975/76:2348 av herr Turesson (m), vari hemställts att riksdagen skulle avslå propositionen 1975/76:153,

1975/76:2366 av fru Jacobsson (m) och

1975/76:2367 av herr Winberg m. fl. (m), vari hemställts att riksdagen vid behandlingen av propositionen 1975/76:153 beslutade

1. att den som valts till nämndeman i hovrätt eller kammarrätt icke var behörig att under den tid han var nämndeman vid sådan domstol vara nämndeman vid tingsrätt resp. länsrätt (länsrättskatterätt, fastighets-taxeringsrätt),

2. att nämndeman vid hovrätt icke ägde föra annans talan vid hovrätten eller vid domstolar, som hörde under hovrätten.

Utskottet hemställde

1. att riksdagen beträffande införandet av nämndemän i hovrätt och kammarrätt skulle avslå motionerna 1975/76:2347 och 1975/76:2348,

2. att riksdagen gav regeringen till känna vad utskottet anfört beträffande särskilda åtgärder m. m. med anledning av ifrågakvarande reform,

3. att riksdagen beträffande reglerna om fullföljd till högsta domstolen m. m. skulle avslå motionen 1975/76:2366,

4. att riksdagen skulle anta 2 kap. 4 § i det genom propositionen 1975/76:153 framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken med den ändringen att lagrummet erhöi av utskottet föreslagen lydelse, innebärande att samma regler skulle gälla för hovrätts sammansättning i besvärsmål som för tvistemål,

5. att riksdagen med anledning av motionen 1975/76:2367 i motsvarande del (yrkande 1 delvis) skulle anta 4 kap. 6 § i det under 4 angivna lagförslaget med den ändringen att lagrummet skulle erhålla av utskottet föreslagen lydelse, innebärande förbud mot att samtidigt vara nämndeman i hovrätt och tingsrätt,

6. att riksdagen skulle anta 30 kap. 7 § i det under 4 angivna lagförslaget med den ändringen att lagrummet skulle erhålla av utskottet föreslagen lydelse, innebärande ändring till följd av riksdagens beslut beträffande justitieutskottets betänkande 1975/76:47,

7. att riksdagen skulle anta det under 4 angivna lagförslaget i den mån det icke omfattades av utskottets hemställan ovan,

8. att riksdagen skulle anta det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i giftermålsbalken med den ändringen att 15 kap. 30 a § erhöll av utskottet föreslagen lydelse, innebärande att ord-förändren eller, om målet beretts av annan lagfaren domare, denne vid överläggningen skulle framställa saken och vad lag stadgade därom,

9. att riksdagen med anledning av motionen 1975/76:2367 i motsvarande del (yrkande 1 delvis) skulle anta av utskottet framlagt förslag till lag om ändring i lagen (1971:52) om skatterätt, fastighetstaxeringsrätt och länsrätt, innebärande förbud för nämndeman i länsskatterätt, fastighetstaxeringsrätt och länsrätt att samtidigt vara nämndeman i kammarrätt,

10. att riksdagen skulle anta de i propositionen under nr 4-7 framlagda lagförslagen,

11. att riksdagen beträffande förbud för nämndeman att föra annans talan skulle avslå motionen 1975/76:2367 i denna del (yrkande 2).

Reservationer hade avgivits

1. av fru Kristensson (m) och herr Schött (m) som beträffande införandet av nämndemän i hovrätt och kammarrätt ansett att utskottet under 1 bort hemställa

att riksdagen med anledning av motionerna 1975/76:2347 och 1975/76:2348 godkände vad reservanterna anförde i denna del,

2. av fröken Mattson, herrar Larfors och Nilsson i Visby, fru Bergander och fru Andersson i Kumla samt herr Mathsson i Fagersta (samtliga s) som beträffande särskilda åtgärder m. m. med anledning av ifrågasatt varande reform ansett att utskottets yttrande vid mom. 2 i vissa delar skulle ha av reservanterna angiven lydelse,

3. av fru Kristensson (m) och herr Schött (m) som, under förutsättning av bifall till reservationen nr 1, ansett att utskottet under 4 bort hemställa

att riksdagen skulle anta 2 kap. 4 § RB i det genom propositionen 1975/76:153 framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken med den ändringen att lagrummet erhöll av reservanterna föreslagen lydelse, innebärande bl. a. att hovrätt vid huvudförhandling i brottmål angående brott för vilket var stadgat fängelse i mer än två år var domför med tre lagfarna domare och två nämndemän.

Fru KRISTENSSON (m):

Herr talman! Det är endast en fråga i domarutredningens förslag om domarutbildning och domarkarriär som nu kommer på riksdagens bord, nämligen förslaget om att nämndemän skall knytas till hovrätt och kammarrätt i vissa mål. Det förslaget har vid propositionsbehandlingen utvidgats till att omfatta fler mål än vad domarutredningens förslag innebar.

Måndagen den
31 maj 1976

*Nämndemän i
hovrätt och
kammarrätt*

Det finns anledning understryka detta eftersom de remissmyndigheter som har hörts i det här ärendet har haft anledning att yttra sig över ett annat och mera begränsat förslag än det som propositionen sedan utmynnade i.

Det har väckts några motioner som varit starkt kritiska till förslaget i propositionen. Man talar i motionerna om risken för kvalitetssänkning från juridisk synpunkt, som ett sådant förslag skulle leda till, och man talar om de praktiska svårigheterna, om de förseningar i hovrättsarbetet och den fördröjning av processen som skulle bli följden. Man talar slutligen om de menliga följderna för domarutbildningen som skulle bli en konsekvens av förslaget.

Vid behandlingen av denna fråga i utskottet har vi varit överens om att det är värdefullt att få en insyn också i överrätternas verksamhet såvitt nu gäller hovrätt och kammarrätt och att också nämndemännens medverkan kan vara av värde, framför allt vid bedömningen av bevisvärderings- och påföljdssystem.

Men utskottet understryker på s. 18, och jag vill fästa uppmärksamheten på detta, att den här reformen inte får leda till ökade målbalanser eller längre väntetider, och att så inte blir fallet måste vara ett uttrycklig förutsättning för reformen. Man måste genom särskilda åtgärder förhindra att reformen får negativa konsekvenser. Utskottet understryker också att reformen inte får leda till någon försämring av domarutbildningen i överrätt.

Det här låter bra, herr talman, men vi som är reservanter har frågat oss hur man realistiskt skall kunna uppnå detta mål med den ganska omfattande nämndemannamedverkan som propositionens förslag innebär. Vid den hearing som utskottet har haft med representanter för några hovrätter, Domarförbundet, Advokatsamfundet och Nämndemannaföreningen har, tycker jag, den tveksamhet man kände före hearingen faktiskt blivit förstärkt.

Jag tycker också att det finns anledning att uttrycka en viss förvåning över att propositionen över huvud taget inte tar upp den viktiga frågan hur det skall gå med adjunktionstjänstgöringen. Det var naturligt att utredningen inte belyste den frågan särskilt, eftersom utredningen ju tänkte sig en helt annan utbildningsgång för jurister än adjunktionstjänstgöring. Men när propositionen nu dessutom utvidgar nämndemannamedverkan långt utöver vad utredningen har föreslagit, framstår det som desto mer anmärkningsvärt att propositionen inte ger någon som helst ledning i den viktiga frågan hur man skall klara adjunktionsproblematiken.

Herr Schött och jag har vid utskottsbetänkandet fogat en reservation. Vi är ense med majoriteten om värdet av insyn i domstolarnas verksamhet. Men vi menar att de viktiga målen för rättskipningen, nämligen att processen skall vara snabb, säker och billig, kan rubbas med ett sådant här förslag. Vi tror att man kommer att få en ännu långsammare genomströmningstakt än vi har f. n., och det är inte acceptabelt. Vi tror att

det blir färre tillfällen till adjunktion, och det är inte heller acceptabelt. Och vi tror att processen kommer att bli dyrare, och det är något som inte heller är särskilt bra.

Vi menar att man borde ha hållit sig till utredningens förslag om nämndemäns deltagande i mindre utsträckning än vad propositionen föreslår och att nämndemän alltså bara skulle medverka i mål som gäller brott för vilket är stadgat fängelsestraff i mer än två år.

Utskottsmajoriteten anför som skäl för att man ändå vill följa förslaget i propositionen, att det är av stor vikt att lekmän får lägga fram sin syn i mål när valet står mellan kortare frihetsstraff och kriminalvård i frihet, där över huvud taget allmänpreventiva intressen måste vägas mot individualpreventiva hänsyn.

Jag skall uppriktigt säga att jag tycker det skälet är utomordentligt starkt i och för sig, men jag tycker inte att det har en sådan styrka att det uppväger alla de olägenheter – jag har tidigare redogjort för dem – som är förenade med det mera vidsträckta förslaget enligt propositionen. Där tycker jag det finns anledning att klargöra att hovrätterna, som i dag dömer utan lekmän, i allmänhet har en mildare bedömning av olika mål. Där underrätterna har dömt till fängelse, kanske hovrätten dömer till skyddstillsyn eller något sådant. Det är inte alls ovanligt. Jag tror alltså inte att man skall ha den föreställningen att bara för att man knyter lekmän till hovrätterna, kommer avgörandet i sista instans att bli mildare. Jag tror kanske att man kan riskera att det blir tvärtom. Men hur det än förhåller sig med det menar jag att nackdelarna trots allt ändå väger över fördelarna. Därför bör man när man genomför en sådan här reform skynda långsamt.

Det är också viktigt att ta upp den problematik som blir följden om man, som föreslås i propositionen, tänker sig en sammansättning med tre lagfarna domare och två nämndemän och rätten inte är överens om ett domslut utan det kanske blir två lagfarna domare på ena sidan och en lagfaren domare och två nämndemän som får representera majoritetsståndpunkten. Om då den lagfarna domaren skulle vara en adjungerad ledamot får man den situationen att slutinstansens avgörande träffas av en jurist, som alltså inte är färdigutbildad domare, och två lekmän. Det kan från rättssäkerhetssynpunkt inte anses tillfredsställande. Jag medger att så skulle kunna bli fallet också med mitt förslag när det gäller den begränsade grupp mål där jag menar att nämndemän skulle kunna vara med. Men såsom herr Schött och jag skriver i reservationen 3 bör man i hovrättsinstruktionen lämna en ovillkorlig föreskrift, att då hovrätten dömer med tre lagfarna domare och två nämndemän skall de lagfarna domarna vara eller ha varit innehavare av ordinarie domarämbete.

Det intresse som måste finnas att bereda tillfälle till adjunktion bör man kunna tillgodose inom ramen för reglerna om användning av den större sammansättningen med fyra lagfarna domare och tre nämndemän, som propositionen också förutsätter skall kunna användas i viss utsträckning.

I det sammanhanget skulle jag vilja fästa uppmärksamheten på vad utskottsmajoriteten säger nederst på s. 23, nämligen att intresset att bereda ökade adjunktionsmöjligheter någon gång måste kunna föranleda en användning av den större sammansättningen även då det från andra utgångspunkter inte finns så starka skäl för detta. Bakom det uttalandet står centerpartister, moderater, folkpartister och vpk-are, men i en reservation har socialdemokraterna anfört att de inte tycker att det är nödvändigt att göra ett sådant uttalande.

Jag vill sedan, herr talman, gå över till ett par saker där utskottet är enigt.

För det första menar vi att man i lagtext bör uttala det som alla egentligen är överens om, nämligen att nämndemän under samma period inte bör få tjänstgöra i både tingsrätt och hovrätt resp. länsdomstol och kammarrätt. Det räcker inte, tycker vi, att enbart uttala att så inte bör vara förhållandet, utan uttryckliga regler bör tas in i lag.

Apropå detta vill jag säga att det här ärendet kanske borde ha gått till lagrådsgranskning – det kan man nu konstatera. Jag hoppas att jag inte förtörnar någon genom att säga det, men vi har faktiskt i utskottet fått ägna oss åt en viss form av lagrådsgranskning, som har lett till ändringar på en hel del punkter – kanske inte av så vidlyftig karaktär. På en punkt tycker jag att man har anledning att uppmärksamma en brist, nämligen att det inte i propositionen har funnits några domförhållningsregler när det gäller besvärsmål. Nu har vi rättat till detta, men jag vill säga uppriktigt, herr talman, att jag inte är säker på att vi med den tid som har stått oss till buds verkligen har kunnat täcka hela området. Det kan vara luckor. Det finns därför anledning att ytterligare penetrera det här lagstiftningsärendet, så att man så småningom får en lagprodukt som är helt invändningsfri.

För det andra, herr talman, har vi i en diskussion om nämndemannaarvodet menat att det, när vi nu får nämndemän också i överinstanserna, finns anledning att regeringen utan någon särskild hemställan från riksdagen tar fasta på det som riksdagen tidigare har uttalat, nämligen att en översyn av nämndemannaarvodena måste göras. Det är så mycket mer angeläget nu, då vi får en ny kategori nämndemän genom det här beslutet.

Jag vill med detta, herr talman, yrka bifall till reservationerna 1 och 3 och i övrigt till utskottets hemställan.

Herr LARFORS (s):

Herr talman! Justitieutskottets betänkande nr 44 avser ett regeringsförslag om medverkan av lekmän vid avgörande av vissa mål i våra hovrätter och kammarrätter.

Lekmannamedverkan i våra domstolar är inget nytt. Lekmän har deltagit i dömandet i första instans vid de allmänna domstolarna sedan – jag vågar säga det – urminnes tid. På förvaltningsdomstolssidan medverkar lekmän i första instans vid länsdomstolarna sedan några år tillbaka.

Erfarenheterna av lekmäns medverkan i första instans är mycket goda, och turen har nu kommit till att domstolarna i andra instans, hovrätterna och kammarrätterna, skall få lekmanamedverkan.

En utveckling mot vidgad lekmanamedverkan går fram genom hela vårt samhälle. En sådan utveckling är ett led i strävandena mot en fördjupning av demokratin på olika områden och olika nivåer i samhället.

Det är därför med stor förvåning som jag och några kamrater i utskottet noterat, att man i det borgerliga lägret sett sådana svårigheter att helhjärtat ställa sig bakom regeringens förslag. Ett par borgerliga motioner har också innehållit yrkanden om helt avslag på propositionen. Dessa motioner har emellertid inte vunnit något gehör i utskottet. Utskottet har i stället till slut stannat för att enhälligt tillstyrka nämndemäns medverkan i andra instans.

När det gäller omfattningen av lekmanamedverkan har däremot full enighet inom utskottet inte kunnat nås. Enighet föreligger när det gäller omfattningen av lekmanamedverkan i tvistemål i hovrätt och när det gäller lekmanamedverkan i kammarrätt. Vad beträffar lekmanadeltagande i brottmål i hovrätt föreligger däremot skilda uppfattningar. Utskottsmajoriteten har godtagit propositionsförslaget. I reservationen I av fru Kristensson och herr Schött har däremot föreslagits en betydande begränsning av lekmanadeltagandet i förhållande till propositionsförslaget.

Utskottsmajoriteten har varit medveten om att lekmanamedverkan i hovrätt kommer att medföra vissa komplikationer på det praktiska planet och att dessa komplikationer blir större vid en bredare lekmanamedverkan. Utskottsmajoriteten har också varit medveten om att lekmanadeltagandet kan medföra – observera att jag säger kan medföra, inte medför – vissa andra olägenheter.

Samtidigt har vi emellertid frågat oss i vilka brottmål lekmän i första hand bör ha säte. Vi har då sagt oss att lekmanamedverkan framstår som särskilt motiverad i mål, där påföljdsvalet står mellan ett kortare frihetsstraff och kriminalvård i frihet, och mål där över huvud taget allmänpreventiva intressen måste vägas mot individualpreventiva hänsyn.

Vid avvägningen mellan å ena sidan intresset av lekmanamedverkan och å andra sidan praktiska komplikationer och eventuella andra olägenheter har utskottsmajoriteten stannat för att samhällsintresset av lekmanamedverkan bör väga tyngre.

I reservationen I av fru Kristensson och herr Schött förs ett resonemang som logiskt sett borde ha lett till att reservanterna avböjt lekmanamedverkan över huvud taget. En reform enligt regeringens förslag leder enligt reservanterna ofrånkomligt till ökade balanser vid domstolarna och längre väntetider för allmänheten. En sådan reform medför vidare enligt reservanterna så stora svårigheter att de inte kan bemästras utan resursförstärkningar, främst på personalsidan, vilka i dag kan anses orealistiska. Varifrån reservanterna fått dessa skräckmålningar vet jag inte;

Måndagen den
31 maj 1976

Nämndemän i
hovrätt och
kammarrätt

möjligen kan jag ana mig till det som en följd av de hearings vi haft inom utskottet.

När sedan reservanterna skall göra en begränsning av lekmannadeltagandet stannar de för att låta nämndemän delta i de brottmål där en allvarligare påföljd kan bli aktuell. Vad innebär då detta i praktiken?

Det innebär såvitt jag kan förstå till en början att flertalet mål där det är fråga om ett val mellan ett kortare frihetsstraff och kriminalvård i frihet eller mål där över huvud taget allmänpreventiva intressen måste vägas mot individualpreventiva hänsyn faller bort. Vad kommer då i stället? Jo, i första hand mål där frihetsstraff är mer eller mindre självklara och där påföljdsfrågan gäller det ena eller det andra antalet månader.

En annan fråga där det i utskottet föreligger olika uppfattningar gäller det påkallade i att ge regeringen till känna behov av vissa åtgärder. Där har utskottsmajoriteten funnit ett sådant tillkännagivande påkallat.

Vilka åtgärder har då utskottsmajoriteten ansett sig böra ge regeringen till känna? Ja, till en början är det ett konstaterande av något som berörs redan i propositionen, nämligen att reformen för med sig en del praktiska och organisatoriska problem som bör ägnas stor uppmärksamhet före reformens ikraftträdande och i dess inledningsskede.

Vad som vidare enligt utskottsmajoriteten bör ges regeringen till känna är att ett eventuellt behov av ledamotsförstärkningar till hovrätterna med anledning av reformen ägnas särskild uppmärksamhet vid budgetarbetet i departementen.

Något som slutligen också behöver ges regeringen till känna enligt utskottsmajoriteten är att reformens verkningar såvitt gäller adjunktionsmöjligheter och domarutbildning i övrigt måste följas med stor uppmärksamhet.

Herr talman! Vi som står bakom reservationen 2 är helt övertygade om att regeringen utan påpekande från riksdagen fullgör sina skyldigheter att ge erforderliga verkställighetsföreskrifter i anslutning till både den här reformen och andra reformer.

Vi är också helt övertygade om att regeringen varje år i samband med budgetbehandlingen prövar behovet av ledamöter i hovrätterna med eller utan mellankommande reformer.

Vi är slutligen också helt övertygade om att regeringen utan särskilt påpekande från riksdagen följer upp både denna och andra reformer, det må sedan gälla adjunktionsmöjligheter och domarutbildning eller vad det nu kan vara.

Fru Kristensson hyste särskild oro för adjunktionsmöjligheterna, och därför vill jag säga följande.

Enligt de uppgifter jag har fått kommer det att finnas lika många adjunktionsrotlar i framtiden som före reformen. Adjunkterna kommer att förbereda och ansvara för precis lika många mål som förut. Det enda som kan påverkas är deltagandet som fjärde man i mål som tillhör annan rotel. En förändring i denna del kommer i vart fall att bli av mycket blygsam omfattning.

När fru Kristensson eller andra uttalar sig om nämndemannareformen som om den vore ett vågspel för hela domarutbildningen i vårt land vill jag erinra om att adjunktionstjänstgöringen endast utgör en del – en mycket värdefull del – av domarutbildningen.

Innan fiskalerna hunnit så långt som till adjunktionstjänstgöringen har de gått ca fem år vid universitet och tjänstgjort ca två och ett halvt år som notarie, ca ett år som fiskalsaspirant och fyra till fem år som tingsfiskal. Det blir sammanlagt tolv till fjorton år av utbildning. Om de när de kommit så långt deltar i fem till tio mål mer eller mindre under sin adjunktionstjänstgöring, det tror jag för min del inte spelar någon avgörande roll i deras utbildning till domare.

I reservationen 2 har jag och mina medreservanter också tagit avstånd från ett stycke i betänkandet som handlar om adjunktionsproblematiken. Eftersom det ankommer på statsmakterna att bestämma riktlinjerna för adjunktionstjänstgöringen, dess innehåll och uppläggning, tycker vi som står bakom reservationen att detta stycke är onödigt i utskottsbetänkandet.

I anslutning till reservationen 3 av fru Kristensson och herr Schött vill jag säga att hela utskottet säkert delar uppfattningen att det är ett önskemål att hovrätterna har en så stark sammansättning som möjligt.

I reservationen målar dock reservanterna upp en viss olägenhet som kan uppstå i en undantagssituation. Den beskrevs f. ö. av fru Kristensson i hennes inlägg.

För det första anser jag inte – tydligen till skillnad mot reservanterna – att nämndemännen kommer att utgöra någon sorts enklare ledamöter, några andra klassens ledamöter i nämnden. I många frågor där nämndemännen har särskilda erfarenheter och förutsättningar är deras röster väl så mycket värda som juristledamöternas.

För det andra menar jag att den nuvarande situationen, där målen kan avgöras med två röster mot två, är klart sämre än den av reservanterna uppmålade undantagssituationen.

Med det sagda vill jag, herr talman, yrka bifall till reservationen 2 och i övrigt till utskottets hemställan.

Fru KRISTENSSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Det är faktiskt inte bara från borgerligt håll, herr Larfors, som det har uttalats tveksamhet inför möjligheterna att genomföra reformen på det sätt som propositionen har föreslagit utan att olägenheterna blir alltför påtagliga. Utskottet har i stor enighet understrukit att olägenheter kan uppstå. Det har vi gjort såväl på s. 18 och s. 19 som på s. 20.

Herr Larfors talade om att jag hade ägnat mig åt skräckmålningar. Han undrade var jag hade fått dem ifrån och trodde att de möjligen hade samband med den hearing som vi hade i utskottet. Jag förstår ärligt talat inte hur herr Larfors kunde knyta ihop dessa båda saker. Vi fick väl alla som satt i utskottet samma information vid denna hearing.

Vi har kanske tagit olika intryck av den, men att göra gällande att jag ägnar mig åt något slags skräckmålning tycker jag faktiskt är litet egendomligt.

När det gäller regeringens intresse av att se till att man nu förstärker hovrätterna så att olägenheterna inte blir för stora, är det riktigt att regeringen i sitt budgetarbete naturligtvis prövar dessa frågor. Men jag vill påpeka för herr Larfors att vi redan i dag verkligen har klart för oss att balanserna vid våra hovrätter är alldeles för stora. Regeringen har alltså inte tillskjutit de medel som egentligen skulle behövas för att hålla balanserna på en nivå som hovrätterna själva menar vore acceptabel.

I fråga om adjunktionsmöjligheterna säger herr Larfors – vilket jag tycker är litet egendomligt – att förslaget i propositionen inte innebär någon förstärkning av de möjligheterna. Ja, det beror väl på hur hovrättsinstruktionen kommer att formuleras och om man skall ha krav på att de jurister som är ledamöter i denna domstol har varit – eller är – innehavare av ordinarie domarämbete. Det är kärnfrågan. Anser man inte att man bör upprätthålla det kravet för alla tre juristdomarna, kommer det att leda till en försvagning av hovrättens ställning. Jag vill erinra herr Larfors om att när vi tidigare tog en reform av högsta domstolen som innebar att högsta domstolen huvudsakligen skulle bli en prejudikatinstans, så uttalade utskottet i stor enighet att detta måste innebära en förstärkning av hovrätternas ställning.

Jag skulle vilja fråga herr Larfors: Hur menar ni att hovrättsinstruktionen skall utformas i det här fallet för att man skall kunna klara både kravet på att hovrätterna i varje fall inte skall ha sämre ställning än f. n. och kravet på adjunktionsmöjlighet?

Herr LARFORS (s) kort genmäle:

Herr talman! Fru Kristensson tar här upp frågan om balanserna vid hovrätterna och säger att de är för stora. Ja, det är väl så att vi har stora balanser både vid hovrätter och vid kammarrätter och att vi har vissa bekymmer på grund av detta. Enligt de uppgifter vi har fått av utskottets föredragande har visserligen antalet balanser totalt ökat mellan åren 1973 och 1976. Men om man fördelar antalet balanserade mål per ledamot i hovrätterna så har det stannat vid ungefär samma nivå. Enligt utskottets föredragande var 1973 medeltalet per ledamot 27,6 mål, 1976 var det 26,2 mål. Detta betyder i varje fall att man har fått en sådan förstärkning av hovrätterna så att man kunnat hålla nivån. Det tyder väl också på att man har ögonen på dessa frågor från regeringens sida.

Fru Kristensson säger att det beror på vad som kommer att stå i hovrättsinstruktionen hur man nu skall kunna klara adjunktionsfrågorna vid hovrätterna, och det är riktigt. Jag sade i mitt anförande att det ankommer på statsmakterna att se till att både antalet domare och möjligheterna till adjunktion kommer att vara tillfredsställande. Jag tror inte att jag på något sätt har anledning att svara på fru Kristenssons fråga hur det

skall regleras i hovrättsinstruktionen, utan jag tror att det är tillräckligt att man här understryker, som vi har gjort i utskottet i enighet och som regeringen har gjort i sin proposition, att detta får regeringen hålla ögonen på i fortsättningen. Som jag sade i mitt anförande tror jag att regeringen kommer att göra det. Varken regeringen eller vi i riksdagen vill ha ett dåligt domstolsväsende.

Fru KRISTENSSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Herr Larfors, såsom en av ledamöterna i den ena statsmakten, måste väl ändå själv ha en uppfattning om hur den här frågan bör lösas. Och som jag sade i mitt tidigare inlägg finns det ju bara två alternativ. Antingen klarar man adjunktionsmöjligheterna på bekostnad av att en av ledamöterna inte kan ha en sådan kvalifikation att han är ordinarie innehavare av domarämbete, eller också måste man lämna adjunktionsmöjligheterna åt sidan och då uppställa kravet att alla tre juristledamöterna skall ha varit eller vara innehavare av domarämbete. På så sätt kan man omöjligen säga att man bibehåller en ställning för hovrätterna som är acceptabel.

Det finns ju bara två vägar att gå, och jag skulle återigen vilja fråga herr Larfors: Vilken väg anser ni är lämplig? Om jag får tolka ert tidigare inlägg, där ni menade att adjungeringsmöjligheterna kommer att klaras, så anser ni tydligen att man kan tänka sig att en av ledamöterna är adjungerad ledamot. Då menar jag att det blir en allvarlig försvagning av hovrättens sammansättning – en försvagning som justitieutskottet tidigare bestämt har motsatt sig.

F. ö. tycker jag att justitiedepartementets förslag är litet ologiskt mot bakgrund av ett betänkande från justitiedepartementet om översyn av rättegångsförfarandet, där hela förslaget går ut på att man skall försöka göra processen snabbare och billigare, och man tänker sig att begränsa fullföljden till hovrätt exempelvis när det gäller familjerättsmål. Man tänker sig att ha en förenklad handläggning av vissa brottmål som skall kunna avgöras utan nämndmedverkan.

Här förefaller det mig som om departementets ena hand inte visste vad den andra gjorde, för de här båda förslagen är ju verkligen motstridiga.

Herr LARFORS (s) kort genmäle:

Herr talman! Grunden för fru Kristenssons och mitt olika synsätt i den här frågan är ju att fru Kristensson befarar ett stort bortfall av adjungeringsmöjligheter när vi inför nämndemän i hovrätterna. De informationer jag fått, inkl. den hearing vi hade i utskottet och som jag också lyssnade till, har givit mig uppfattningen att det är ganska osäkert i vilken mån vi kommer att förlora adjungeringsmöjligheter. Jag vill erinra om att det vi nu diskuterar oss emellan är endast hovrätts sammansättning i brottmål. Vi diskuterar inte sammansättningen vid prövning i kammarrätt och inte sammansättningen vid andra mål i hovrätt, där nämndemän deltar.

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

*Nämndemän i
hovrätt och
kammarrätt*

Som jag sade i mitt inledningsanförande kan det kanske – jag säger *kanske* – bli fråga om en begränsning av adjunktionstillfällen. Jag tror inte att det är avgörande. Om vi jämför med förhållandena för tio år sedan eller så, finner vi att adjungeringstillfällena för de fiskaler som då tjänstgjorde i hovrätt var något färre än nu, och jag tror inte man kan säga att dessa fiskaler blev sämre domare.

Jag hyser alltså inte samma oro för de här sakerna som fru Kristensson. Jag förlitar mig på – som jag sade förut – att förhållandena kommer att beaktas från regeringens sida och följas upp. Och om det behövs åtgärder, så är jag övertygad om att vi kommer att få förslag därom till riksdagen.

Herr förste vice talmannen anmälde att fru Kristensson anhållit att till protokollet få antecknat att hon inte ägde rätt till ytterligare replik.

Herr JOHANSSON i Växjö (c):

Herr talman! När vi i dag går att besluta om nämndemän i hovrätt och kammarrätt, så är det ett led i den trend som länge pågått inom olika sektorer av vårt samhälle, nämligen ett ökat lekmannainflytande. Lekmän har sedan gammalt deltagit i rättskipningen i vårt land. Sin främsta betydelse har de haft vid dömandet i första instans. Nämnden vid de allmänna underrätterna fyller en viktig uppgift och kan sägas ha bidragit till att bevara och fördjupa allmänhetens förtroende för våra domstolar.

Lekmän har av ålder även deltagit i avgöranden på beskattningsrättens område, t. ex. i taxeringsnämnd, i prövningsnämnd och numera i skatterätt. En form av medverkan av icke-jurister förekommer vidare i arbetsdomstolen och vissa överrätter, t. ex. i försäkringsdomstolen.

Är det nu ur rättssäkerhetssynpunkt tvunget att vi går in för nämndemän i hovrätt och kammarrätt? Nej, jag vill knappast påstå det. När det gäller utövandet av den dömande verksamheten finns i vårt land en rad garantier till skydd för den enskilde mot olika former av rättsövergrepp. Vi vet att i förhållande till regering och riksdag intar domarna en oberoende ställning. De skall i sin yrkesutövning döma efter lag eller annan författning. Tillsynen över att detta sker utövas av justitiekanslern och av riksdagen genom dess ombudsmän. En verksam kontroll av domarmaktens utövning ligger också i domstolsförhandlingarnas offentlighet och medborgarnas tillgång till domstolarnas domar, protokoll och övriga handlingar.

Jag tror inte att jag skjuter över målet om jag säger att domstolarna åtnjuter allmänhetens förtroende, oberoende av om lekmän deltar i dömandet eller inte. Men det hindrar inte att åtgärder kan vidtas för att ytterligare stärka domstolarnas objektivitet och allmänhetens tilltro till desamma. Ändamålet med lekmanamedverkan är kanske inte att tillföra domstolen sakkunskap av specialistkaraktär utan fastmer erfarenheter och kännedom från det praktiska livet och att se till att allmänt rådande

värderingar bland medborgarna kommer till uttryck. Med samma bestämmdhet som jag sade att våra domstolar har allmänhetens förtroende vill jag påstå att denna praktiska erfarenhet är något som domstolarna inte kan vara utan.

Vi skall också ha klart för oss, att när vi här i Sverige nu går in för nämndemän i hovrätt och kammarrätt, så blir vi inte ensamma om detta. Det systemet har redan tillämpats t. ex. i Danmark och Norge under längre tid. Tilläggas bör dock att lekmannainflytandet i våra grannländer ligger på en annan basis än vad som kommer att ske här.

I Sverige har man länge haft uppe till debatt hur ett lekmannainflytande skulle ske i överrätterna. Som en kuriositet kan nämnas att proposition i ärendet lades fram vid 1931 års riksdag, men sedan kamrarna hade stannat vid olika beslut och jämkning visat sig omöjlig blev det ingenting den gången.

Det förslag vi har att ta ställning till i dag bygger på 1972 års domarutredning, vilken utredning f. ö. innehöll förslag till en genomgripande omdaning av domarkarriären. Något av detta övriga har riksdagen inte att ta ställning till.

Domarutredningens förslag vad gäller lekmannainflytande i överrätten fick ett i stort positivt stöd från remissorganen. Man anförde från flera håll betydelsen av att allmänhetens förtroende för rättskipningen befästs och att erfarenheter från det praktiska livet och allmänt rådande värderingar bör vara en tillgång vid dömandet.

Men det fanns också kritiska röster i remissorganen. Det har även framkommit sådana i motioner som väckts i anslutning till den proposition vi nu behandlar. Man har där framfört synpunkten att det blir en kvalitetsförsvagning från renodlat juridisk synpunkt, om en jurist ersätts av två lekmän. Men framför allt har man bedömt förslaget medföra komplikationer när det gäller att rent praktiskt arrangera nämndemännens deltagande i arbetet. Betydande risker föreligger nämligen då för en förlängning av de redan nu alltför långa handläggningstiderna. Det har varit motionärernas synpunkter. Den argumenteringen fotar man på uppfattningen att det kommer att bli erforderligt att kalla in nämndemännen upprepade gånger i samma mål, och sådant tar tid. Som det nu är finns de dömande juristerna alltid på plats och kan sammanträda utan större dröjsmål. Man har också pekat på svårigheterna att i framtiden få en tillfredsställande adjungering, dvs. att hovrättsfiskalerna sitter med vid förhandlingarna och är domare. Denna adjungering är ett viktigt led i den nuvarande juristutbildningen.

Vi får naturligtvis inte nonchalera några av dessa kritiska synpunkter. En sådan här reform måste innebära vissa födslovändor, det går inte att undgå. De synpunkterna har också anförts tidigare i debatten. Utskottet har inte heller blundat för de svårigheter som kan uppstå vid reformens genomförande. Men vi tror att de är något överdrivna.

Vad gäller lekmän i kammarrätt råder det knappast några delade meningar om att den kategori av mål som föreslås i propositionen är väl

Måndagen den
31 maj 1976

*Nämndemän i
hovrätt och
kammarrätt*

avvägd. Här går man inte längre än domarutredningen och knappt det. I fråga om kammarrätt har utredningen funnit lekmanamedverkan lämplig endast i tämligen begränsad omfattning. Här skall nämndemän ingå vid prövning av mål om s. k. administrativa frihetsberövanden, om utvisning samt verkställighet av beslut om vårdnad av barn m. m.

Såvitt gäller hovrätterna blir lekmannainflytandet betydligt mer omfattningsrikt. Här skall nämndemän ingå i rätten vid huvudförhandling i brottmål där allvarligare påföljd än böter kan komma i fråga. Propositionen går här längre än vad som föreslogs i domarutredningen, där man menade att lekmanamedverkan i brottmål i hovrätt bör inskränkas till mål för vilket är stadgat fängelse i mer än två år.

Moderaterna har reserverat sig till förmån för denna ståndpunkt, och jag kan ha viss förståelse för det. Då går man precis efter vad domarutredningen kommit fram till. Även domarutredningen fick som sagt viss kritik för att man gick för långt och att det skulle bli för tungarbetat.

Vi har i utskottet också övervägt att genomföra reformen etappvis och börja med vad utredningen kom fram till. Men majoriteten i justitieutskottet har velat vidga lekmannainflytandet i förhållande till utredningen och anslutit sig till propositionens förslag. Vi menar, som herr Larfors anförde, att det inte kan vara helt rätt att lekmannasynpunkter kan vara av betydelse för bedömningen enbart i mål där de strängare straffen utdöms. Vi instämmer här i vad statsrådet säger i propositionen, att det måste vara värdefullt med lekmannasynpunkter i brottmål där bevisvärdering och – framför allt – val av påföljd kan tillföras värdefulla synpunkter. Det är i sådana mål där val står mellan ett kortare frihetsstraff och kriminalvård i frihet, och mål där över huvud taget allmänpreventiva intressen måste vägas mot individualpreventiva hänsyn. Vi anser det viktigt att lekmännen kommer in även i dessa målgrupper.

Så något om adjunktionen. Utskottet har mycket seriöst diskuterat de befarade negativa möjligheterna till adjunktion. Den nu föreslagna reformen får inte medföra en sämre utbildning av våra jurister. Vi har föreslagit, bl. a. för att öka möjligheter till adjunktionstjänstgöring, att hovrätten även i något enklare mål får den större sammansättningen. Ett sådant förfarande skulle bereda ett större antal fiskaler adjunktion.

Utskottet framhåller vidare att det inte kan accepteras att denna domstolsreform leder till ökade målbalanser vid domstolarna eller till längre väntetider för allmänheten. Redan nuvarande ordning lämnar en hel del övrigt att önska på detta område. Reformens verkningar måste följas med uppmärksamhet. Utskottsmajoriteten vill att behovet av särskilda åtgärder m. m. för att motverka ej önskvärda effekter av reformen bör ges regeringen till känna.

Herr talman! Jag har ingen invändning mot någon punkt utan yrkar bifall till utskottets hemställan i dess helhet.

Herr NYQUIST (fp):

Herr talman! I utskottsbetänkandet har, tycker jag, på ett översiktligt men samtidigt ingående och övertygande sätt beskrivits den föreslagna reformens för- och nackdelar; de principiella skälen som talar för nämndemän i hovrätt och kammarrätt – och de betänkligheter man kan hysa med hänsyn till förväntade praktiska svårigheter. Värdet, å ena sidan, av ökad allmän insyn, ett ökat förtroende för domstolarnas objektivitet, tillskottet av värdefulla lekmannabedömningar inte minst i bevisvärderings- och påföljdsfrågor, och å andra sidan de befarade praktiska svårigheterna, de ökade kostnaderna osv.

Utskottet har klart sagt ut: Reformen får inte, som vi hört nämnas tidigare, betyda en försämring i målbalanterna, den får inte innebära ökade väntetider. Den får inte heller innebära en försämring av domarutbildningen och självfallet inte heller av kvaliteten i den rent rättsliga bedömningen.

Men som jag ser det går det inte att rida spärr mot utvecklingen. Reformens fördelar överväger nackdelarna – i varje fall på sikt. Säkert kan man på olika sätt, som närmare redovisas i betänkandet, övervinna de praktiska svårigheterna. I mångt och mycket är det en resursfråga, och vi har gett till känna – för vidare befordran från riksdag till regering – behov av särskilda åtgärder för att motverka icke önskvärda effekter av reformen. Inte minst gäller detta budgetuppföljningen och de övriga insatser som kan anses påkallade.

För egen del var jag till en början inställd på en reform i etapper för att möjliggöra ett inväxande utan större komplikationer i det nya systemet. Närmast till hands hade legat att på denna punkt följa domarutredningens förslag, dvs. att låta lekmän medverka i en till en början begränsad utsträckning med hänsyn till det aktuella brottets svårighetsgrad – en begränsning enligt utredningens förslag till bl. a. brottmåls-huvudförhandlingar som rör brott för vilka är stadgat fängelse i mer än två år. Det är också den linje som reservanterna i reservationen 1 företräder.

Under den hearing som utskottet hade med det deltagande som utskottets ordförande tidigare har redovisat fick jag emellertid klart för mig att ett etappsystem skulle komma att fungera ganska godtyckligt och knappast stå i överensstämmelse med vår allmänna kriminalpolitiska inställning i övrigt. Riksåklagaren underströk och utvecklade vid denna hearing vad han anfört i sitt remissyttrande, nämligen att även en del lindrigare brottmål innehåller frågor där det är av värde att få lekman-nasynpunkter, t. ex. i mål där allmänpreventiva intressen måste vägas mot individualpreventiva hänsyn såsom fallet är med rattfylleri och miss-handel. Deltagande av nämndemän skulle också enligt riksåklagarens mening kunna vara ett värdefullt inslag i mål där allmänpreventiva hänsyn inte är så uttalade men påföljdsvalet likväl står mellan ett frihetsberövande och kriminalvård i frihet.

Jag har tagit avgörande intryck av riksåklagarens inställning till frågan

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

*Nämndemän i
hovrätt och
kammarrätt*

och också funnit det svårt att finna någon grund för en etappindelning av reformen som inte bygger på brottets svårighetsgrad. Något alternativ som är gångbart ges inte, vilket också klart framkom vid vår hearing.

Det bör väl i sammanhanget också sägas att det här inte är fråga om att till varje pris nå fram till en lindrigare åtgärd utan till rätt kriminalpolitisk åtgärd, dvs. en åtgärd anpassad till omständigheterna i det särskilda fallet.

På ytterligare en punkt har jag varit mycket tveksam till propositionens förslag. Det gäller frågan om adjunktion av fiskaler, dvs. av inte ordinarie domare, vilka för sina kommande uppgifter helt visst måste få möjligheter att delta i alla typer av mål. Vid hearingen var grundtonen i denna fråga uppenbar: Slå vakt om adjunktionsmöjligheterna! De får inte äventyras! Utskottet förutsätter också att domstolarna även i fortsättningen skall beakta alla möjligheter till adjunktion. Kan det inte lösas på något annat sätt måste, anser utskottets majoritet, tillgripas fullsutten rätt, dvs. den större sammansättningen med fyra lagfarna och tre nämndemän.

Jag är väl införstådd med att detta inte har varit departementschefens avsikt och att arrangemanget inte heller är helt förenligt med reformens inriktning. Förslaget avser i första hand frågan om ett lekmannainslag, en lekmannainsyn, ett lekmannainflytande, och i det perspektivet måste ett visst avkall göras på andra intressen. Men jag vill bestämt hävda att man i den intresseavvägningen i varje fall inte får offra de värdefulla adjunktionsmöjligheterna. Frågan är verkligen värd ett uppföljande studium. Den bör inte bara noggrant följas utan också göras till föremål för en samlad översyn sedan erfarenheter vunnits av reformens tillämpning.

Med de garantier och förutsättningar som utskottets skrivning bör innebära på denna punkt – utan att majoritetsförhållandet rubbas mellan de ordinarie domarna och de övriga ledamöterna i rätten – minskas i motsvarande mån behovet av den uppföljande reform som fru Jacobsson föreslår i sin motion 2366. Min uppfattning är att man inte klarar målsättningen att hålla adjunktionsmöjligheterna uppe. Och kan reformen få den konsekvensen att i t. ex. invecklade rättsliga spörsmål målet i en jämviktssituation i ökande utsträckning skulle komma att avgöras av icke ordinarie domare – i första hand tänker jag på lekmännen men också på kombinationen nämndemännen och en icke ordinarie jurist-domare – ja, då måste man ta till omprövning också av frågan om det nuvarande fullföljdssystemet, i vilket hovrätten och kammarrätten generellt är sista instans.

Jag skulle alltså kunna ställa mig bakom den skrivning som återfinns i reservationen 3 i denna del och med det tillägg som där görs om föreskrift i hovrättsinstruktionen om att de lagfarna domarna skall vara eller ha varit innehavare av ordinarie domarämbete och att intresset av att bereda adjunktion för fiskalerna borde kunna tillgodoses genom att rätten sammanträder i den större sammansättningen med fyra lagfarna domare och tre nämndemän. Men nu har reservationen byggts upp utifrån en för-

utsättning som framgår av till reservationen fogad lagtext. Innebörden av den är att antalet mål med nämndemän begränsas på ett sätt som jag inte har ansett mig kunna biträda. I det läget har jag inte velat påyrka ett utskottets särskilda ställningstagande till reservationens förslag om en föreskrift i hovrättsinstruktionen att rätten alltid skall döma med minst tre lagfarna ledamöter och två lekmannaledamöter utan anser att det får räcka med utskottets mycket bestämda skrivning i adjunktionsfrågan med möjligheter till en större sammansättning av rätten.

Får jag slutligen, herr talman, bekräfta vad utskottets ordförande här anförde om svårigheterna för vårt utskottskansli och för utskottet i dess helhet att få ett klart grepp om lagtextförslagen. Som exempel kan nämnas texten i kap. 2 4 § där det i andra stycket p. 3 uppenbarligen har rått en viss oklarhet om de alternativa sammansättningar som kan förekomma för rätten. Den oklarheten har nu, som framgår av utskottets förslag, rättats till genom att man från utskottets sida på kansliets inrådan fört in det lilla uttrycket *även*.

Med detta, herr talman, ber jag att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr TURESSON (m):

Herr talman! När en tingsrätts dom skall överklagas bör det vara en viktig uppgift för hovrätten att granska och kontrollera. Rent teoretiskt kan man säga att det för den uppgiften krävs större kvalifikationer än tingsrätten förutsätts besitta i fråga om kunnande, erfarenhet och överblick. Sådana krav torde i allmänhet kunna tillgodoses beträffande juristutbildade domare. Det måste dock vara svårt, troligen omöjligt, att till hovrätterna välja nämndemän med sikte på att de skall ha en högre kapacitet än underrättsnämndemännen har och vara en mera betrodd elit än dessa.

Men det är just sådana nämndemän som behövs om det skall vara meningsfullt att i hovrätt överpröva en dom som underrätten avkunnat under medverkan av vanliga nämndemän. Detta är så mycket mera angeläget som lekmännen i hovrätt skall fungera som individuella domare och inte liksom i tingsrätten bilda en nämnd vid de lagfarna domarnas sida.

Var skall nu partigrupperna i landstingen finna dessa supernämndemän? Ja, sannolikt blir det bland landstingspolitiker i mera framträdande position. Det skulle i så fall få ett flertal icke önskvärda konsekvenser. För det första skulle valet av särskilt framträdande landstingspolitiker till hovrättsnämndemän rent praktiskt skapa stora arbetsorganisatoriska problem för hovrätten, ökande balanser och för allmänheten besvärande väntetider. För det andra skulle det kunna betyda att dessa lekmanadomares ställningstaganden lätt finge en iögonfallande anknytning till deras egenskap av företrädare för en politisk meningsriktning. Detta skulle accentueras av att de skall avge individuella vota. Dessa vota, som ju blir offentliga, kan tas som uttryck för åsikter med större eller mindre

politisk verkningskraft, vilken med positiv eller negativ effekt kan tillräknas vederbörandes parti. Nämndemännen i hovrätt skulle mot denna bakgrund lätt kunna uppfattas som ett slags politiska kommissarier i domstolen.

Låt mig nu på en gång säga att jag naturligtvis inte kan veta om regeringen med det här förslaget velat politisera domstolsväsendet. Men den som har mindre tilltro till regeringens goda avsikter kan naturligtvis lätt bibringas den uppfattningen att reformförslaget är ett uttryck för den misstro mot juristdomarna som ibland hörs i den enklare vulgärpropagandan.

Det finns naturligtvis också andra skäl till att vara tveksam gentemot politiskt valda nämndemän i hovrätt. Låt oss bara ett ögonblick se på hovrätterna som utbildnings- och prövningsorgan för domarkandidater. Det har tidigare i debatten gjorts från andra utgångspunkter än dem jag skall anlägga. Dessa domarkandidater har att fullgöra provtjänstgöring vid hovrätt dels som föredragande, dels som adjungerade ledamöter. De av dessa som så småningom skall befordras till högre domartjänster har ofta att efter sin adjunktionstjänstgöring tjänstgöra i regeringens kansli och att därvid biträda i lagstiftningsarbetet.

För dem som siktar mot en sådan karriär kan det kanske te sig problematiskt att som ung aspirant i hovrätten hävda sådana meningar om lagens tillämpning som till äventyrs skulle vara politiskt inopportuna, dvs. obekväma för dem som för tillfället har makten i landet. Det kan leda till att sådana meningar och synpunkter undertrycks, till nackdel för en allsidig prövning av ärende. En helt annan sak är ju att hävda sådana för de maktägande obekväma åsikter i en krets av juristdomare, där den unge domarkandidaten sällan torde ha anledning befara att yppandet av dylika åsikter kan vara riskabelt med hänsyn till den egna karriären.

För den enskilda människa vars dom skall prövas är det naturligtvis utomordentligt angeläget att alla argument blir framförda och prövade. Rättvisan främjas inte om tolkningen av lagen får en ensidig tendens.

Jag vill till sist, herr talman, gärna ha sagt att jag sätter stort värde på nämndemannamedverkan i första instans. Där bildar lekmännen en nämnd som ger bygdens domstol förankring i bygden och som tillför domstolen en lokal erfarenhet och tradition som är värdefull för domstolens arbete och för dess ställning gentemot allmänheten.

En motsvarande position får inte alls de föreslagna lekmannadomarna i hovrätt. De kan i stället bli ett uttryck för den politiska maktens eventuella strävan efter också till domstolarna breddat inflytande. Till en sådan utveckling har jag inte velat medverka. Jag har därför i motionen 2348 yrkat avslag på propositionen. Yrkandena i reservationerna 1 och 3 av fru Kristensson och herr Schött tillgodoser delvis min motions syfte, och av realistiska skäl avstår jag därför från att yrka bifall till min motion, vilket jag naturligtvis helst skulle ha velat göra, och ansluter mig i stället till reservationerna 1 och 3.

Herr LARFORS (s) kort genmäle:

Herr talman! Det är bara en punkt som jag vill ta upp i herr Turessons anförande, nämligen herr Turessons tal om politisering av hovrättens, den andra instansens, verksamhet. Jag tror inte att det från regeringens sida finns någon sådan tanke bakom propositionen, och jag kan försäkra att några sådana tankegångar inte har förefunnits vid den positiva handläggning som propositionen fått i utskottet. En dylik tanke skulle f. ö. vara ett brott gentemot våra grundlagar.

Jag vill också erinra om att tanken på nämndemän i andra instans, i hovrätt, har fått ett mycket gott mottagande under remissen. Ursprunget till det föreliggande förslaget är utredningen om en öppnare domarbana, och där fick tanken på nämndemän i hovrätt ett positivt bemötande. Vad man har tvekat om är i vilken omfattning de skall delta.

Jag vill även nämna, och det kan inte herr Turesson känna till, att under utskottets hearing med företrädare för Domareförbundet och hovrättspresidenterna förklarade alla att de i princip var positivt inställda till nämndemän i hovrätt.

Herr TURESSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Jag delar herr Larfors uppfattning att en politisering av domstolarna skulle strida mot grundlagen. Jag har därför uttalat en, som jag hoppas, i tillräckligt försiktiga ordalag formad förhoppning att så inte skall bli fallet. Jag anser dock att risken uppenbart finns, och om denna proposition bifalles av riksdagen gäller det att nogamt vaka över att den risken inte blir verklighet.

Herr LARFORS (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag förstår inte vad herr Turessons genmäle innebär. Jag har tidigare sagt här i kammaren – och jag vill upprepa det – att jag är fullt övertygad om att den svenska domarkåren är både kunnig och kapabel att bevaka domstolarnas integritet.

Herr SJÖHOLM (fp):

Herr talman! Innan jag glömmer det vill jag först bemöta herr Larfors när han säger att remissinstanserna är positiva. Som redan fru Kristensson påpekat har de ju yttrat sig över ett annat förslag än det som finns i propositionen, med ett betydligt restriktivare användande av nämndemän i hovrätten. Dessutom är hovrätterna i Malmö och övre Norrland över huvud taget mycket negativa, liksom många tingsrätter. Jag tror att en stor majoritet av domstolsjuristerna är mycket negativa till detta förslag.

Jag har, herr talman, motionerat mot detta och jag vill avslå hela propositionen. Efter den debatt som förevarit har jag inte ändrat uppfattning, utan snarare blivit styrkt i att det vore det enda riktiga.

Jag frågar mig verkligen vad förslaget tjänar till? Det ligger i varje fall inte i rättstillämpningens intresse. Den kommer att bli både långsammare och dyrare. De enda befogade invändningar man i dag kan

Måndagen den
31 maj 1976

*Nämndemän i
hovrätt och
kammarrätt*

rikta mot vår rättsskipning är väl just att den är både långsam och kostsam, och detta skulle accentueras ytterligare om man genomför propositionens förslag.

Nu säger departementschefen – och det tycker jag är rätt fantastiskt – att man skulle kunna tänka sig att ha sammanträde per telefon. Om detta leder till en bättre rättsskipning får väl kammarledamöterna själva bedöma.

Som det sagts i en del remissyttranden kan det bli svårt att sammankalla rätten. Man får förutsätta att hovrättsnämndemännen blir utsedda bland mångsysslare med många andra uppdrag. Om hovrätten sammanträder mer än en dag och dessutom har något man kallar återställningen när allting är klart, kan det bli besvärligt att få nämnden domför. Detta med telefonsammanträde betraktar jag inte som realistiskt.

Det här med adjunktionen, som redan påpekats, är också allvarligt. Det blir en sämre domarutbildning om den skulle försvinna. Enligt utskottsbetänkandet är det 2 500 brottmål där adjunktion skulle kunna förekomma och som nu försvinner från utbildningen. Det är ändå ganska allvarligt. I utskottsbetänkandet säger man allmänt väl menande att man skall försöka klara det här, men ingen har ännu velat svara fru Kristensson på frågan hur man skall klara det. Det är en så väsentlig punkt att vi borde ha den klar för oss innan vi beslutar.

Det finns lekmannainflytande i tingsrätten, och där hör det hemma. Hovrätterna sysslar mera med specifikt juridiska spörsmål där nämndemännen såvitt jag förstår inte kan tillföra någonting.

Man talar om förbättrad insyn. Men jag har då aldrig blivit informerad om vad som sker i en rättegång av en nämndeman, utan av pressen. Vi har ju offentliga rättegångar för att pressen skall kunna närvara och referera, och det gör den ju också. Speciellt om rättegången har stort allmänt intresse blir referaten ganska fylliga. På detta sätt tillgodoses informationsintresset.

Advokatsamfundet har påtalat att den anklagade oftast inte vill ha nämnd. Nämnden är ofta litet mer "blodtörstig" – jag hittar inget bättre uttryck. Det visar sig att tingsrätterna ofta dömer hårdare än hovrätten. Ett aktuellt exempel från mina hemtrakter gäller koppleridomar, där Malmö tingsrätt avkunnat tre års fängelse, medan hovrätten lindrat till två år i ganska många fall. Det har blivit en mycket kraftig sänkning i hovrätten. Man förstår verkligen att den anklagade oftast inte vill ha nämnd.

Jag tror också att de anklagade oftast får för sig att nämndemännen för ut sådant som försigått, även sådant som inte skall berättas. De anklagade har större respekt för juristernas förmåga att låta det stanna inom den kretsen.

Om nu de anklagade inte har något intresse av nämnd och en stor majoritet av domstolsjuristerna, som jag sade, är negativa – vad skall man då ha nämnden till? Den frågan är ännu inte ordentligt besvarad.

Jag skulle, herr talman, naturligtvis precis som herr Turesson vilja yrka avslag på hela propositionen. Men av två onda ting väljer jag det minst onda och nöjer mig med att yrka bifall till reservationen 1.

Herr LARFORS (s):

Herr talman! Herr Sjöholm bemöter en av mina tidigare repliker till herr Turesson och säger att det var ett annat förslag som var ute på remiss efter domarutredningen. Ja, det var annorlunda på en väsentlig punkt: när nämndemännen skulle medverka i hovrätt. Man talade då om att så skulle vara fallet vid hårdare påföljd än fängelse i två år. Men själva principen om nämnd vid hovrätt var man positiv till under remissförfarandet. Även vid utskottets hearing svarade Domareförbundets representanter och presidenterna för de sex hovrätterna att de var positiva till nämndemän i hovrätt.

När vi talar om i vilka mål nämndemän skall börja medverka – vid strängare påföljd än fängelse i två år eller vid strängare påföljd än böter – nämner herr Sjöholm antalet 2 500 mål. Men det är nog inte helt korrekt. Om man som reservanterna sätter gränsen vid fängelse i mer än två år, är det 992 mål kvar. Det är alltså skillnaden mellan 2 500 och 992 som försvinner om man följer utskottsmajoritetens förslag.

Herr Sjöholm har naturligtvis rätt att ha sin uppfattning om att nämndemän inte är behövliga i hovrätt eller kanske t. o. m. till förfång. Men jag vill erinra om att utskottet för sin del blivit enigt om att det är lämpligt med nämndemän i hovrätt och i kammarrätt.

Herr SJÖHOLM (fp):

Herr talman! Jag är tacksam för att herr Larfors ger mig rätt att ha en egen mening i den här frågan. Det tänker jag begagna mig av.

Nog behandlar remissyttrandena ett annat förslag än det som ligger på bordet. Även om man vinklar det som herr Larfors gör, finns det remissinstanser som är helt avvisande, t. ex. hovrätterna i Malmö och Umeå. Speciellt det senare är viktigt. I Norrland har man mycket långa resor och svårt att ordna sammanträden, och där sammanträder man icke sällan på annan ort än kansliorten. Nämndemännen måste resa härs och tvärs. De som väljs till nämndemän är betrodda män och hoppas vi, kvinnor, och de kommer att ha svårt att inställa sig. Det kommer att försinka rättegångsförfarandet ytterligare, och redan nu är det den mest befogade anmärkning man kan rikta mot vårt rättegångsförfarande att det är så långsamt i sina verkningar.

Herr LARFORS (s):

Herr talman! Herr Sjöholm går händelserna i förväg när han talar om vilka som kommer att utses till nämndemän i hovrätt och kammarrätt. Det vet vi ännu ingenting om.

Herr SJÖHOLM (fp):

Herr talman! Även på den punkten har jag rätt att ha en egen uppfattning – det fick jag ju nyss tillstånd till.

Jag tror att det blir mycket förnämligt att få bli hovrättsnämndeman. Det är fantastiskt fint! Det blir och bör bli människor som är mång-

Måndagen den
31 maj 1976

Nämndemän i
hovrätt och
kammarrätt

betrodda. De får svårt att komma till sammanträdena, och då försinkas hela rättegångsförfarandet.

Dessutom har vi kostnaderna. Domarutredningen hade beräknat kostnaderna till 600 000 kr. för ett helt budgetår. Nu har departementschefen fördubblat den summan till 600 000 kr. på ett halvt år, alltså 1 200 000 kr. på ett år. Det är ganska dyrt när man inte får ut någonting positivt utan i stället en försämring, som jag ser det.

Överläggningen var härmed slutad.

Mom. 1

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 1 av fru Kristensson och herr Schött, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan fru Kristensson begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller justitieukskottets hemställan i betänkandet nr 44 mom. 1 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.
Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 1 av fru Kristensson och herr Schött.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då fru Kristensson begärde röst-räkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 265
Nej - 45
Avstår - 1

Mom. 2

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan med godkännande av utskottets motivering, dels utskottets hemställan med godkännande av den i reservationen nr 2 av fröken Mattson m. fl. anförda motiveringen, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Larfors begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller justitieukskottets hemställan i betänkandet nr 44 mom. 2 med godkännande av utskottets motivering röstar ja,
den det ej vill röstar nej.
Vinner nej har kammaren bifallit utskottets hemställan med godkännande av den i reservationen nr 2 av fröken Mattson m. fl. anförda motiveringen.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Larfors begärde röst-räkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 156
Nej - 154
Avstår - 1

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

*Faderskap och
vårdnad om barn*

Mom. 3-11

Kammaren biföll vad utskottet i dessa moment hemställt.

§ 7 Faderskap och vårdnad om barn

Föredrogs lagutskottets betänkande 1975/76:33 med anledning av propositionen 1975/76:170 om ändring i föräldrabalken, m. m. (faderskap och vårdnad) samt del av propositionen 1975/76:153 jämte motioner.

I propositionen 1975/76:170 hade regeringen (justitiedepartementet) – efter hörande av lagrådet – föreslagit riksdagen att anta

1. lag om ändring i föräldrabalken,
2. lag om ändring i brottsbalken,
3. lag om ändring i utskökningslagen (1877 nr 31 s. 1),
4. lag om ändring i lagen (1924:322) om vård av omyndigs värdehandlingar,
5. lag om ändring i lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag,
6. lag om ändring i militärsättningsförordningen (1950:261),
7. lag om ändring i lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring,
8. lag om ändring i lagen (1958:642) angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller vid utredning av faderskapet till barn utom äktenskap,
9. lag om ändring i barnavårdslagen (1960:97),
10. lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring,
11. lag om ändring i namnlagen (1963:521),
12. lag om ändring i införsellagen (1968:621),
13. lag om ändring i lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag,
14. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
15. lag om ändring i studiestödslagen (1973:349).

I propositionen 1975/76:153 (justitiedepartementet) med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken m. m. (nämndemän i hovrätt m. m.) hade regeringen föreslagit riksdagen bl. a. att anta i propositionen framlagt förslag till lag om ändring i föräldrabalken (jfr p. 1 ovan). Propositionen hade hänvisats till justitieutskottet som genom beslut den 20 maj 1976 till lagutskottet överflyttat den del av propositionen som rörde ändring

Måndagen den
31 maj 1976

*Faderskap och
vårdnad om barn*

i föräldrabalken. I övrigt behandlades propositionen av justitieutskottet i betänkandet JuU 1975/76:44.

Beträffande det huvudsakliga innehållet i propositionen 1975/76:170 anfördes följande:

"I propositionen föreslås vissa ändringar i föräldrabalkens regler om faderskap och om vårdnad om barn m. m.

Om modern till ett barn är gift vid barnets födelse eller om hon kort dessförinnan har blivit änka, skall maken liksom f. n. anses vara far till barnet. För det fall att modern har skilt sig före barnets födelse föreslås emellertid att faderskapet alltid skall fastställas genom erkännande eller dom, på samma sätt som när modern är ogift vid barnets födelse.

Liksom nu skall en äkta make ha rätt att föra talan om att han inte är far till ett barn som hans hustru har fött. De tidsfrister som f. n. gäller för väckande av sådan talan föreslås emellertid slofade.

För sådana fall då såväl modern som hennes make har klart för sig att det är en annan man som är far till barnet och denne vill ta på sig faderskapet föreslås ett förenklat förfarande. Då skall den äkta mannens faderskap kunna hävas genom att den andre mannen erkänner faderskapet till barnet. Erkännandet skall godkännas av både modern och maken samt av barnavårdsnämnden.

När det gäller vårdnadsreglerna behålls den nuvarande regeln om att gifta föräldrar har gemensam vårdnad om sina barn. Till skillnad mot vad som nu är fallet skall emellertid den gemensamma vårdnaden inte nödvändigtvis behöva upplösas vid en skilsmässa. Är föräldrarna ense om att även i fortsättningen utöva vårdnaden gemensamt, skall domstolen förordna i enlighet med deras önskemål, om det inte skulle uppenbart strida mot barnets bästa.

Även föräldrar som inte är eller har varit gifta med varandra föreslås kunna få gemensam vårdnad om sina barn, oberoende av om de bor tillsammans eller inte. Förutsättning är också här att föräldrarna är ense om att vårdnaden skall utövas gemensamt och att domstol inte finner att detta skulle uppenbart strida mot barnets bästa.

Skulle det visa sig att en ordning med gemensam vårdnad inte fungerar, har vardera föräldern rätt att gå till domstol och begära att den gemensamma vårdnaden upplöses. Domstolen skall då bestämma vem som skall vara vårdnadshavare. På denna punkt behålls nuvarande principer. Vägledande blir alltså vad som är skäligt med hänsyn till barnets bästa.

I fråga om rättegångskostnadernas fördelning i vårdnads mål föreslås som huvudregel att vardera parten skall stå för sin egen rättegångskostnad.

I samband med ändringarna av faderskaps- och vårdnadsreglerna föreslås att termerna barn i äktenskap och barn utom äktenskap slopas.

I detta sammanhang föreslås också ändringar i lagen om vård av omyn-digs värdehandlingar. Ändringarna rör bl. a. de avgifter som bankerna

har rätt att ta ut för sitt förvaltningsarbete.

Den nya lagstiftningen föreslås träda i kraft den 1 januari 1977."

I detta sammanhang hade behandlats

dels de under allmänna motionstiden vid 1975 års riksmöte väckta motionerna

1975:444 av herr Olsson i Sundsvall (c), vari hemställts att riksdagen hos regeringen skulle anhålla om förslag till sådan ändring av rättegångsbalken att i mål rörande vårdnaden av barn den tappande parten icke skulle kunna förpliktas att ersätta motpartens rättegångskostnader,

1975:446 av herr Sundgren m. fl. (s), vari hemställts att riksdagen hos regeringen skulle anhålla om förslag till lagändring, så att kostnader vid vårdnadstvister skulle vara samma som vid äktenskapsskillnad, dvs. vardera parten bar sin kostnad,

1975:1121 av herr Nyquist (fp) och fru Frænkel (fp), vari hemställts att riksdagen beslutade om en översyn av gällande rätt med avseende på kostnadsfördelningen i vårdnadstvister,

vilka motioner remitterats till justitieutskottet och sedermera överlämnats till lagutskottet,

dels de under allmänna motionstiden vid 1975/76 års riksmöte väckta motionerna

1975/76:545 av herr Green m. fl. (s), vari hemställts att riksdagen hos regeringen begärde en översyn av gällande regler för beräkning av underhållsbidrag,

1975/76:675 av herr Svensson i Malmö m. fl. (vpk), vari hemställts

1. att riksdagen hos regeringen skulle anhålla att socialstyrelsen fick i uppdrag att utfärda normgivande beräkningar för faktiska barnkostnader, vilka kunde ligga till grund för bedömning av underhållsbidragens storlek hos socialmyndigheter och i domstolar,

2. att riksdagen uttalade att arbetslöshet och därmed jämförbar inkomstnedsättning borde kunna föranleda minskning i underhållsbidrag utan att detta i efterhand fick belasta den underhållsskyldige,

3. att riksdagen uttalade att bestämmelserna i 7 kap. 8 § föräldrabalken borde tolkas så, att såväl ned- som uppjustering av underhållsbidrag skulle företas vid bestående förändringar i inkomstförhållanden,

4. att riksdagen hos regeringen skulle anhålla om förslag till ny uppräkningsregel för underhållsbidrag,

5. att riksdagen beslutade att underhållsskyldig, som utövade den faktiska tillsynen av barnet under perioder omfattande mer än tre sammanhängande dagar, medgavs nedsättning i det månatliga underhållsbidraget med 1/30 per sådan dag.

1975/76:1111 av fru Lindquist (m), vari hemställts att riksdagen hos

regeringen begärde att en allsidigt sammansatt arbetsgrupp snarast tillsattes med uppgift att se över hela området för barns rättsliga ställning och framlägga de förslag till förstärkt rättsskydd som kunde påkallas av översynen.

1975/76:1122 av herrar Sellgren (fp) och Nyquist (fp), vari hemställdes

1. att riksdagen hos regeringen begärde förslag till sådan ändring i föräldrabalken att den som skäligen trodde sig vara far till ett barn också skulle få rätt att få faderskapet prövat,

2. att riksdagen beslutade anta sådan ändring av 3 a § barnavårdslagen att umgängesberättigad förälder erhöll samma rätt till stöd och hjälp vid utövandet av umgängesrätten som vårdnadshavare,

3. att riksdagen gav regeringen till känna vad som anförts i motionen om vidgning av umgängesrätten,

1975/76:1124 av herr Svensson i Kungälv m. fl. (s), vari hemställdes att riksdagen i fråga om underhållsbidrag begärde förslag hos regeringen om sådan ändring i 7 kap. 8 § föräldrabalken, att ordet *väsentligen* ströks i formuleringen "när väsentligen ändrade förhållanden påkallat det", samt om motsvarande ändring i 5 kap. 9 § och 11 kap. 15 § giftermålsbalken,

1975/76:1126 av herr Wennerfors (m), vari hemställdes att riksdagen som sin mening gav regeringen till känna vad i motionen anförts om att barnavårdslagen borde ändras, så att båda föräldrarna fick möjlighet till det stöd som nu endast vårdnadshavaren fick,

1975/76:1127 av herr Wennerfors (m),

dels de med anledning av propositionen väckta motionerna

1975/76:2393 av herr Börjesson i Falköping (c) och fru Fredgardh (c), vari hemställdes att riksdagen skulle besluta om ändring av termerna "sinnessjuk" och "sinnesslö" i enlighet med vad som anförts i motionen,

1975/76:2398 av fru Frändås m. fl. (s), vari hemställdes att riksdagen av regeringen begärde förslag till lagstiftning som gjorde den gemensamma vårdnadens principer till huvudregel för vårdnad av barn.

1975/76:2416 av herrar Gustafsson i Stenkyrka (c) och Pettersson i Örebro (c), vari hemställdes att riksdagen skulle bifalla propositionen 1975/76:170 med de ändringar i förslagen till 6 kap. 7 § andra stycket och 8 § föräldrabalken som motionärerna föreslagit, innebärande att om föräldrarna var överens om gemensam vårdnad om barnen, skulle domstolen meddela beslut i överensstämmelse med deras önskan, om det var skäligt med hänsyn till barnens bästa.

1975/76:2417 av herr Hermansson m. fl. (vpk), vari hemställts

1. att riksdagen beslutade att gemensam vårdnad skulle utgöra huvudregel i rättsrelationen föräldrar–barn oavsett föräldrarnas samlevnadsförhållanden samt att 6 kap. 6 och 7 §§ föräldrabalken i konsekvens därmed och med ändring i propositionens förslag skulle erhålla av motionärerna föreslagen lydelse, innebärande bl. a. att den gemensamma vårdnaden skulle kvarstå även när föräldrarna skildes samt att den gemensamma vårdnaden skulle kunna upplösas endast om det med hänsyn till barnens bästa var uppenbart att vårdnaden borde tillkomma endast en av föräldrarna,

2. att riksdagen beslutade hos regeringen begära förslag till upprättande av särskilda domstolar i vårdnadsmål, innefattande juridisk, psykologisk och socialpolitisk expertis samt lekmän, i huvudsaklig överensstämmelse med i motionen angivna riktlinjer,

3. att riksdagen beslutade avslå förslag om ändring i bestämmelserna rörande verkställighet av beslut i vårdnads- och umgängesrättsärenden,

4. att riksdagen beslutade om av motionärerna föreslaget tillägg till 32 § andra stycket barnavårdslagen rörande rätt för vårdnadshavare att påkalla stöd från socialmyndighet, innebärande att sådan rätt skulle tillkomma även umgängesberättigad förälder,

5. att riksdagen uttalade att god man alltid borde företräda barnet i faderskapsmål i det fall intressekonflikt förelåg mellan barnet och vårdnadshavaren/förmyndaren,

1975/76:2418 av herr Hugosson m. fl. (s), vari hemställts att riksdagen i anslutning till behandlingen av proposition 1975/76:170 skulle besluta att ge regeringen till känna angelägenheten av att de i motionen aktualiserade frågorna skyndsamt behandlades av den aviserade arbetsgruppen och snarast förelades riksdagen.

1975/76:2419 av fru Lindquist m. fl. (m), vari hemställts att riksdagen beslutade

1. avslå förslaget i 1 kap. 2 § andra stycket föräldrabalken om förenklat förfarande beträffande vissa faderskap,

2. avslå förslaget om slopande av tidsfrister vid negativ bördstalan,

3. avslå förslaget om gemensam vårdnad efter äktenskapsskillnad,

4. avslå förslaget om gemensam vårdnad för ogifta icke sammanboende,

5. hos regeringen begära att frågan om gemensam vårdnad för ogifta sammanboende ytterligare utreddes, och

1975/76:2420 av herr Sellgren (fp).

Utskottet hemställde

1. beträffande brytande av faderskapspresumtion att riksdagen med avslag på motionen 1975/76:2419, yrkandet 1, skulle anta 1 kap. 2 §

Måndagen den
31 maj 1976

*Faderskap och
vårdnad om barn*

i det genom propositionen 1975/76:170 framlagda förslaget till lag om ändring i föräldrabalken.

2. beträffande tidsfrister för talan om hävande av faderskapspresumption att riksdagen med avslag på motionen 1975/76:2419, yrkandet 2, skulle anta 3 kap. 1 § förslaget till lag om ändring i föräldrabalken,

3. beträffande rätten att föra talan om fastställande av faderskap att riksdagen med avslag på motionen 1975/76:1122, yrkandet 1, skulle anta 3 kap. 5 § förslaget till lag om ändring i föräldrabalken,

4. beträffande ställföreträdare för barn i faderskapsmål att riksdagen skulle avslå motionen 1975/76:2417, yrkandet 5,

5. beträffande gemensam vårdnad för frånskilda föräldrar att riksdagen skulle avslå motionen 1975/76:2419, yrkandet 3,

6. beträffande gemensam vårdnad för ogifta, inte sammanboende föräldrar att riksdagen skulle avslå motionen 1975/76:2419, yrkandet 4,

7. beträffande utredning av frågor om gemensam vårdnad för ogifta sammanboende föräldrar att riksdagen skulle avslå motionen 1975/76:2419, yrkandet 5,

8. beträffande gemensam vårdnad som huvudregel att riksdagen skulle avslå motionerna 1975/76:2398 och 1975/76:2417, yrkandet 1,

9. beträffande riktlinjer för domstols avgöranden av vårdnadsfrågor att riksdagen skulle avslå motionen 1975/76:2416,

10. att riksdagen skulle anta 6 kap. 6, 7 och 8 §§ förslaget till lag om ändring i föräldrabalken,

11. beträffande ekonomiska konsekvenser av gemensam vårdnad att riksdagen med anledning av motionen 1975/76:2418, såvitt nu var i fråga, gav regeringen till känna vad utskottet anfört om skyndsam utredning,

12. beträffande underhållsbidrag m. m. att riksdagen med anledning av motionerna 1975/76:545 och 1975/76:675, yrkandena 1, 2, 4 och 5, gav regeringen till känna vad utskottet anfört om skyndsam översyn av reglerna om underhållsbidrag m. m.,

13. beträffande jämkning av underhållsbidrag att riksdagen skulle avslå motionerna 1975/76:675, yrkandet 3. och 1975/76:1124,

14. beträffande gemensamt förmynderskap att riksdagen skulle avslå motionen 1975/76:1127,

15. beträffande redovisningsskyldighet till överförmyndare att riksdagen skulle avslå motionen 1975/76:2418, såvitt nu var i fråga,

16. beträffande utvidgning av umgängesrätten att riksdagen skulle avslå motionen 1975/76:1122, yrkandet 3,

17. beträffande hjälp och stöd till umgängesberättigad att riksdagen med anledning av motionerna 1975/76:1122, yrkandet 2, 1975/76:1126 och 1975/76:2417, yrkandet 4, gav regeringen till känna vad utskottet anfört om översyn av 3 a § barnavårdslagen,

18. beträffande överflyttning av barn att riksdagen med avslag på motionen 1975/76:2417, yrkandet 3, skulle anta 21 kap. 12 § förslaget till lag om ändring i föräldrabalken,

19. beträffande rättegångskostnader i vårdnadsfall att riksdagen med

bifall till propositionen 1975/76:170 i denna del och med anledning av motionerna 1975:444, 1975:446 och 1975:1121 skulle anta 6 kap. 14 § förslaget till lag om ändring i föräldrabalken.

20. beträffande rättegångskostnader i underhållsmål att riksdagen med avslag på motionen 1975/76:2420 skulle anta 7 kap. 11 § förslaget till lag om ändring i föräldrabalken.

21. beträffande rättegången i vårdnadsmål att riksdagen skulle avslå motionen 1975/76:2417, yrkandet 2.

22. beträffande barns rättsliga ställning att riksdagen med bifall till motionen 1975/76:1111 begärde att en allsidigt sammansatt arbetsgrupp snarast tillsattes med uppgift att se över hela området för barns rättsliga ställning och framlägga de förslag till förstärkt rättsskydd som kunde finnas påkallade.

23. beträffande information m. m. att riksdagen gav regeringen till känna vad utskottet anfört därom,

24. beträffande begreppen sinnessjuk och sinnesslö att riksdagen med anledning av motionen 1975/76:2393 gav regeringen till känna vad utskottet anfört om en översyn av de bestämmelser i föräldrabalken, giftermålsbalken och ärvdabalken, i vilka nämnda begrepp fanns intagna,

25. beträffande nämndemän i hovrätt och kammarrätt att riksdagen med anledning av propositionerna 1975/76:170 och 1975/76:153 skulle

a) under förutsättning av att riksdagen bifallit justitieutskottets hemställan i betänkandet JuU 1975/76:44 punkten 7 anta 20 kap. 1 § i det genom propositionen 1975/76:170 framlagda förslaget till lag om ändring i föräldrabalken,

b) under förutsättning av att riksdagen bifallit justitieutskottets hemställan i betänkandet JuU 1975/76:44 punkten 1 anta 21 kap. 14 § i det genom propositionen 1975/76:153 framlagda förslaget till lag om ändring i föräldrabalken,

26. att riksdagen skulle anta det genom propositionen 1975/76:170 framlagda förslaget till lag om ändring i föräldrabalken i den mån det inte omfattades av vad utskottet ovan hemställt,

27. beträffande militärsättningsförfordningen att riksdagen skulle dels avslå det under 6 i propositionen 1975/76:170 framlagda lagförslaget såvitt avsåg ändring av författningens rubrik samt utbyte av orden "förförordning" mot "lag" och "krigsmakten" mot "försvarsmakten", dels anta lagförslaget i övrigt,

28. att riksdagen skulle anta övriga i propositionen 1975/76:170 framlagda lagförslag.

Reservationer hade avgivits

1. beträffande brytande av faderskapspresumtion av herr Winberg (m) och fru Lindquist (m) som ansett att utskottet under 1 bort hemställa

att riksdagen – med förklaring att propositionen 1975/76:170 i denna del inte kunnat oförändrad godtas – med bifall till motionen 1975/76:2419, yrkandet 1, skulle anta 1 kap. 2 § förslaget till lag om ändring i föräldrabalken med av reservanterna föreslagen lydelse,

2. beträffande tidsfrister för talan om hävande av faderskapspresumption av herr Winberg (m) och fru Lindquist (m) som ansett att utskottet under 2 bort hemställa

att riksdagen – med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad godtas – med bifall till motionen 1975/76:2419, yrkandet 2, skulle anta 3 kap. 1 § förslaget till lag om ändring i föräldrabalken med av reservanterna föreslagen lydelse,

3. beträffande ställföreträdare för barn i faderskapsmål av herr Israelsson (vpk) som ansett att utskottet under 4 bort hemställa

att riksdagen med anledning av motionen 1975/76:2417, yrkandet 5, gav regeringen till känna vad reservanten anfört om förordnande av god man,

4. beträffande gemensam vårdnad för frånskilda föräldrar av herr Winberg (m) och fru Lindquist (m) som ansett att utskottet under 5 bort hemställa

att riksdagen med bifall till motionen 1975/76:2419, yrkandet 3, godkände vad reservanterna anfört i denna del,

5. beträffande gemensam vårdnad för ogifta, inte sammanboende föräldrar av herr Winberg (m) och fru Lindquist (m) som ansett att utskottet under 6 bort hemställa

att riksdagen med bifall till motionen 1975/76:2419, yrkandet 4, godkände vad reservanterna anfört i denna del,

6. beträffande utredning av frågor om gemensam vårdnad för ogifta sammanboende föräldrar av herr Winberg (m) och fru Lindquist (m) som ansett att utskottet under 7 bort hemställa

att riksdagen med bifall till motionen 1975/76:2419, yrkandet 5, skulle dels godkänna vad reservanterna anfört om avslag på propositionen i denna del, dels ge regeringen till känna vad reservanterna anfört om utredning av frågorna,

7. beträffande gemensam vårdnad som huvudregel av herr Israelsson (vpk) som ansett att utskottet under 8 bort hemställa

att riksdagen med anledning av propositionen och motionen 1975/76:2398 samt med bifall till motionen 1975/76:2417, yrkandet 1, godkände vad reservanten anfört,

8. beträffande riktlinjer för domstols avgörande av vårdnadsfrågor av herrar Svanström, Börjesson i Falköping och Olsson i Sundsvall samt fru Fredgardh och fru Karlsson (samtliga c) som ansett att utskottet under 9 bort hemställa

att riksdagen med bifall till motionen 1975/76:2416 godkände vad reservanterna anfört i detta avsnitt,

9. av herr Winberg (m) och fru Lindquist (m) som – under förutsättning av bifall till reservationerna nr 4, 5 och 6 – ansett att utskottet under 10 bort hemställa

att riksdagen med bifall till motionen 1975/76:2419 yrkandena 3, 4 och 5 – och med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad antas – skulle dels anta 6 kap. 6 § förslaget till lag om ändring i föräldrabalken, dels avslå förslaget till ändring i 6 kap. 7 § föräldrabalken samt anta härav föranledd ändring i ingressen till förslaget till lag om ändring i föräldrabalken, dels ock anta 6 kap. 8 § förslaget till lag om ändring i föräldrabalken med av reservanternas föreslagen lydelse.

10. av herr Israelsson (vpk) som – under förutsättning av bifall till reservationen nr 7 – ansett att utskottet under 10 bort hemställa

att riksdagen skulle dels med anledning av propositionen och motionerna 1975/76:2398 och 1975/76:2417, yrkandet 1, anta 6 kap. 6 och 7 §§ förslaget till lag om ändring i föräldrabalken med av reservanten föreslagen lydelse, dels anta 6 kap. 8 § nämnda lagförslag.

11. av herrar Svanström, Börjesson i Falköping och Olsson i Sundsvall samt fru Fredgardh och fru Karlsson (samtliga c) som – under förutsättning av bifall till reservationen nr 8 – ansett att utskottet under 10 bort hemställa

att riksdagen med anledning av propositionen och motionen 1975/76:2416 skulle dels anta 6 kap. 6 § förslaget till lag om ändring i föräldrabalken, dels anta 6 kap. 7 och 8 §§ nämnda lagförslag med av reservanternas föreslagen lydelse.

12. beträffande ekonomiska konsekvenser av gemensam vårdnad av herr Winberg (m) och fru Lindquist (m) som – under förutsättning av bifall till reservationen nr 6 – ansett att utskottet under 11 bort hemställa

att riksdagen skulle avslå motionen 1975/76:2418, såvitt nu var i fråga.

13. beträffande jämkning av underhållsbidrag av herrar Hammarberg (s), Andersson i Södertälje (s), Olsson i Timrå (s), Israelsson (vpk) och Gustafsson i Stockholm (s) samt fru Hjalmarsson (s) och fru Johansson i Hovmantorp (s) som ansett att utskottet under 13 bort hemställa

att riksdagen med anledning av motionen 1975/76:675, yrkandet 3, och motionen 1975/76:1124 skulle dels anta det av reservanternas framlagda förslaget till lag om ändring i giftermålsbalken, dels anta ny av reservanternas föreslagen lydelse av 7 kap. 8 § föräldrabalken, dels anta sådan ändring av ingressen till förslaget till lag om ändring i föräldrabalken som föranleddes härav, dels ock anta ett av reservanternas framlagt förslag till övergångsbestämmelse till förslaget till lag om ändring i föräldrabalken samt besluta att 6. och 7. förslaget till övergångsbestämmelser till nämnda lagförslag skulle betecknas 7. och 8.,

14. beträffande utvidgning av umgängesrätten av herr Winberg (m) och fru Lindquist (m) som ansett att utskottets yttrande i viss del skulle ha av reservanternas angivna lydelse.

15. beträffande överflyttning av barn av herr Israelsson (vpk) som ansett att utskottet under 18 bort hemställa

Måndagen den
31 maj 1976

*Faderskap och
vårdnad om barn*

att riksdagen med bifall till motionen 1975/76:2417, yrkandet 3 – och med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat godtas – skulle dels avslå det i propositionen framlagda förslaget till ändring av 21 kap. 12 § föräldrabalken, dels anta den ändring av ingressen i förslaget till lag om ändring i föräldrabalken som föranleddes härav.

16. beträffande rättegången i vårdnadsmål av herr Israelsson (vpk) som ansett att utskottet under 21 bort hemställa

att riksdagen med anledning av motionen 1975/76:2417, yrkandet 2, gav regeringen till känna vad reservanten anfört om inrättande av särskilda domstolar för vårdnadsmål,

Till betänkandet hade fogats särskilda yttranden

1. beträffande riktlinjer för domstols avgöranden av vårdnadsfrågor av herr Winberg (m) och fru Lindquist (m),

2. beträffande underhållsbidrag m. m. av herr Israelsson (vpk),

beträffande hjälp och stöd till umgängesberättigad

3. av herr Winberg (m) och fru Lindquist (m),

4. av herr Israelsson (vpk),

5. beträffande barns rättsliga ställning av herrar Hammarberg (s) och Sundelin (s), fru Åsbrink (s), herr Andersson i Södertälje (s), fru Nilsson i Sunne (s), herr Israelsson (vpk) samt fru Hjalmarsson (s),

6. av herr Winberg (m) och fru Lindquist (m).

Herr SVANSTRÖM (c):

Herr talman! I detta betänkande från lagutskottet, nr 33, behandlas propositionen 1975/76:170 med förslag till ändringar i föräldrabalken jämte ett stort antal motioner, väckta såväl 1975 som 1976. Utöver ändringar i föräldrabalken föreslås ändringar – följdändringar närmast – i inte mindre än 14 lagar. Därtill föreslår vissa motionärer ändringar också i giftermålsbalken. Man kan alltså utan överdrift påstå att detta är ett ganska omfattande ärende.

Detta är emellertid inte de första ändringarna i något så när modern tid till följd av nya synpunkter i fråga om familjerätten, utan det är tvärtom så att reformer tidigare har genomförts i olika etapper. Redan 1968 beslöt riksdagen vissa ändringar beträffande ingående och upplösning av äktenskap, likaså beträffande efterlevande makes ställning vid bedolning. Året därpå tillkallades den stora utredningen familjelagssakkunniga. Den utredningen lade tre år senare fram ett delbetänkande, vilket i sin tur 1973 ledde till ytterligare en partiell reform. Den gången var det närmast skilsmässoreglerna och bestämmelserna om vårdnad av utomäktenskapliga barn som var väsentliga. 1974 tillkom dels en ändring

i förmynderskapslagstiftningen, dels en ny överförmyndarlagstiftning.

Man kan säga att lagutskottet efter förmåga har försökt tränga in i det stora ämne som riksdagen har att besluta om i dag – eller om det kanske blir i morgon.

Utskottet har emellertid haft det synnerligen besvärligt under behandlingen av detta ärende – vi har haft det besvärligt med tidsåtgången. Jag lyssnade alldeles nyss med intresse när liknande synpunkter framfördes från ett annat håll, nämligen av herr Berndtson. Men tyvärr fick vi inget stöd från hans parti när vi i lagutskottet gärna ville skjuta på behandlingen av det här stora ärendet till hösten.

Därmed hade inte lagutskottets dåvarande majoritet avsett att hindra ikraftträdandet den 1 januari 1977. Vi hade inte heller för avsikt – vilket kanske många trodde – i varje fall inte från centerpartiets sida och inte heller från folkpartiets att sätta någon käpp i hjulen. Tvärtom har vi nu visat också i praktisk handling, även om det har fått ske i en betydande tidsnöd, att i stort sett kan vi ansluta oss till synpunkterna i propositionen.

Ganska viktiga ting är t. ex. att uttrycken om barn såsom födda inom äktenskapet eller utom äktenskapet nu försvinner. Detta är också en av anledningarna till de många följdändringarna i andra lagar. Vi tror inom utskottet att denna ändring ligger helt i linje med de nya värderingarna i det svenska samhället.

Trots att departementspromemorian som ligger till grund för förslaget har varit remissbehandlad och trots att en granskning har skett i lagrådet anser vi att vissa ting borde ha tagits upp till en mera noggrann genomgång i utskottet, om vi hade haft tid till detta, varvid förbättringar hade kunnat åstadkommas genom utnyttjande av utskottets initiativrätt. Jag ansluter mig till de synpunkter som herr Winberg och fru Lindquist har anfört i det särskilda yttrandet nr 6.

Familjelagssakkunniga, den stora utredningen, fortsätter sitt arbete, och vi har haft täta kontakter också med den. Det arbete som återstår för utredningen gäller bl. a. äktenskapets rättsverkningar, underhållsbidrag till barn samt vissa arvsrättsliga frågor. Under tiden som utredningen arbetat har det på sina håll, även bland riksdagsledamöter, uppstått viss nervositet över att förslag inte har kommit fram i tillräckligt snabb takt. Under de senaste åren har det därför tid efter annan motionsledes och på annat sätt kommit propåer som gällt bl. a. frågan om gemensam vårdnad för dem som är ogifta men sammanbor under äktenskapsliknande förhållanden. Jag tror att det råder en betydande enighet om att det i sådana fall är lämpligt med gemensam omvårdnad av barnen, men vi har ändå velat se till att frågan är ordentligt förberedd genom utredningar. Moderatledamöterna föreslår nu en ytterligare översyn av dessa frågor men motsätter sig, som jag har uppfattat det, inte i princip den lösning utskottet förordat. Därmed skulle alltså utskottet vara helt enigt på den punkten.

Det har emellertid framförts ytterligare krav på reformer. Vid 1974 års riksdag t. ex. yrkades det i motioner att bordsreglerna skulle ändras

Måndagen den
31 maj 1976

*Faderskap och
vårdnad om barn*

så att barn som föds efter det att äktenskapsskillnad vunnit laga kraft alltid betraktas som födda inom äktenskapet. I propositionen har departementschefen nu kommit fram till synpunkter som tillmötesgår det kravet. Att utskottet tidigare har avvisat motioner i samma ämne beror på att man ville – riksdagen beslöt också i enlighet med utskottets förslag – begära en översyn av bordsreglerna i deras helhet. Detta är sannерligen ett sådant besvärligt problemkomplex att det finns anledning att göra en ordentlig genomlysning av alla de spörsmål som hör samman med de reformkrav som har aktualiserats.

Andra yrkanden som har framställts går ut på att tidsgränserna för mannens rätt att föra bördstalan skulle slopas. Den rätten är nu begränsad till tre år. Propositionen föreslår att tidsbegränsningen avskaffas.

Det fanns ytterligare krav som jag redan har berört, nämligen den gemensamma vårdnaden. Och beträffande den var, som jag sade, de flesta inställda på att tillmötesgå ett, såsom jag uppfattade det, legitimt önskemål om att två icke gifta föräldrar som sammanbor skall kunna ha gemensam vårdnad. Det fanns också någon motion som gick litet längre och föreslog att även de föräldrar som efter en genomförd skilsmässa önskade gemensam vårdnad skulle kunna få det. Det skulle även gälla vid separation mellan sammanboende. Propositionen har gått på den linjen att det skall bli möjligt för båda föräldrarna även i skilsmäsofallen och i fallen av separation mellan sammanboende att ha gemensam vårdnad om de är ense om detta. Vi har i utskottsmajoriteten accepterat den tankegången.

De på den tiden redovisade reformkraven har således i hög grad blivit tillgodosedda genom den här nu slutgiltigt behandlade propositionen 170.

Jag har sagt ett par gånger att vi har haft litet ont om tid. Det är möjligt att större tidsutrymme skulle ha resulterat i att vi på några punkter hade fått ett ännu bättre genomarbetat betänkande.

När jag säger att vi i stort sett är ense undrar kanske kammarens ledamöter vad jag menar, eftersom det finns inte mindre än 16 reservationer och sex särskilda yttranden till utskottets betänkande. Jag kan bara såsom min kollega från utbildningsutskottet häromdagen konstatera att det i stor utsträckning är reservationer från moderaterna och vpk. De är självfallet inte sämre för det. Jag vill bara med det uttalandet betona att uppslutningen kring de nya idéerna i det här avsnittet av familjerätten är synnerligen bred i utskottet. Det är min förhoppning att den skall bli det även här i kammaren.

Det har också framförts idéer om att man skulle kunna göra den gemensamma vårdnaden till huvudregel. Vi har avvisat den tanken. Den frågan kommer att ytterligare behandlas av en annan representant för utskottet. Vidare har centerledamöterna till betänkandet fogat en reservation, som Martin Olsson kommer att tala för senare.

Jag skall, herr talman, kortfattat gå igenom några av de reservationer som är fogade till utskottsбетänkandet och ge synpunkter i anslutning därtill.

Reservationen 1 av herr Winberg och fru Lindquist gäller brytande av faderskapspresumtion. Utskottet säger för sin del att det ansluter sig till propositionens förslag att faderskapspresumtion skall fortsätta gälla när modern vid barnets födelse är gift eller nyss har blivit änka. Men vi tillstyrker också propositionens förslag att man slopar den nuvarande presumtionen för den frånskilda makens faderskap. Vad departementschefen anför i den delen ligger i linje med den skrivelse som riksdagen avfattade redan år 1974. Det innebär att förslaget i det angivna avseendet i vissa fall inte behöver sanktioneras av någon domstolsförklaring. Emellertid är utskottet liksom flera remissinstanser medvetet om att detta kan vara processuellt lämpligt. Vi anordnade också en hearing i utskottet med domare, advokater och företrädare för de sociala myndigheterna, och de har framhållit att detta synes vara en praktisk lösning. Vi menar därför att reservationen icke kan accepteras och ställer oss bakom utskottets majoritetsförslag.

Reservationen 2 gäller de av mig tidigare omnämnda tidsfristerna för talan om hävande av faderskapspresumtion. *Det finns fog för både* den synpunkt som förs fram i reservationen och för det som i detta sammanhang anförts av utskottsmajoriteten. Denna vill understryka vikten av att barnavårdsnämnd i de fall det gäller på ett tidigt stadium medverkar till en utredning av faderskapet, så att inte enbart lösa misstankar föranledda av relationerna till modern får till följd att rättegång anställs i onödan.

Reservationen 3, som gäller ställföreträdare för barn i faderskapsmål, har avgivits av vpk-ledamoten. Utskottet har liksom motionärerna ansett det angeläget att barnets intressen tillvaratas på ett betryggande sätt. Vi har dock den meningen att modern normalt företräder barnets intressen och pekar på att dessutom barnavårdsnämnd har skyldighet att göra detta. Det är enligt utskottets mening självfallet ändå angeläget att möjligheten till förordnande av god man utnyttjas i de fall där det påkallas av hänsyn till barnets intresse. Däremot tror vi att de synpunkter som framförs i reservationen 3 går onödigt långt i det sammanhanget.

Slutligen, herr talman, skall jag också något beröra reservationen 13, som gäller jämkning av fastställt underhållsbidrag. Det torde inte råda någon större tvekan om att det finns anledning att ingående undersöka denna fråga. Till underlag för reservationen ligger dels en motion från vpk, dels en socialdemokratisk motion. Vi har i utskottet menat att denna nog så viktiga fråga behöver utredas litet ytterligare, och eftersom detta ostridigt ingår i familjelagssakkunnigas arbetsuppgifter, har utskottsmajoriteten menat att vi har anledning att invänta denna utrednings ställningstagande. I majoritetsskrivningen framhålls att det råder ett nära samband mellan reglerna om jämkning av underhållsbidrag och övriga bestämmelser, att behandlingen av dessa frågor därför måste samordnas i en utredning och att detta, som sagt, ligger inom ramen för familjelagssakkunnigas uppgifter.

Herr talman! Med det anförda har jag berört lagstiftningsarbetet i all-

mänhet. Jag vill sluta med att säga att såväl utskottets majoritet som reservanterna har en stark vilja att utforma lagstiftningen på ett sådant sätt att den så långt möjligt tillgodoser barnens bästa men att det råder något olika uppfattningar om på vilket sätt barnens bästa skall tillgodoses. Vi har därför inte på någondera sidan anledning att misstänkliggöra varandra. Det är bara så att vi har hamnat på litet olika framgångsvägar.

Med det anförda, herr talman, ber jag att få yrka bifall till lagutskottets hemställan på alla punkter i betänkandet utom de som berörs i reservationerna 8 och 11.

Under detta anförande övertog herr andre vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Herr ANDERSSON i Södertälje (s):

Herr talman! På familjerättens område pågår sedan några år tillbaka ett viktigt och omfattande reformarbete. Ett första steg togs 1973, när vi reformerade reglerna om ingående och upplösning av äktenskap. Ändringarna innebar bl. a. en avdramatisering av skilsmässosituationen. Makar som vill skiljas har rätt att få skilsmässa utan att inför domstolen behöva ange några skäl för sin önskan. Domstolen skall inte längre pröva om någon av makarna kan anses ha skuld till att äktenskapet upplöses.

De nya skilsmässoreglerna har nu varit i kraft några år. Därmed har tiden också blivit mogen att ta nästa steg i reformarbetet. Det gäller nu framför allt hur reglerna för vårdnad om barn bör vara utformade.

I den allmänna debatten har det under senare år rests allt starkare krav på att inte bara föräldrar som är gifta med varandra utan också ogifta och frångilda föräldrar skall kunna utöva den rättsliga vårdnaden om sina barn gemensamt. I första hand har man yrkat att föräldrar som bor tillsammans skall kunna dela på vårdnadsansvaret. Det har emellertid också kommit fram önskemål om att frångilda och ogifta föräldrar som inte bor tillsammans skall kunna utöva vårdnaden gemensamt.

De önskemål som har kommit fram visar att många föräldrar rent känslomässigt upplever det som mycket väsentligt att kunna dela på vårdnadsansvaret för sina barn, även om de inte är gifta med varandra. Det måste emellertid understrykas att det här inte i första hand gäller att tillgodose föräldrarnas personliga önskemål. Viktigast är att ta hänsyn till barnens bästa. Det är frågan om hur barnen bäst skall kunna garanteras en harmonisk och givande uppväxt som måste vara bestämmande när man utformar vårdnadsreglerna.

Att barnens bästa måste vara vägledande är alla partier överens om. Däremot skiljer sig våra synpunkter åt när det gäller betydelsen från barnens synpunkt av att bägge föräldrarna har ett vårdnadsansvar. På den punkten anser vi i vårt parti att det i de flesta situationer måste vara till stor fördel för barnet, om det har nära och goda relationer till båda sina föräldrar, även om föräldrarna inte är gifta med varandra. Det är viktigt för barnet att kunna träffa bägge föräldrarna utan att behöva

uppleva den ene som en mer eller mindre utanförstående person. Det är här det föreliggande lagförslaget har sin stora betydelse. Om en ordning med gemensam rättslig vårdnad kan främja ett gott förhållande mellan barnen och båda deras föräldrar talar detta starkt för att man gör det möjligt för föräldrarna att bli vårdnadshavare gemensamt.

Som framhålls i propositionen är det vid många skilsmässor vårdnadsfrågan som vållar de allvarligaste motsättningarna mellan makarna. Det är också helt naturligt att det uppstår prestigekonflikter, om bara den ene maken kan förordnas till vårdnadshavare efter skilsmässan och den andre maken alltså måste förlora föräldramyndigheten. Självfallet kan man aldrig helt och hållet komma ifrån en diskussion av vårdnadsfrågan. Bl. a. måste ju två makar som vill skiljas diskutera var barnen skall bo. Oftast blir det också så att ett barn mest kommer att bo hos den ena föräldern. Den av föräldrarna som inte har barnet boende hos sig kan dock säkerligen i många fall ganska lätt acceptera att den andre får hand om den *faktiska* vårdnaden, om han bara själv får stå kvar som *rättslig* vårdnadshavare tillsammans med den andre.

Om två makar som vill skiljas får möjlighet att behålla den gemensamma rättsliga vårdnaden om barnen slipper man alltså många uppslitande vårdnadstvister. Därmed får också föräldrarna bättre förutsättningar att behålla en god relation sinsemellan och i förhållande till barnen. Jag vill på den punkten än en gång betona att det givetvis inte är föräldrarnas utan barnens bästa som man i första hand måste ta hänsyn till. Det är emellertid klart att ett gott förhållande föräldrarna emellan också måste vara till fördel för barnen. Kan föräldrarna undvika inbördes stridigheter måste det vara ägnat att främja en trygg och harmonisk utveckling för barnens del.

Givetvis kan en ordning med gemensam vårdnad efter skilsmässa inte passa i alla situationer. Bl. a. därför anser vi att föräldrarna bör vara ense för att gemensam vårdnad skall komma till stånd. Det kan naturligtvis också i efterhand visa sig att en ordning med gemensam vårdnad inte fungerar. I så fall måste det finnas möjlighet att upplösa den gemensamma vårdnaden och utse en av föräldrarna till vårdnadshavare. Självfallet kan det i sådana fall råda oenighet mellan föräldrarna om vem som bör ha vårdnaden. I allmänhet torde det dock i den situationen inte behöva uppstå en lika uppslitande tvist som det lätt gör när en vårdnadsfråga skall avgöras i omedelbart samband med en skilsmässa. Normalt har det gått en viss tid efter skilsmässan, och föräldrarna har då hunnit få perspektiv på sin situation och skaffat sig större möjligheter att utan prestigehänsyn bedöma vad som är bäst för barnet.

Sammanfattningsvis anser vi alltså att det finns starka skäl för att införa en möjlighet till gemensam vårdnad för fränskilda föräldrar. I stort sett samma skäl talar för att ge ogifta föräldrar möjlighet att dela vårdnadsansvaret för sina barn. Också när det gäller ogifta föräldrar kan det ha stor psykologisk betydelse att de tillsammans är rättsliga vårdnadshavare.

Måndagen den
31 maj 1976

*Faderskap och
vårdnad om barn*

Skälen för att låta ogifta föräldrar dela vårdnadsansvaret är naturligtvis särskilt starka när det gäller föräldrar som bor tillsammans. I så fall bildar föräldrarna och barnen en familj där det är helt naturligt att vårdnadsansvaret är delat. Även när det gäller föräldrar som inte kan eller vill bo tillsammans kan det vara av stort värde för barnen att båda föräldrarna är vårdnadshavare. Det är naturligt att den av föräldrarna som inte har den faktiska vårdnaden får ett större intresse för barnet om han är rättslig vårdnadshavare jämte den andre. Besvärliga praktiska problem skulle också uppstå om man ställde upp ett krav på samboende som förutsättning för gemensam vårdnad. Myndigheterna skulle då behöva forska i parternas privatliv på ett sätt som inte kan anses önskvärt.

Av stor betydelse blir naturligtvis vilka ekonomiska konsekvenser som uppstår för två föräldrar som väljer ett system med gemensam vårdnad. Jag skall här uppehålla mig något vid frågorna om bidragsförskott och underhållsbidrag.

I dagens läge utgår bidragsförskott till ensamstående förälder om den andre föräldern inte kan eller vill betala så mycket i underhållsbidrag som svarar mot bidragsförskottsbeloppet. För många av de ensamstående föräldrarna har bidragsförskotten stor ekonomisk betydelse. Nuvarande regler innebär emellertid att rätten till bidragsförskott faller bort om den som har barnet hos sig blir vårdnadshavare gemensamt med den andre.

Det säger sig självt att läget när det gäller bidragsförskott inte är tillfredsställande. De nuvarande reglerna kan medföra att föräldrar som i och för sig gärna skulle vilja dela på vårdnadsansvaret måste avstå från detta av ekonomiska skäl. Det finns alltså en risk för att endast föräldrar som är mer välsituerade väljer ett system med gemensam vårdnad. En sådan situation bör naturligtvis så långt möjligt undvikas.

I och för sig hade det naturligtvis varit önskvärt om de problem som gäller bidragsförskott kunnat lösas samtidigt som man inför en möjlighet till gemensam vårdnad för frångilda och ogifta föräldrar. Det är dock här fråga om åtskilliga tekniska svårigheter som man måste komma till rätta med. Samtidigt är det angeläget att utan dröjsmål reformera vårdnadsreglerna.

Det är därför väl befogat att redan nu fatta beslut om införande av en möjlighet till gemensam vårdnad för de berörda grupperna. Den särskilda arbetsgrupp som har tillsatts med uppgift att se över reglerna om bidragsförskott m. m. torde också relativt snart komma med förslag om hur man bäst skall utforma samhällsstödet i fall då föräldrar har gemensam vårdnad om barnen. Utskottet understryker betydelsen av att utredningsarbetet bedrivs skyndsamt.

När det gäller frågan om underhållsbidrag till barn innebär nuvarande regler att sådant bidrag skall betalas av förälder som är skild från vårdnaden om barnet. Däremot utgår inte underhållsbidrag om föräldrar utövar den rättsliga vårdnaden gemensamt. I sådana fall gäller i stället den allmänna regeln i föräldrabalken om att var och en av föräldrarna skall efter sin förmåga ta del i kostnaden för barnets underhåll.

I två motioner som väckts under den allmänna motionstiden av några socialdemokratiska ledamöter med herr Green resp. herr Svensson i Kungälv som första namn, samt i en motion med herr Svensson i Malmö som första namn, har tagits upp frågor om underhållsbidrag till barn. Bakgrunden till motionerna är den utveckling som skett under de senaste åren framför allt när det gäller den underhållsskyldiges situation. Orsakerna till att denna blivit allt svårare är flera, men en viktig faktor är att reglerna om underhållsbidrag i förening med reglerna om sociala bidrag och skatter inte tar hänsyn till den inflation som vi haft de senaste åren. Jag skall här endast beröra några av de faktorer som påverkar underhållsbidragen.

När det gäller barn till ogifta föräldrar fastställs underhållsbidragen oftast under medverkan av barnavårdsnämnderna. Det har visat sig att man därvid ofta använder schablonregler, t. ex. 10 % av den underhållsskyldiges bruttolön, utan att verkligen pröva barnets behov mot den underhållsskyldiges verkliga betalningsförmåga. Det säger sig självt att användandet av sådana schablonregler – även om de är enkla – i det enskilda fallet kan drabba den underhållsskyldige mycket olyckligt.

Fastställda underhållsbidrag – såväl genom dom som genom avtal – skall räknas upp automatiskt i takt med penningvärdet enligt bestämmelserna i lagen om ändring av vissa underhållsbidrag. Statistiska centralbyrån beslutar varje år om och med vilket procenttal bidragen skall ändras. Höjningarna är knutna till förändringarna i basbeloppen.

Självfallet är det i och för sig riktigt att en uppräknings skall ske. Annars skulle barnet drabbas av prisutvecklingen. Höjningarna har emellertid varit kraftiga – år 1973 10 %, år 1974 6 %, år 1975 11 % och år 1976 11 %. Höjningarna räknas inte heller på det ursprungligen fastställda beloppet utan på det faktiskt utgående beloppet året före höjningen. Ett underhållsbidrag som år 1972 fastställdes till 400 kr. utgår i dag med 573 kr.

Det är lätt att förstå att många underhållsskyldiga har svårt att klara dessa höjningar. Har vederbörande av någon anledning sackat efter i den allmänna löneutvecklingen, t. ex. fått ett mindre väl betalt arbete eller blivit sjuk, drabbas han hårt.

Möjligheterna att få de ursprungligen fastställda underhållsbidragen ändrade är små. Härför krävs i princip att det inträtt väsentligen ändrade förhållanden. Denna bestämmelse tolkas av domstolarna restriktivt, något som kanske är förklarligt med hänsyn till uttalandena vid bestämmelsernas tillkomst. Dessa uttalanden gjordes till barnets skydd mot bakgrund av ett på den tiden relativt fast penningvärde.

Som jag sade tidigare påverkas underhållsbidragen också av skatte-reglerna och reglerna om sociala bidrag. Alla vet väl att den underhållsskyldige i sin deklaration får dra av underhållsbidrag med högst 2 500 kr., dvs. i runt tal 200 kr. per månad. Denna regel har nu varit oförändrad i flera år. I dag är det dock få fastställda underhållsbidrag som inte överstiger 200 kr. per månad. Detta betyder att den underhållsskyldige inte

kan dra av något av de höjningar av bidragen som sker fortlöpande.

Å andra sidan betalar inte barnet och dess vårdnadshavare skatt för underhållsbidraget utan kan helt tillgodogöra sig detta. Vidare måste beaktas att bostadstillägg beräknas på vårdnadshavarens taxerade inkomst. Detta innebär att rätten till bostadstillägg för ensamstående förälder med hemmavarande barn inte påverkas av utgående underhållsbidrag till barnet. Nu nämnda regler leder snart till att den bedömning av underhållssituationen som gjordes när bidraget fastställdes förskjuts till förmån för den underhållsberättigade.

Vid den hearing som utskottet hållit i ärendet med företrädare för domare, advokater och socialtjänstemän betecknades situationen när det gäller underhållsbidrag som kaotisk. Detta stämmer väl överens med de intryck som jag och många andra ledamöter av denna kammare fått genom påringningar från och samtal med många förtvivlade underhållsskyldiga och då framför allt fäder. Situationen har blivit sådan att de trots att de extraarbetar på sin fritid inte har möjlighet att bilda ny familj eller, om de har bildat en sådan, inte kan ge de nya barnen en tillfredsställande försörjning.

Herr talman! Mot bakgrund av den utveckling jag nu skisserat är det glädjande att konstatera att ett enigt utskott funnit att man inte längre kan vänta på att familjelagssakkunniga skall bli färdiga med hela sitt utredningsarbete. Det är som bekant synnerligen omfattande, och resultatet därav torde dröja ytterligare några år. Utskottet framhåller angelägenheten av att förevarande spörsmål snarast löses. Utskottet har pekat på möjligheten av ett delbetänkande av de sakkunniga. Emellertid har utskottet också pekat på vikten av att översynen av bestämmelserna om underhållsbidrag samordnas med det arbete som bedrivs av den tidigare omnämnda arbetsgruppen som tillsatts inom departementen för att utreda frågor om bidragsförskott m. m. Utskottet anser att det bör ankomma på regeringen att närmare bestämma formerna för det fortsatta utredningsarbetets bedrivande. Jag vill tillägga att jag för min del anser det oundgängligen nödvändigt att reglerna om underhållsbidrag ses över tillsammans med reglerna om skatter och sociala bidrag, eftersom det annars lätt kan uppkomma en ej önskvärd situation igen. Jag vill också kraftigt betona vikten av en skyndsamt utredning.

Hur skyndsamt arbetet än bedrivs torde det dock komma att dröja en tid innan vi kan se resultat av översynen. För att på något sätt lätta den underhållsskyldiges situation till dess har utskottets socialdemokratiska ledamöter samt utskottets vpk-ledamot herr Israelsson beslutat stödja motionen 1975/76:1124 av herr Svensson i Kungälv m. fl. I motionen yrkas att ordet *väsentligen* skall borttas ur lagtexten när det gäller möjligheterna att ändra underhållsbidrag. Detta innebär att underhållsbidrag skall kunna ändras när ändrade förhållanden påkallar det. Genom den nu föreslagna lagändringen, vilken de borgerliga ledamöterna tyvärr inte anslutit sig till, ges ökade möjligheter att få tidigare bestämda underhållsbidrag ändrade. Den oro utskottsmajoriteten uttryckt för konsekven-

serna av ändringen finner jag överdriven. Som påpekas i vår reservation skall naturligtvis inte varje ändring i den underhållsskyldiges situation föranleda ändring i bidraget. Först och främst innehåller lagtexten den begränsningen att en ändring i bidraget skall ske endast om *ändrade förhållanden påkallar det*. Vidare understryker vi att en förutsättning för att jämkning skall kunna begäras bör vara att bidraget med hänsyn till de ändrade förhållanena inte framstår som rimligt.

Det bör också krävas att förändringen inte är tillfällig. I övrigt hänvisar jag till vad som *anförs* i reservationen på s. 130 och 131 i utskottets betänkande om de olika situationer då en jämkning bör kunna ske. Jag vill här endast tillägga att vi finner att en jämkning kan vara påkallad, om den underhållsskyldige fått en ökad försörjningsbörda gentemot ett eller flera nya barn. Vidare bör exempelvis det förhållandet att hans inkomster av olika skäl inte följt den allmänna löneutvecklingen kunna föranleda nedsättning av bidraget, liksom den omständigheten att hans arbetsförmåga har avtagit i beaktansvärd grad.

Jag vill till slut säga att vi reserverar litar på att våra domstolar skall kunna tillämpa ändringsreglerna med urskillning, så att såväl den underhållsskyldiges som den underhållsberättigades intressen kommer att kunna tillvaratas på ett tillfredsställande sätt.

Med det sagda yrkar jag bifall till reservationen 13. I övrigt yrkar jag bifall till utskottets hemställan.

Herr WINBERG (m):

Herr talman! Lagutskottets betänkande nr 33 innehåller många viktiga frågor inom huvudsakligen föräldrabalkens område. Med hänsyn till dessa frågor stora betydelse för många enskilda människor, deras vida omfattning och i åtskilliga fall komplicerade natur kan man beklaga – jag instämmer här i vad lagutskottets ordförande herr Svanström sade – att de måste behandlas både i utskott och kammare i slutskedet av en arbetstyngd session, när riksdagen är utomordentligt hårt pressad också av andra viktiga arbetsuppgifter.

Även om både utskottets och, inte minst, utskottets kansli har satt till alla klutar och lagt ner ett intensivt arbete på att bearbeta dessa frågor är det risk för att den pressade arbetssituationen har medfört att en del frågor, som skulle behöva ytterligare överväganden och belysning, inte kunnat få det. Likaså bör det noteras att frågan om faderskap och vårdnad var en av de frågor som det från början var meningen att skjuta på till hösten, men efter det att utskottet fattat ett sådant beslut ändrades majoriteten i utskottet till ett beslut att ärendet skulle företas till avgörande under detta riksmöte. Dessa mot varandra stridande beslut har naturligtvis inte bidragit till att öka den tid som har förelegat för behandling av detta lagstiftningskomplex. Jag menar att det finns frågor som hade behövt belysas ytterligare, vilket inte har varit möjligt med den tidsbrist i vilken utskottet har befunnit sig under arbetet. Detta har understrukits i det särskilda yttrande, nr 6, som fru Lindquist och jag

har avgivit, och det är också synpunkter som delas av lagutskottets ordförande, enligt vad vi nyss hörde.

De många reservationer och särskilda yttranden som fogats till detta betänkande visar att det föreligger olika synsätt på åtskilliga av de frågor som där behandlas. Det skall emellertid inte undanskymma det faktum att det finns en del förslag i propositionen som är bra, där reglerna hittills har varit sådana att det har funnits ett behov av att ändra dem. Att exempelvis den s. k. faderskapslagen från 1969 nu arbetas in i föräldrabalken tror jag alla som sysslar med den här materian anser vara en fördel.

De moderata ledamöterna i utskottet har avgivit ett antal reservationer. Jag skall här säga några ord om dem som berör vissa faderskapsfrågor, medan fru Lindquist senare kommer att behandla de reservationer som gäller frågan om gemensam vårdnad.

Reservationen 1 gäller brytande av den s. k. faderskapspresumtionen. Lagförslaget innebär att om en annan man än moderns make erkänner faderskapet till ett barn som kvinnan fött och modern, mannen i äktenskapet och barnavårdsnämnden godkänner den andre mannens erkännande av faderskapet, så skall därigenom anses fastställt att mannen i äktenskapet inte är barnets far. Hittills har det för att den s. k. äktandepresumtionen skall kunna hävas alltid krävts att frågan prövas av domstol. I domstolsförhandlingen har bevisning kunnat upptas på sedvanligt sätt.

Man kan nog säga att flertalet mål av den här typen är av ganska okomplicerad art. Talan om ett brytande av faderskapspresumtionen torde i de allra flesta fall vinna bifall. Men det väsentliga är ju att man så långt möjligt alltid garanteras ett materiellt riktigt resultat. Med det förenklade förfarandet, som utskottsmajoriteten föreslår, finns vissa risker att detta inte uppnås. Man gör ett avsteg ifrån den sedvanliga grundsatsen att familjerättsliga statusfrågor inte skall kunna disponeras av parterna. Åtskilliga remissinstanser har på den här punkten uttryckt sin oro och hävdat att det är risk att faderskapsfrågor av den här typen avgörs alltför lättvindigt och att rättssäkerhetssynpunkterna inte blir tillräckligt beaktade. Det kan inte uteslutas att det finns motiv – känslomässiga, ekonomiska eller andra – för att parterna vill få en lösning som förefaller dem lämplig just i den rådande situationen men som kanske inte är den materiellt riktiga. Kommer tre personer – modern, hennes make och ytterligare en man – överens om att frågan om faderskapet skall lösas på ett visst sätt, så torde det i flertalet fall knappast finnas någon möjlighet att kontrollera att överenskommelsen också överensstämmer med det faktiska förhållandet. Felaktigheten kan gå ut över barnet. Vi reser anser inte att tillräckliga skäl anförts för det föreslagna förenklade förfarandet, och jag yrkar därför, herr talman, bifall till reservationen nr 1, som innebär avstyrkande av förslaget.

Reservationen nr 2 gäller frågan om man skall behålla de tidsfrister som f. n. finns för att föra talan om hävande av faderskapspresumtionen

för den man som vid barnets födelse var gift med modern och därför presumerats vara barnets far. Det är väsentligt att man här utgår från vad som är barnets bästa. En negativ bördstalan som förts mot barnet – det är ju det som det är frågan om – bör föras så tidigt som möjligt. Nackdelen med den talerätt, som nu föreslås införd, är att mannen, den presumerade fadern, kan föra talan mot barnet efter hur lång tid som helst. Jag anser att barnets behov av trygghet och stabila uppväxtförhållanden talar emot sådana möjligheter. Flera remissinstanser har också pekat på risken för negativa känslomässiga konsekvenser om en sådan här talan förs mot barnet, när det kanske är i en känslig ålder. Det kan heller inte uteslutas att talerätten kan användas i vissa fall i otillbörligt syfte som påtryckning på mor eller barn. Vi skall också komma ihåg att om det uppstår kontroverser inom familjen mellan mannen och barnet med anledning av att mannen ifrågasätter faderskapet, så har ju alltid barnet möjlighet att, om det har intresse att få faderskapsfrågan prövad, väcka sådan talan. Där föreligger ju ingen bestämmelse om viss tid inom vilken sådan talan skall väckas. Jag vill också peka på att bevissvårigheterna naturligtvis ökar ju längre tiden går utan att talan förs. Också det är ett skäl att begränsa möjligheterna att föra talan efter viss tid. Jag yrkar alltså bifall till reservation nr 2.

Låt mig sedan, herr talman, helt kort beröra ytterligare några frågor som tas upp i utskottsbetänkandet. I motionen 1122 tas den, i varje fall ur principiell synpunkt, mycket intressanta frågan upp om en man skall ha rätt att föra talan och få fastställt att han är far till ett barn, dvs. en positiv faderskapstalan. Utskottet har inte funnit att det är erforderligt och menar – i likhet med departementschefen – att när det gäller talan gentemot ett barn som fötts under äktenskap måste en sådan ordning vara helt utesluten. En sådan möjlighet skulle ju i hög grad kunna medföra talan av chikanerande art eller t. ex. mer eller mindre i hämnsyfte. Samma skäl kan anföras i vissa relationer beträffande barn som föds av en ogift mor. I nu gällande lagstiftning framgår enligt ordalagen inte klart om en sådan här talan är tillåten eller inte. Såvitt vi har kunnat utröna under utskottsbehandlingen föreligger bara ett rättsfall som har förts till högsta domstolen i den här frågan, och högsta domstolen kom då till – visserligen under dispens och i motsats till underdomstolarna och till föredragande revisionssekreterare – att en sådan talan inte är tillåten enligt gällande rätt. Något praktiskt behov att genom en ändring i lagen ändra det ståndpunktstagandet föreligger såvitt jag kan se inte, och det menar också ett enhälligt utskott.

I reservationen 3 tas upp frågan om ett uttalande att god man alltid skall företräda barnet i faderskapsmål när intressekonflikt föreligger mellan å ena sidan barnet och å andra sidan vårdnadshavaren/förmyndaren. Såvitt jag kan bedöma föreligger i 18 kap. föräldrabalken helt tillfredsställande regler om förordnande av god man när t. ex. förmyndarens intresse strider mot den omyndiges. Den ordning som nu gäller innebär en tillfredsställande garanti för att barnets intresse blir tillvaraget, och

jag menar därför att den här reservationen slår in öppna dörrar.

En del av utskottets betänkande upptar en diskussion om underhålls-
bidragsfrågor. Det är inte så konstigt, inte minst mot bakgrund av att
mål om underhållsbidrag utgör en stor andel av de familjerättsliga målen
i våra domstolar. Det säger sig självt att det är svårt att träffa rätt när
det gäller att bestämma ett riktigt avmätt underhåll till ett barn från
den som inte har vårdnaden om barnet. Å ena sidan skall barnets behov
av underhåll tillgodoses, å andra sidan får underhållet inte överstiga den
underhållsskyldiges förmåga. Var och en som har sysslat med dessa frågor
vet att i de allra flesta fall har den underhållsberättigade ett behov som
överstiger den underhållsskyldiges förmåga. Vilket ställningstagande som
än görs innebär det lätt att den ena parten eller kanske båda parterna
känner sig orättvist drabbade. Barnet eller dess vårdnadshavare anser
inte att barnet får tillräckliga medel för sitt uppehälle, samtidigt som
den underhållsskyldige anser sig få betala alltför mycket.

Vi har också sedan ganska många år tillbaka regler som automatiskt
justerar upp underhållsbidragen. De reglerna har just herr Andersson
i Södertälje berört. Jag kan hålla med honom om att visst kan det i
vissa fall slå snett. Bakgrunden till att vi har dessa automatiskt verkande
regler är den sedan länge ständigt pågående stora penningvärdeförsäm-
ringen. Hade vi inte den galopperande inflationen skulle problemen i
detta avseende vara väsentligt mindre. Detta är, herr talman, ett exempel
på hur otäck och otrevlig en stor inflation i ett land är också på fa-
miljerättens område.

Inte sällan ändras de ekonomiska förutsättningar som rådde i samband
med domen eller avtalet om underhållet. I sådana fall kan en jämkning
ske åt någotdera hållet. En förutsättning för jämkning är dock att vä-
sentligen ändrade förhållanden påkallar denna jämkning. Även om det
betyder att jämkning f. n., som utskottet säger, endast sker i begränsad
utsträckning, förekommer dock i praktiken inte så få jämningsfall.
Jämkning sker faktiskt t. ex. när den underhållsskyldige har fått ändrade
inkomstförhållanden eller ändrad försörjningsbörda av mer betydande
och varaktig art.

Reservationen 13 vill ändra förutsättningarna här genom att ta bort
"väsentligen" i begreppet "väsentligen ändrade förhållanden". En tolk-
ning av lagtexten skulle då rimligen innebära att det skulle bli möjligt
att göra ändringar i flera fall än f. n.

Vid en genomläsning av reservationen 13 blir man dock inte särskilt
imponerad, eftersom det görs många inskränkningar beträffande i vilka
fall denna ändring skall kunna ske. Förutsättningen är att bidraget skall
med hänsyn till de ändrade förhållandena inte framstå som rimligt. Varje
förändring skall inte kunna åberopas som grund för jämkning. Föränd-
ringen skall vara något så när betydelsefull, säger man. Någon diskussion
förs inte om att det också skall vara påkallat för den underhållsskyldige
med den här ändringen. Mycket prutades genast och hälften prutades
strax, skulle jag vilja säga. Att nu göra en ändring i det här begreppet

och till grund för den endast ha de motiv som återfinns på ungefär en sida i reservationen 13 vore knappast välbetänt.

Det finns, som utskottet säger, många skäl att överväga en liberalisering av lagstiftningen på den här punkten. Mycket talar för att det här spörsmålet först bör övervägas av den utredning som sysslar med dessa problem, nämligen familjelagssakkunniga, och i anslutning till ett betänkande från dem prövas av statsmakterna. Att nu göra den i reservationen 13 föreslagna ändringen av lagtexten anser jag vore mindre välbetänt. Och det skulle med de knapphändiga motiv som förebringas ställa domstolarna inför avsevärda svårigheter att nå en enhetlig rättstillämpning.

Herr talman! Reservationerna 15 och 16 slutligen gäller överflyttning av barn respektive rättegången i vårdnadsmål, dvs. frågan om det skall vara specialdomstolar i vårdnadsmål eller inte.

När det gäller överflyttning av barn anser jag att det finns skäl som talar för den ändring som föreslås i propositionen. Den praktiska skillnaden jämfört med nuvarande regler är kanske inte så förfärligt stor, men jag har svårt att inse lämpligheten av att huvudregeln skall vara att beslut av den här arten skall leda till omedelbar efterrättelse utan ett avvaktande av laga kraft. I fråga om specialdomstolar har jag, herr talman, vid åtskilliga tillfällen här i kammaren hävdad att det inte vore en lyckosam väg om vi på alltför många områden här i landet införde sådana. Jag tror att inte minst familjerättsliga frågor är av sådan art att de bör handläggas av de allmänna domstolarna med den, som jag i princip anser, väl avvägda kombinationen av yrkesdomare och lekmannadomare, som vi har där. Jag tror att det borgar för att vi kan komma så långt som det är möjligt när det gäller att nå materiellt riktiga avgöranden.

Herr talman! Jag har redan yrkat bifall till vissa reservationer. I de frågor, där jag inte tillhör reservanterna, yrkar jag bifall till utskottets hemställan.

Herr SVANSTRÖM (c) kort genmäle:

Herr talman! Jag begärde replik innan herr Winberg på sitt sakkunniga sätt redogjorde för sin syn på den nu begärda direkta lagändringen i reservationen 13, som herr Andersson i Södertälje pläderade för. Jag delar herr Winbergs uppfattning, att metoden att utan ett ordentligt genomfört utredningsarbete och i avsaknad av nya motivuttalanden göra direkta förändringar i lagtext knappast är den som vi brukar tillämpa.

Beträffande herr Winbergs synpunkter på reservationen 1, att överenskommelse skulle kunna träffas mellan två berörda män och modern, gissar jag att sådana överenskommelser i vissa fall kan träffas redan under nuvarande förhållanden. Men här kommer dock alltid att gälla att barnavårdsnämnden, som har att bevaka barnets rätt, får ge sin mening till känna.

Visst kan det finnas synpunkter av värde i det som sägs i reservationen 2 om talerätten för fadern, att propositionen i det sammanhanget skall avslås och att regeln om tre år fortfarande skall gälla, men det är helt

klart att en fader som på annat sätt vill störa barnet och modern med påpekanden i andra former än att gå till domstol efter dessa tre år, kan göra att det blir nog så påfrestande för barnet. Dessa andra former behöver jag inte här närmare gå in på.

Herr ANDERSSON i Södertälje (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag vill först hävda att reservationen 13 är skriven efter moget övervägande. Lagförslaget är utformat i samarbete med ett flertal jurister som verkligen kan detta område.

Bakgrunden till reservationen är de krav som har rests från olika ledamöter i denna kammare de senaste åren, att man bör åstadkomma större möjligheter till jämkning av underhållsbidraget i syfte att hjälpa de människor som har fått en sådan ändrad livssituation att de verkligen är i behov av en jämkning av detta underhållsbidrag.

Vi har ansett det befogat med en sådan lagändring och att vi inte skall behöva vänta tills alla olika delar i hela detta komplex är färdiglösta. Förslaget innebär inte något föregripande av helheten, utan det innebär att man så snabbt som möjligt skall kunna tillgodose de krav som många människor ställer. Det är vad vi har velat föra fram i sammanhanget.

Herr WINBERG (m) kort genmäle:

Herr talman! Inte beträffande några domstolsavgöranden kan man vara säker på att de innehåller ett materiellt sett riktigt avgörande, men det är i alla fall en förhoppning att vi med domstolsprocessen når så nära det materiellt riktiga avgörandet som det över huvud taget är möjligt.

Beträffande reservationen I om faderskapserkännandet, som herr Svanström berörde, vill jag säga att majoritetens förslag ändå öppnar större möjligheter för felaktiga avgöranden än reservanternas väg. Det är klart att fallet som jag nämnde, med tre parter som kommer överens om någonting som är fel, kan tänkas klara sig även vid en domstolsprövning. Men jag påstår absolut att risken är betydligt mindre om frågan prövas inför domstol. Det är en rättssäkerhetsfråga detta att vi får regler som så mycket som möjligt säkerställer att avgörandet blir materiellt riktigt.

När det gäller treårsregeln vill jag bara påpeka för herr Svanström att även den risk som han nämnde kan uppkomma, men där får ju barnet ett intresse av att föra denna talan, om förhållandena blir orimliga. Om man väljer vår linje kommer barnet inte att överraskas, om den rättslige fadern, genom att en relation som växt fram under många år hastigt bryts och vid något tillfälle finner anledning att föra talan gentemot barnet.

När det gäller vad herr Andersson i Södertälje sade om väsentligen ändrade förhållanden kan man väl möjligen säga att skillnaden i sak inte är så särskilt stor mellan majoritet och reservanter. Som jag sade, har reservanternas tagit tillbaka en hel del. På s. 131 står det:

”Förslaget ger domstolen möjligheter att i det enskilda fallet bedöma huruvida vad som tidigare bestämts angående underhåll kan anses skäligt

med hänsyn till parternas aktuella förhållanden. Det förhållandet att man slopar kravet på att förhållandena skall ha ändrats i väsentlig mån innebär dock inte att varje förändring skall kunna åberopas som grund för jämkning. Förändringen bör vara något så när betydelsefull för att jämkning skall kunna ske.”

Jag menar dock att det blir risk för ett ökat antal processer som kanske inte leder till någonting. Ordet väsentligen avhåller kanske från en hel del processförsök. Tar man bort ordet måste de som sysslar med de här frågorna anse att någonting har ändrats, och det har det. Men motiven ger sedan inte så särskilt mycket stöd för en ändring i sak. Jag menar att med beaktande av samtliga skäl, som delvis är av motstridande art, bör den här frågan noggrant penetreras och då lämpligen av familjelagssakkunniga, innan man ger sig in på en ändring.

Herr SJÖHOLM (fp):

Herr talman! Jag skall först beröra vad herr Winberg var inne på, nämligen anledningen till att det här ärendet har kommit upp i år och inte skjutits till nästa riksmöte. Den som förändrade majoriteten i utskottet var alltså jag, men det var på mycket godtagbara skäl.

För det första var arbetsbelastningen stor i riksdagen och alla utskott bemödade sig om att skjuta på vissa ärenden. Det visade sig då att man hade gjort detta i så stor utsträckning i andra utskott att det gott och väl fanns utrymme för det här ärendet. Det var det första skälet.

För det andra, och det var det väsentligaste, visade det sig att allmänheten fann det mycket angeläget att ärendet avgjordes ganska snabbt. Det fanns alltså en press från väljarnas sida, och en demokratiskt mer fullgången motivering för att ta upp ärendet kan man knappast tänka sig.

Det viktiga i det här ärendet är naturligtvis den gemensamma vårdnaden. Den är det allt överskuggande. I politiskt avseende är det ett intressant ärende, därför att det visar att vårt konservativa parti, alltså moderata samlingspartiet, har velat bromsa. Det är mycket egendomligt att man samtidigt som man talar om den nya individualismen, som innebär att människor själva skall få bestämma, vill att samhället skall gå in och bestämma i en så pass personligt färgad angelägenhet som frågan om huruvida man vill ha gemensam vårdnad om sina barn. Det är faktiskt ganska anmärkningsvärt.

Det är också notabelt att vi å ena sidan har moderata samlingspartiet som vill förbjuda föräldrar att ha gemensam vårdnad och å andra sidan vpk som vill tvinga människor att ha gemensam vårdnad. Där har vi alltså polerna i detta ärende. Liberaler har ju varit pådrivande från början. Den förste som väckte den här frågan – och det var för flera år sedan – var Gabriel Romanus. Det är därför självklart att jag hälsar med stor tillfredsställelse att frågan nu har tagits upp också av regeringen.

Herr talman! Endast ytterligare en liten fråga. Jag instämmer hundraprocentigt med herr Winberg när det gäller att stryka ordet väsentligt

när det gäller ändrade förhållanden för jämkning av underhållsbidrag. Det är faktiskt redan en liberalisering på gång i rättspraxis, det sades också i utskottet. Detta gäller kanske i all synnerhet skånska hovrätten. Då är det så mycket bättre att man skjuter denna fråga till familjelagssakkunniga, där presidenten i skånska hovrätten är ordförande.

Det är ett hederligt sätt att lagstifta att det står i själva lagen vad som gäller. Domstolen måste under alla förhållanden när det kommer ett sådant ärende om jämkning pröva om det är väsentligt ändrade förhållanden. Då är det bara bra att det står i själva lagtexten.

Jag håller också med herr Winberg om att reservationen bara är en omformulering. Man säger att det måste ha hänt någonting som är av vikt. Man säger också att man tänker sig att familjelagssakkunniga kommer med ett delbetänkande. Det måste ändå vara den rätta metoden att skicka ärendet dit och inte, som herr Svanberg påpekade, ändra en lagtext hit och dit.

Herr talman! Jag yrkar bifall till utskottets hemställan på alla punkter.

Herr WINBERG (m) kort genmäle:

Herr talman! Bara en kort kommentar till herr Sjöholm för att det i protokollet inte skall till synes stå oemotsagt vad han sade om gemensam vårdnad. Jag vill göra det redan nu, eftersom fru Lindquist, som kommer att behandla dessa frågor från moderat håll, står en bra bit längre ned på talarlistan.

Herr Sjöholm sade att moderata samlingspartiet vill låta samhället bestämma. Det är hänsynen till barnens bästa som har föranlett vår bedömning.

Herr SVANSTRÖM (c) kort genmäle:

Herr talman! Jag vill säga till herr Sjöholms historieber beskrivning beträffande uppskovet, att jag kanske hade litet större insyn i de inre omgångar som vi fick ta innan det hela blev klart. Det var ju uppoftande av andra utskott att de kunde skjuta på ärenden, men vi kommer ändå att under den här veckan ha bekymmer att hinna med alla dessa ärenden. Vad som är väsentligt, herr Sjöholm, är att vi i utskottet inte fick den tid på oss som vi behövde för att ordentligt genomarbeta detta förslag, trots de stora uppoftningarna från vårt kanslis sida, som herr Winberg påpekade.

Jag vill upprepa att min uppfattning var att vi icke skulle ha åstadkommit någon försening när det gäller genomförandet av dessa bestämmelser, men vi hade fått tillfälle till en litet lugnare arbetstakt.

Herr SJÖHOLM (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag påpekade ju, herr Svanström, att det var en press från allmänhetens sida att ärendet skulle tas upp nu, och det anser jag vara en godtagbar motivering.

Vad herr Svanström säger verkar vara litet av den obotfärdiges för-

hinder. Detta är ett mycket genomarbetat förslag. Jag kan inte fatta att det skulle vara sämre än vad vi brukar åstadkomma. Var och en har fått tala hur länge som helst, och vi har behandlat ärendet precis som alla andra. Det är ingen skillnad alls.

Man kan visst säga, herr Winberg, att det var det ena eller andra hänsynstagandet som låg bakom. Men vi anser att det är av hänsynen till barnen som föräldrarna bör ha gemensam omvårdnad. Det är ju för barnens bästa.

Det intressanta politiskt är ju att det konservativa partiet vill skynda långsamt, och jag bara påpekade att det är precis som det skall vara.

Herr SVANSTRÖM (c) kort genmäle:

Herr talman! Herr Sjöholm och jag behöver inte träta längre om detta, men herr Sjöholm har två gånger upprepat att det var ett tryck från allmänheten. Jag tror, herr Sjöholm, att det var tryck från helt annat håll.

Herr SJÖHOLM (fp) kort genmäle:

Herr talman! Det är sådant där man inte vill höra i riksdagsdebatten. En förstucken antydning, som ingen skall riktigt begripa vad det är. Jag menar allvar att det var tryck från allmänheten, och jag menar att vi skall försöka rätta oss efter det.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk):

Herr talman! Lagar är mäktiga redskap, som ingår i samhällets ideologiska överbyggnad. De kan stödja människors frigörelse från fördomar, stödja deras självständighet och mognad. Det är så vi i vårt parti vill se lagar utformade. De kan emellertid också hindra frigörelsen, idealisera verkligheten och skyla dubbelmoralen. Det är så svensk familjerätt i stor utsträckning hittills har verkat.

I generationer har man idealiserat äktenskap och moderskap. Man har rättsligt skilt på barn som är äkta och barn som är oäkta. Dem som levat i samvetsäktenskap har lagstiftarna länge försökt att inte låtsas om. Ogifta fäder har intresserat lagstiftarna nästan enbart i deras egenskap av underhållsbetalare. Mitt i allt detta har lagstiftarna ändå inte skämts för att påstå att de syftat till barnets bästa – något som mot den nämnda bakgrunden är ett påstående som når hyckleriets mer sublima höjder.

Nästan vart tredje barn föds i dag utom äktenskap. Dessa barn har alltså saknat möjlighet till rättslig anknytning till båda föräldrarna. Varje år får 20 000 barn uppleva att föräldrarnas äktenskap upplöses. Också dessa barn har saknat rätt till båda sina föräldrar.

Nu kommer emellertid förslag om möjlighet till gemensam rättslig vårdnad för ogifta och fränskilda föräldrar. Det är en smutt historisk reform. Det är en helt ny tanke som nu inträder i svensk familjerätt. Man har börjat se klart vad familjerelationer egentligen är.

Vpk stöder givetvis ett sådant nytänkande. Men vår linje är också

att gemensam vårdnad skall göras till huvudregel, inte bara vara en tänkbar möjlighet. Detta vårt krav har stöd bl. a. från de socialdemokratiska kvinno- och ungdomsförbunden, tredje kretsen av Stockholms socialdemokratiska arbetarkommun, Fredrika-Bremer-Förbundet, Föreningen Familj och Rätt samt Svenska kvinnors vänsterförbund. Givetvis innebär detta, inte som herr Sjöholm säger, något tvång på människorna. Varje lag måste ju ha en huvudregel – tillika med undantag. Vi vill göra det som lagutskottet vill ha som undantag till huvudregel och utskottets huvudregel till undantag. Det är skillnaden. Detta är naturligtvis inget tvång. Även med gemensam vårdnad som huvudregel finns ju möjligheten att påkalla att den gemensamma vårdnaden upphävs, om sakliga skäl talar för det.

Varför är då gemensam vårdnad en betydelsefull princip? Främst därför att den gör relationen föräldrar–barn oberoende av föräldrarnas civilstånd och även oberoende av förändringar i föräldrarnas civilstånd. Detta är den enda rimliga principen.

Att skilda rättsregler skall gälla för barns anknytning till föräldrar enbart därför att föräldrarna sammanlever som ogifta i stället för som gifta är naturligtvis groteskt.

För ett barn med sammanlevande föräldrar kan det aldrig vara gynnsamt att barnets fader saknar rättsligt vårdnadsansvar. Det kan aldrig vara gynnsamt att den ena föräldern har alla rättigheter, den andra i stort sett inga. Detta borde vara helt uppenbart.

Därav följer ju också att propositionens lösning inte är helt tillfredsställande. Gemensam vårdnad kan med denna lösning hindras av den förälder som vill behålla sitt rättsliga övertag, sin dominans gentemot barnet. De som är minst intresserade av den andra föräldern, de som är mest intoleranta mot barnet får alltså bestämma takten när det gäller införandet av gemensam vårdnad. Det tycker vi är felaktigt. Det är inte de dominanta och intoleranta föräldrarnas intressen som skall stödjas utan det är barnets intresse av balanserad anknytning till båda föräldrarna.

Också när det gäller fränskilda eller eljest icke sammanboende föräldrar är gemensam vårdnad den enda rimliga principen enligt vårt sätt att se.

Nuvarande lagstiftning är här inte bara onaturlig. Den strider mot vad den utger sig för att hävda, nämligen barnets bästa.

När två föräldrar separerar, är det enbart en förändring i en viss sida av deras inbördes relationer. Den berör egentligen bara dem själva. Barnet skiljer sig ju inte från föräldrarna därför att föräldrarna skiljer sig från varandra. Barnet bevarar och vill i normalfallet bevara sin relation till båda föräldrarna i trots av deras separation. Barnet bör alltså få lagstiftarens stöd att i detta hänseende hävda sin rätt. Nuvarande lagstiftning tvingar barnet att uppgå den rätten. Den tvingar barnet att acceptera att den ena föräldern i praktiken avskiljs från mer påtaglig kontakt. Ena föräldern skall enligt lag göras tämligen rättslös i förhållande till barnet. Detta har lagen kallat att sätta barnets bästa i främsta rummet.

Var och en inser det groteska i den gamla lagstiftningen. Barnets bästa kräver att det får behålla rätten till bägge föräldrarna. Därför bör enligt vår mening gemensam vårdnad vara huvudregel även vid separation.

Nu kommer våra konservativa med tre invändningar mot detta förnuftiga resonemang. De säger: Inte är det väl bra att två föräldrar med stridiga intressen behåller gemensam vårdnad om barnet? Det är en sent påtänkt invändning. Ty hur är det i tiotusentals äktenskap i dag? Är det inte just så, att föräldrarnas intimare relationer i verkligheten har upphört, ebbats ut, men att de ser det formella äktenskapet som en ram för gemensam anknytning till och ansvar för barnen? Så är det. Vi har alltså riklig erfarenhet av vad gemensam vårdnad innebär för barn till föräldrar som förblivit gifta men som i realiteten i en annan mening än den legala separerat. Jag har aldrig hört våra konservativa klaga över det. Då behöver de knappast klaga nu.

Den andra invändningen lyder: Är människor vars samlevnad brutit samman – det är de konservativas uttryckssätt – lämpliga att ha gemensam vårdnad? Detta är den direkt reaktionära invändningen. Den är dessutom en förolämpning, i sin brist på insikt. Ty vad är en separation? Den är en form av insikt, en mognad, ofta – inte minst för kvinnor – en form av frigörelse. Är man en sämre människa därför att man har genomgått en sådan utveckling? Och är man en bättre förälder därför att man gömmer kärlekslösheten bakom en mask av äktenskapligt civilstånd? Jag tror inte det.

Den tredje invändningen är, att den gemensamma vårdnaden skulle leda till instabila förhållanden för barnet. Vi kan inte heller gå med på den invändningen. Den gemensamma rättsliga vårdnaden utesluter givetvis inte att barnet i huvudsak kan stå under ena förälderns faktiska vårdnad. I sådana fall är invändningen helt irrelevant. Men även om nu barnet skulle alternera hos båda föräldrarna – är det egentligen något fel? Är det inte i stället till nytta för barnet? Det finns nämligen en märklig åskådning, som tror att ett barn mår bäst av att bara vara hos en av två fränskilda föräldrar och mer eller mindre skäras av från intensivare kontakt med den andre. Denna åskådning betraktar barnet som, om jag får uttrycka mig litet drastiskt, ett slags husdjur. För att bli rätt disciplinerad skall husdjuret ha sin sovplats, sin matskål i ett bestämt hörn, det skall läras vissa regelmässiga beteenden. Barnet däremot är en människa. Människan har i motsats till husdjuret förmåga att bli stimulerad, att självständigt utvecklas utöver de gränser hemmet har. För ett barn är det ingen fördel, som vi ser det, att ständigt vara i samma hemmiljö, ständigt uppleva en bestämd social atmosfär, ständigt möta samma värderingar, samma snäva värld. Den andliga stimulansen vidgas tvärtom av att barnet möter olika miljöer, olika människor, olika värderingar. Detta bör givetvis inte ske i sådan grad att barnet inte förmår fördjupa sina personliga kontakter. Men den mångsidighet som anknytning till båda föräldrarnas skilda världar kan ge är att se som klart positiv. Den är positiv även emotionellt – kanske speciellt för de barn

som annars skulle hamna i en ensidig kvinnovärld – ensamstående mor, utpräglad kvinnodominans på daghemmet osv.

Vi måste äntligen lära våra konservativa att inse, att mänskliga relationer är mångsidiga. Att parsammanlevnad inte är något specifikt, något nödvändigt eller ens något eftersträfvansvärt. Att parförhållanden kommer och går, men att andra relationer ändå består. Att en skilsmässa inte upphäver ett familjesociologiskt system av relationer, utan bara ger det en annan form, en form som lagstiftaren har skyldighet att hjälpa barnet att klara av. Och man hjälper inte barnet genom att säga: Nu skall dina föräldrar skiljas, och därför får du inte träffa den ena av dem mer än högst ett veckoslut i månaden eller vad det nu kan vara fråga om. Sådant är ju barbari.

Vpk:s andra huvudfråga gäller proceduren i vårdnadsmål. All erfarenhet tycks här tala för att både vanliga domstolar och socialnämnder saknar tillräcklig kompetens. De sociala utredningarna är ofta ytliga och föga fackmässiga. JO-anmärkningar för dröjsmål har varit beklagligt vanliga. Ledamöterna i socialnämnderna representerar inte sällan – jag skär här inte alla över en kam – ett tvärsnitt av det mest amatörmässiga och fördomsfulla som står att uppleva i denna bransch.

Också domstolarna har brister. Detta är nu inget angrepp på domarna, som ju har att fatta beslut på basis av ofta subjektivt och dåligt underlag. Det är bara ett konstaterande att någon barnpsykologisk och familjesociologisk bedömning i regel aldrig görs. Domstolarna möter själva aldrig barnet och de representerar heller ingen form av sådan speciell fackutbildning, som är nödvändig för att klarlägga barnets emotionella kontaktsystem. Följden blir att de i domskälen lätt faller tillbaka på allmänt hållna föreställningar av traditionell typ eller också på ytliga och irrelevanta omständigheter.

Läser man domskälen, som jag har roat mig med att göra i ett antal vårdnadsmål, kan man hitta de mest säregna argument. Det anses bra för barn att bo nära sina morföräldrar, tydligen helt oavsett vad morföräldrarna är för slags människor. Det är bra för barn att deras dagmamma bor på en lantgård, för lantgårdar är ju så trevliga miljöer för barn. Att lantgårdar är farliga arbetsplatser, där man måste extra passa på barnen, tycks inte ingå i tänkandet. Att en präktig morfar som är förtroendeman i bygden också automatiskt har god kontakt med barn tar man för givet utan att undersöka saken närmare. En tilltänkt styvmor har i ett fall fått ett högt vitsord för sina relationer till barn, men fadern blir ändå diskvalificerad som vårdnadshavare på grund av styvmoderns lätta epilepsi. Detta tjänar i det fallet som skäl för domstolen att anförtro vårdnaden åt en mor med alkoholproblem – emot en enhällig socialnämnd och trots att vårdnaden redan interimistiskt utövades av fadern.

Detta, herr talman, var bara några axplock ur de färskaste exemplen på egenartade domskäl. De kunde mångfaldigas om kammarens arbetsordning tillät det. Jag påstår inte att domare regelmässigt är så här amatöristiska. Men jag påstår att jurister när det gäller sådant som ligger utanför

det juridiska området enbart representerar ren lekmannakunskap och intet därutöver. Och denna kunskap är inte alltid särdeles tidsenlig. Därför behöver juristerna stöd. En utväg vore kollegiala domstolar i vårdnads-mål. Där skulle få plats både socialarbetare och företrädare för landstingens psykiska barna- och ungdomsvård. Särskilt de senare representerar i dag den egentliga fackmässiga instansen i psykologiska och familjesociologiska sammanhang.

Den tredje huvudfrågan i vpk:s yrkanden gäller de underhållsskyldiga – en alltför länge förbisedd grupp, som inte omfattas av den röstfiskande familjepolitiken.

Rättsförhållandena beträffande underhåll är, som sagts tidigare, principiösa och godtycket utbrett. Alltför ringa hänsyn tas till de underhållsskyldigas egen sociala situation, och de har länge betraktats alltför mycket som lovligt byte av diverse myndigheter. Det bör bli ett slut på sådant. Reformen är av nöden, och de bör komma snabbt.

Avslutningsvis vill jag notera två ting. Det finns en borgerlig motion som kräver att domstolarna i ärenden om gemensam vårdnad skall få ökad rätt att ingripa i föräldrarnas dispositioner. Det är intressant att notera, hur man annars på den kanten gärna hävdar familjens integritet gentemot myndigheter. Men när föräldrarna kommer överens om att tillämpa en framsynt och progressiv princip – då vill man plötsligt försvåra detta genom att låta myndigheterna kunna bryta in i ökad utsträckning i föräldrarnas dispositioner.

Min andra notering gäller vissa folkpartister, som i många sammanhang framträtt som varma förespråkare för lättnader åt de underhållsskyldiga men som nu ställt sig bakom en linje som skulle fördröja reformer för dessa. Sådant är beklagligt.

Herr talman! Vpk har på avgörande punkter en radikalare syn än propositionen och utskottsmajoriteten. Vi vill dock ge justitiedepartementet en eloge för dess snabba agerande i angelägna principfrågor. Vi ger också lagutskottets kansli en eloge för ett sällsynt välskrivet betänkande. Den anda av öppenhet och framsynthet med vilken många problem där diskuteras bådär gott för framtiden även från vårt partis synpunkt.

En sak framgår klart. När vi i dag ser vilka som söker försvåra och hindra denna rättsreform – då ser vi också att en fortsatt rörelse längs framsynthetens väg icke skulle må bra av om det i höst bleve en borgerlig regering.

Jag yrkar bifall till reservationerna 3, 7, 10, 13, 15 och 16.

Herr SJÖHOLM (fp) kort genmäle:

Herr talman! Det sista om en borgerlig regering begrep jag inte riktigt. Det är ju ändå liberaler som har varit pådrivande när det gällt att föra utvecklingen framåt i det här avseendet, och liberaler kommer förhoppningsvis att i stort antal ingå i en ny regering.

Jag begärde faktiskt ordet i Fredrika-Bremer-Förbundets intresse, eftersom herr Svensson i Malmö citerade felaktigt. Fredrika-Bremer-Förbun-

det har icke sagt att det är anhängare av gemensam vårdnad som en huvudregel utan endast när det gäller sammanboende ogifta, icke annars.

Sedan är det från liberal synpunkt bäst om föräldrarna är ense om vårdnaden. Att tvinga människor till en gemensam vårdnad, om de inte själva vill ha det, kan bara leda till fortsatta stridigheter. Sådana är uppenbarligen icke till barnets bästa, och det är barnets bästa vi skall tillgodose.

Jag har i mitt civila yrke ganska stora erfarenheter av frågor om jämkning av underhållsbidragets storlek. Där finns två parter, dels den underhållsskyldige, som ofta har en svår situation, dels den underhållsberättigade, som också är i en svår situation. Den kategorin skall man också tänka på. Den har till skillnad från de underhållsskyldiga icke någon organisation som är på alerten, som vi vet att männen har när det gäller fädernas underhållsskyldighet. Man måste här även se till de underhållsberättigades intressen, och någon bättre lösning på det problemet än att överlämna det till familjelagssakkunniga kan man inte få.

Herr WINBERG (m) kort genmäle:

Herr talman! Jag skall först tacka herr Svensson i Malmö för hans undervisning av oss konservativa. Vad gäller mig gick den kanske inte riktigt hem. Jag skall emellertid avstå från att försöka ge herr Svensson någon motsvarande undervisning från vårt håll – jag tror nämligen inte att den heller skulle gå hem.

När jag hörde herr Svensson tala kom jag att tänka på uttrycket "Väst är väst och öst är öst, och aldrig mötas de två". För de olika synsätt som herr Svensson och jag har på familj och äktenskap tycker jag att det uttrycket passar väl in.

Får jag bara säga att vi trots den olika synen – som är så uppenbart markerad – kanske har samma syn på barnet och dess möjligheter att bevara relationerna till båda föräldrarna. Jag kan försäkra herr Svensson att den senare är bakgrunden till de reservationer som vi har lämnat till det här betänkandet.

Om jag får kommentera herr Svenssons uttalande vill jag säga att det var fyllt av teori men inte hade särskilt mycket av jordnära praktisk erfarenhet. Jag har i någon liten mån i min domstolsverksamhet sysslat med sådana här frågor. Utskottet har under arbetet också gått igenom dessa och träffat rätt många människor från olika håll som sysslar med sådana frågor. Den slutsats vi har dragit, i varje fall på moderat håll, av det här arbetet är att gemensam vårdnad är en olycka för barnet när föräldrarna är skilda åt. Gemensam vårdnad av barnet för samboende tycker vi däremot är någonting som man i princip kan acceptera, under förutsättning att de ekonomiska problemen kan lösas. Och det är ju därför vi begär en utredning.

I frågan om specialdomstolar eller inte har herr Svensson inte tagit upp vad det innebär av tidsutdräkt och ökade kostnader för processer att införa sådana. Det är en mängd sådana praktiska problem som kommer

in i bilden utöver den principiellt väsentliga nackdelen med att föra in specialdomstolar i åtskilliga mål. Jag tror att det just här gäller att de allmänna domstolarna bör döma, eftersom de skall ta hand om frågor som gäller både äktenskapsskillnad och ordnande av underhållsbidrag osv., men om jag förstår herr Svensson rätt skulle vi få olika domstolar med olika sammansättning för skilda frågor.

Herr SVANSTRÖM (c) kort genmäle:

Herr talman! Det är alltid intressant att lyssna till herr Svensson i Malmö; ingen blir helt oberörd av hans framträdande. Han har ju ett verbalt ordfyreverkeri som är fantastiskt och som når de mest sublima höjder, för att använda hans egna ord. Och icke ett ögonblick vill jag påstå att det i hans fall var hyckleri.

Men varför detta domedagstalande mot en lag som vi är överens om att avskaffa? Det vi däremot från utskottets sida icke kan gå med på är att göra den gemensamma vårdsnaden till huvudregel.

Jag nämnde redan i mitt inledningsanförande att vi alla säger oss arbeta för barnens bästa. Jag tvivlar inte på att herr Jörn Svensson också tror att han gör det, men jag försäkrar att man inte behöver upprepa alla slags politiska ideologier för att sedan ändå konstatera att det är väsentligt att ha båda fötterna på marken och verkligen syssla med praktiska ting. Gör man det skall vi också veta att det kan finnas olika synpunkter på vad som tillfredsställer barnens bästa.

Att jämföra barn med husdjur kan vara drastiskt även i en riksdagsdebatt. Men det är väl inte på det sättet det fungerar i allmänhet. Det finns ju någonting som heter umgängesrätt. Och uppenbarligen är det också, herr Svensson, angeläget inte minst för ungdomar i tonårsåldern att de inte hela tiden alternerar mellan olika miljöer utan verkligen kan komma in i en bofast situation där de känner trygghet. Det kan också sägas vara ett sätt att tillgodose barnens bästa.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk) kort genmäle:

Herr talman! Till herr Winberg: Tidsutdräkten kan knappast i vårdsnadsmål bli större än vad den blivit på grund av de långdragningar som det nuvarande systemet medför. Det argumentet faller av sig självt. Jag tror också att det är klokt av herr Winberg att inte ta upp till diskussion den uppsjö av primitivitet, könsfördomar och egenartade argumenteringar som man finner i tingsrätternas domskäl i vårdsnadsmål. Jag tror att det skulle väcka bestörtning om jag här i kammaren läste upp prov på den fördomsfullhet man kan finna i domstolarnas syn – en efterblivenhet som ligger långt efter vad lagstiftarna har syftat till.

Barnens bästa skall vi ju befrämja, men – och däri ligger skillnaden mellan våra uppfattningar, herr Winberg – jag kan inte inse att man befrämjar ett barns bästa genom att hindra det från att ha den typ av relation som är normal, även när föräldrarna har skilts, nämligen en någorlunda likvärdig relation med båda föräldrarna.

Jag tror inte att argument av den typen att jag skulle representera en mer teoretisk och mindre praktisk och jordnära syn än herrar Winberg och Svanström är något som de alltför mycket skall ingå på. Jag har gjort mina erfarenheter, och skulle vi här i kammaren väga dem mot herrar Winbergs och Svanströms är det möjligt att de skulle tvingas erkänna att också jag har fått göra nog så jordnära erfarenheter som kanske de inte har gjort.

Låt mig till sist till herr Sjöholm säga: Det är bra att liberaler är liberala, men min fråga var ju: Hur blir det med liberalismen när de liberala skall regera tillsammans med de konservativa?

Herr WINBERG (m) kort genmäle:

Herr talman! Jag måste bara fråga: Vilka erfarenheter har herr Svensson i Malmö och vilka utredningar har herr Svensson gjort eftersom han kan säga att den nuvarande handläggningen av familjemål i våra domstolar är så långsam att den inte kan ske med större tidsutdräkt än för närvarande? Såvitt jag hörde av herr Svenssons första inlägg har herr Svensson läst ett antal domar. Jag tror knappast – men har jag fel så vore det intressant att höra det – att herr Svensson har gått igenom alla svenska domstolars handläggning av samtliga familjerättsmål och då kunnat konstatera att handläggningen inte sker inom den tid och på det sätt som är förutsatt från lagstiftarens sida.

Herr SJÖHOLM (fp) kort genmäle:

Herr talman! Inte för att det hör till saken, men jag skall svara herr Svensson i Malmö på hur det kommer att bli med moderater i en ny regering. De kommer att foga sig, herr Svensson. Så förnuftiga är de.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk) kort genmäle:

Herr talman! Jag önskar att jag hade kunnat tro lika obetingat på den centerpartistisk-liberala triumfvagnens förmåga att köra över moderaterna. Om det herr Sjöholm säger emellertid stämmer så är det ju bra, och då tar jag tillbaka min anmärkning.

Med anledning av herr Winbergs mer skarpa och allvarliga fråga vill jag säga följande. Ett förfarande med speciella kollegiala domstolar, som automatiskt vid domstolsproceduren använder sig av utredningsexpertis, kan väl inte gärna förorsaka längre tidsutdräkter än den sammanlagda tidsutdräkt som redan nu uppstår genom de ofta mycket segdragna väntetider som domstolarna måste underkasta sig därför att socialnämnderna inte inom rimlig tid kan expediera sina vårdnadsutredningar. Och dessa utredningar är dessutom i många fall behäftade med allvarliga brister.

Mitt underlag skall vi kanske diskutera vid något annat tillfälle när det är bättre tid. Låt mig säga att jag i varje fall har gått igenom samtliga prejudikatsdomar i de senaste 35 årgångarna av Nytt Juridiskt Arkiv, att jag också av eget intresse läst domskälen och gått igenom de tillgängliga handlingarna i ungefär 100 vårdnadsfall vid tingsrätter på olika

orter i landet, att jag dessutom – som jag inte här närmare skall gå in på – gjort praktiska personliga, privata erfarenheter av det här slaget som kanske människor av den äldre generationen icke i samma mån har gjort.

Herr andre vice talmannen anmälde att herr Winberg anhållit att till protokollet få antecknat att han inte ägde rätt till ytterligare replik.

På förslag av herr andre vice talmannen beslöt kammarkamraren att uppskjuta den fortsatta överläggningen om detta betänkande samt behandlingen av på föredragningslistan återstående utskottsbetänkanden till morgondagens sammanträde.

§ 8 Om förutsättningarna för erhållande av bidrag till beredskapsarbeten för ungdom

Herr arbetsmarknadsministern BENGTTSSON erhöi ordet för att besvara herr Gustavssons i Alvesta (c) den 19 maj anmälda fråga, 1975/76:372, och anförde:

Herr talman! Herr Gustavsson i Alvesta har frågat mig om jag anser att kravet att arbetsgivare måste teckna avtalsförbindelse med facklig organisation eller ansluta sig som medlem till arbetsgivareorganisation står i överensstämmelse med regeringens beslut beträffande förutsättningarna och principerna för erhållande av den s. k. tiokronan när anställning sker av ungdom för beredskapsarbete.

Vid enskilt beredskapsarbete för ungdom, liksom vid flertalet övriga former av arbetsmarknadspolitiskt stöd som kan utgå till arbetsgivare, krävs att samråd sker med berörd facklig organisation samt att avtalsenliga löne- och anställningsförmåner utgår till arbetstagarna. Detta behövs för att tillförsäkra arbetstagarna inte bara avtalsenlig lön utan också alla de sociala förmåner – t. ex. trygghetsförsäkringen vid yrkesskada – som har avtalats mellan parterna på arbetsmarknaden.

Det är därför enligt min mening naturligt att de fackliga organisationerna vid sin prövning ställer krav på att den bidragssökande arbetsgivaren genom avtal skall vara bunden att ge berörda arbetstagare dessa förmåner. Mot denna bakgrund kan självfallet arbetsmarknadsverket normalt inte bevilja bidrag till arbetsgivare som inte uppfyller dessa krav.

Herr GUSTAVSSON i Alvesta (c):

Herr talman! Det är angeläget att minska ungdomsarbetslösheten, och det är ju därför som frågan om beredskapsarbete för ungdom togs upp och sådant beredskapsarbete tillkom. Så har även jordbrukarna sett det, och de är också beredda att bidra till denna verksamhet. Jag anser dock att det är förvånande att man behöver skapa en byråkratisk ordning för sådant beredskapsarbete för ungdom som pågår upp till tre månader.

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

Om förutsättningarna för erhållande av bidrag till beredskapsarbeten för ungdom

Måndagen den
31 maj 1976

*Om förutsättningar
för erhållande
av bidrag till
beredskapsarbeten
för ungdom*

Många av dessa lantbrukare är egenföretagare och har inte anställd arbetskraft. De tillhör inte arbetsgivarförening och har därmed inte tecknat kollektivavtal.

Nu säger statsrådet att det är naturligt att det "krävs att samråd sker med berörd facklig organisation samt att avtalsenliga löne- och anställningsförmåner utgår till arbetstagarna". Det är inte det frågan gäller. Jag utgår ifrån att när ungdomar har kontakt med arbetsförmedlingen så får de besked om var lönen ligger, och det vet också arbetsgivaren. Men att för detta kräva att avtal skall tecknas eller arbetsgivaren skall gå in i Lantarbetsgivarföreningen är väl ändå att skapa en byråkrati, herr Bengtsson. Det är väl sysselsättningen som skall prioriteras och icke byråkratin. Jag ifrågasätter om inte det som herr Bengtsson nu ger uttryck för är en efterhandskonstruktion. Jag har inte tidigare uppfattat beslutet och dess utformning så. Det väsentliga är alltså att lönen utbetalas avtalsenligt och att arbetstagaren är skyddad av de försäkringar som vederbörande behöver.

Det krav det här gäller har gjort att verksamheten blivit fördröjd, och det kan innebära att ungdomar ställs utan arbete på grund av ett byråkratiskt krångel, herr Bengtsson.

Herr arbetsmarknadsministern BENGTTSSON:

Herr talman! När vi tog upp resonemang med företagarna och den fackliga rörelsen om att tidigareanställa ungdomar som var arbetslösa – vi skall hela tiden ha klart för oss att det är fråga om att *tidigareanställa* och i det syftet lämnar alltså staten subventioner till arbetsgivarna – var det helt klart att det skulle utgå avtalsenliga förmåner. Ingen ifrågasatte det. Och avtalsenliga förmåner är icke bara den rena kontantlönen, utan det är också de andra förmåner man har skaffat sig avtalsvägen.

Det här är, herr Gustavsson i Alvesta, inte en anordning som har tillkommit för att ge företagarna billig arbetskraft och inte heller för att lösa säsongarbetsfrågorna, utan det rör sig om att tidigarelägga en sysselsättning som man så småningom räknar med att behöva inom företagen. Och det gäller inte bara tre månader utan det gäller sex månader.

Jag håller absolut fast vid att för att det här systemet skall tillämpas är det den avtalsenliga lönen som skall gälla. Det är inte alls sagt att företagarna behöver ansluta sig till en arbetsgivarförening – det struntar vi totalt i – men de måste betala avtalsenliga löner och ge avtalsenliga förmåner. Det ingick i den överenskommelse som vi träffade med företagen, när vi resonerade med dem om saken och även med den fackliga organisationen. Och det bör jag ju nästan känna till bättre än herr Gustavsson, eftersom det var jag som gjorde den här överenskommelsen.

Herr GUSTAVSSON i Alvesta (c):

Herr talman! I sitt senaste inlägg redovisade ju herr Bengtsson systemet så som jag anser att det bör tillämpas. Det är inte fråga om annat än att arbetsgivaren skall betala avtalsenliga löner och svara för vad därtill

hör av arbetstrygghet. Men det kravet har ju ställts, herr Bengtsson, att jordbrukarna antingen skall ansluta sig till Skogs- och lantarbetsgivareföreningen eller också skriftligen teckna ett avtal med den fackliga organisationen. Det är de krav som har ställts.

Vi är ju inte på något sätt oense om vilken lön som skall betalas, utan vi är överens om att avtalsenlig lön skall utgå, och övriga trygghetsförmåner skall den beredskapsarbetande ungdomen också omfattas av.

Herr arbetsmarknadsministern BENGTTSSON:

Herr talman! Men det bör väl ha framgått ganska klart att vad vi kräver är avtalsenliga förmåner, och avtalsenliga förmåner är icke bara kontantlönen. Och det ger man inte, utan man har kollektivavtal.

F. ö. är det så att lantarbetarna har den högsta arbetslösheten bland kassamedlemmarna, och därför är Lantarbetareförbundet väldigt intresserat av att därest jordbrukaren har behov av arbetskraft på sommaren skall han inte utnyttja den här billiga arbetskraften, som har tillkommit i ett helt annat syfte, utan då skall han anställa en arbetslös lantarbetare.

Mot denna bakgrund har jag förståelse för Lantarbetareförbundets inställning, som är mycket restriktiv. Tecknar jordbrukaren inte avtal skall han heller inte få anställa en sådan här beredskapsarbetare. Det är inte bara lönen utan det är också anställningsförmånerna enligt avtalet som måste vara gällande.

Herr GUSTAVSSON i Alvesta (c):

Herr talman! Därom är vi överens – detta skall utgå. Att döma av herr Bengtssons senaste resonemang skulle det emellertid nästan vara omöjligt för dessa jordbrukare att anvisa beredskapsarbete för ungdom. Det gäller dock beredskapsarbete som annars inte skulle utföras – det är inte ordinarie arbete som skall utföras. Utgår då herr Bengtsson från att jordbruket ställs utanför möjligheten att ordna beredskapsarbete?

Men än en gång, herr Bengtsson: Det är inte fråga om att betala lägre löner, utan avtalsenlig lön plus vad som innefattas i övriga trygghetsförmåner skall utgå.

Herr arbetsmarknadsministern BENGTTSSON:

Herr talman! Då förstår jag inte varför herr Gustavsson i Alvesta har frågat mig, för de måste teckna avtal för att kunna ge de anställda avtalsenliga förmåner på trygghetssidan. För dagen är det ett hundratal som har beredskapsarbete hos jordbrukare, men det är sådana jordbrukare som inte behöver den arbetskraften just nu utan som anställer dem därför att de behöver arbetskraft i framtiden. Här är det alltså hela tiden fråga om tidigareläggning, inte om normal rekrytering. Ett företag som behöver personal skall ju rimligen inte ha subventioner för det, utan det skall man ha för att man gör en tjänst genom att anordna beredskapsarbete.

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

*Om förutsättningar
för erhållande
av bidrag till
beredskapsarbeten
för ungdom*

Måndagen den
31 maj 1976

*Om kortare
arbetstid*

Herr GUSTAVSSON i Alvesta (c):

Herr talman! Men detta är en annan företagargrupp, som normalt inte har anställd arbetskraft men som nu kan anvisa ungdomar arbete. Med herr Bengtssons resonemang och med de formella föreskrifter och krav som nu finns ställs dessa företagare utanför, och ungdomarna blir utan jobb.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 9 Om kortare arbetstid

Herr arbetsmarknadsministern BENGTTSSON erhöll ordet för att besvara fru Lantz (vpk) den 20 maj anmälda fråga, 1975/76:378, till herr socialministern, och anförde:

Herr talman! Fru Lantz har frågat socialministern om regeringen ämnar påskynda en arbetstidsförkortningsreform syftande till sex timmars arbetsdag för alla anställda. Enligt fastställd ärendefördelning ankommer det på mig att besvara frågan.

Såväl regeringen som löntagarorganisationerna har uttalat sig för att det långsiktiga målet på arbetstidsområdet är en 30 timmars arbetsvecka uppnådd genom förkortningar av den dagliga arbetstiden. Det råder vidare full enighet om att det är parterna på arbetsmarknaden som måste avgöra i vilken takt detta långsiktiga mål kan nås och hur generella arbetstidsförkortningar skall vägas mot andra arbetstidsreformer och mot andra standarduttag.

För att göra det möjligt för arbetsmarknadens parter att överblicka och kontinuerligt följa pågående arbete rörande arbetstidsfrågorna samt för att ta nödvändiga initiativ att få fram ytterligare information tillsattes delegationen för arbetstidsfrågor våren 1974. I delegationen ingår företrädare för arbetsmarknadens parter.

Jag har i dag mottagit en delrapport från delegationen. I rapporten framhålls vikten av att takten i en förkortning avgörs av parterna. Detta är nödvändigt först och främst för att kostnaden för en förkortning utgör ett viktigt inslag i en avtalsuppgörelse, men också för att det i fortsättningen kommer att krävas en större flexibilitet i förläggningen av arbetstiden. Rapporten skall nu remissbehandlas.

Fru LANTZ (vpk):

Herr talman! Först ber jag att få tacka för svaret.

Arbetarrörelsens gamla målsättning om åtta timmars arbetsdag, åtta timmars fritid och åtta timmars sömn är ännu inte uppfylld. En undersökning som statistiska centralbyrån har gjort om levnadsförhållandena i Sverige visar att det är mer än väl motiverat med en allmän arbetstidsförkortning till sex timmars arbetsdag för alla arbetstagare. Det är motiverat dels av den faktiska längden på arbetstiden, dels av arbetets

karaktär för många arbetstagare. I nämnda undersökning framkom bl. a. att 26 % av samtliga anställda använder mer än tio timmar om dagen för arbete, om man räknar in resor till och från samt rasterna i arbetet. För 10 % av de anställda är den totala arbetstiden elva timmar. Mer än en tredjedel av alla anställda har en arbetstid på över åtta timmar varje dag.

När det gäller arbetsmiljö visar undersökningen att den är lika illa som befarats. 1.5 miljoner anställda har arbeten som kräver tunga lyft, och lika många har arbeten som innebär upprepade och ensidiga arbetsrörelser. Vidare anser sig 500 000 anställda för jämnan arbete under öronbedövande buller. Var fjärde, eller nära 1 miljon förvärvsarbetande, har arbeten som innebär att man dagligen blir svettig av kroppsansträngning, 620 000 har svårt smutsande arbeten, 370 000 har arbeten där man i hög grad besväras av gas, damm, rök eller dimma, och var tredje anställd eller 1.3 miljoner, har psykiskt ansträngande arbeten.

Regeringen och de borgerliga har under en tid gjort frågan om arbetstidsförkortningen till en familjepolitisk fråga, men det är den inte alls. Sex timmars arbetsdag måste genomföras både för att åstadkomma en arbetstidsförkortning och för att skapa drägligare arbetsförhållanden. Naturligtvis måste frågan om en arbetstidsförkortning genomföras i samförstånd med de fackliga organisationerna, men det får inte innebära att regeringen och riksdag inte kan ta initiativ i denna fråga. Vore det inte, bl. a. på grund av de fakta som framkom vid SCB:s undersökning, viktigt att ta ett initiativ i den här frågan? Vad herr Bengtsson och regeringen gör med det här förslaget är, som jag ser det, att sanktionera en ytterligare förhållning av den viktiga frågan om en arbetstidsförkortning till sex timmar för alla arbetstagare.

Herr arbetsmarknadsministern BENGTTSSON:

Herr talman! Vårt initiativ i den här frågan har varit att förse löntagarorganisationerna med allt det material de behöver för att bedöma takten för den fortsatta arbetstidsförkortningen.

De siffror fru Lantz tar upp i sin fråga är helt korrekta. De ger emellertid en felaktig föreställning om att arbetstiden ökar och har ökat för människorna. Men så är inte fallet. I samma utmärkta skrift där fru Lantz har hämtat de här uppgifterna framgår det klart och tydligt att sedan den senaste arbetstidsförkortningen har det skett en total sänkning av arbetstiden i alla avseenden. Så kommer att ske undan för undan i den takt vi kan förkorta arbetstiden. Det är glädjande att kunna konstatera att den sänkning av arbetstiden som skedde förra gången har lett till en total sänkning av arbetstiden, och vad vi nu gör är att ge parterna på arbetsmarknaden det material de behöver.

Både LO och TCO kommer att ha kongresser nu där de självfallet kommer att föra fram arbetstidsfrågorna. Då är vi beredda att ta de lagliga initiativ som behövs för att genomföra reformerna.

Måndagen den
31 maj 1976

*Om åtgärder mot
våldshandlingar av
s. k. raggare*

Fru LANTZ (vpk):

Herr talman! Får jag då fråga om regeringen har något tidsperspektiv på genomförandet av sex timmars arbetsdag. Jag och vpk tycker, bl. a. mot bakgrund av de siffror jag redovisat – vilka är korrekta –, att det vore befogat med ett initiativ från regeringens sida. Det är förstås också befogat ur andra aspekter, t. ex. för att befrämja jämställdhet mellan män och kvinnor. Men jag är besviken på svaret, för som så många andra gånger innebär detta en förhållning av denna ur många aspekter mycket viktiga fråga.

Herr arbetsmarknadsministern BENGTTSSON:

Herr talman! Eftersom vi är överens om att det är parterna på arbetsmarknaden som skall bestämma takten i arbetstidsförkortningen och de själva anser sig kapabla att göra det, har jag inget dåligt samvete för det svar jag gett.

Det har framkommit under den undersökning som ägt rum att det av många skäl är nödvändigt att växa in i arbetstidsförkortningen. Det finns de som säger att den senaste arbetstidsförkortningen inte var tillräckligt väl genomtänkt. Om man förkortar arbetstiden för människorna men låter dem arbeta lika mycket under kortare arbetstid, då har man inte vunnit utan förlorat. Det finns krav från de fackligt organiserade att vi skall se till att man kan växa in i arbetstidsförkortningen.

Att ange någon exakt tid då vi når 30 timmars arbetsvecka är jag inte beredd att göra, eftersom jag håller fast vid att det är löntagarorganisationerna som bör avgöra den saken. Jag har så pass stort förtroende för dem att jag låter dem göra det.

Fru LANTZ (vpk):

Herr talman! Det är förstås också en fråga om fördelning mellan kapital och arbete. Den här fördelningen har under de senaste åren utvecklats till arbetets nackdel, det måste man påstå. LO-ekonomen Odhner har t. ex. påpekat att löneandelen 1972 var 70 % av nettoproduktionsvärdet och 1974 hade den fallit till 60 %. Denna utveckling går alltså mot en omfördelning av produktionen till kapitalets förmån.

En arbetstidsförkortning skulle i varje fall i någon mån kunna dämpa en sådan utveckling. Vore det inte på tiden att arbetstagarna fick del av den produktivitetsökning som skett under de senaste åren?

Överläggningen var härmed slutad.

§ 10 Om åtgärder mot våldshandlingar av s. k. raggare

Herr justitieministern GEIJER erhöll ordet för att besvara herr Fågelsbos (c) den 24 maj anmälda fråga, 1975/76:382, och anförde:

Herr talman! Herr Fågelsbo har – med hänvisning till en händelse

på västkusten för en tid sedan då raggare gick till angrepp mot polisen – frågat mig vilken rekommendation jag ger poliskåren för att den skall komma till rätta med denna tilltagande avart i vårt samhälle.

Frågan om raggarnas uppträdande i vissa fall och vad som allmänt kan göras för att komma till rätta med problemen i sammanhanget har jag tidigare diskuterat med herr Fågelsbo här i kammaren vid två tillfällen under förra året, senast den 27 november. Jag ber att få hänvisa till mina uttalanden i dessa debatter.

Vad sedan gäller herr Fågelsbos önskemål att jag skulle utfärda en rekommendation till polisen vill jag hänvisa till riksdagens beslut den 29 april i år, enligt riksdagsskrivelsen 1975/76:269. Härvid beslöt riksdagen att uttala kritik mot mig för att jag skulle ha blandat mig i polisens verksamhet.

Herr FÅGELSBO (c):

Herr talman! Jag skall be att få tacka justitieministern för att jag har fått min fråga besvarad. Justitieministern kallar det som inträffade på västkusten för en händelse. Man kanske kan kalla det för en händelse när 150–200 raggare invaderade en festplats. Ett antal poliser försökte hålla ordning på dem. Jag har haft flera telefonsamtal med polischefer, och de säger att de har gått fram efter den mjuka linjen. Det har inte hjälpt. Länspolischefen i Halland har ordnat något som kallas raggarkommando, men numera fungerar inte detta. Man kanske var rädd för att det skulle kunna föra med sig en upptrappning.

Så inträffade alltså förra veckoslutet denna händelse. Raggarna slog på ett antal polisbilar med stenar och störrar, de kastade s. k. molotov-cocktails eller hemgjorda brandbomber mot bilarna, de vände t. o. m. upp och ned på en bil, och en polisbil brann upp helt och hållet. Polisen fick rymma fältet för att klara livet.

Värden för 60 000–70 000 kr. gick till spillo. Många sitter fortfarande anhållna, och i dag har en av de inblandade häktats. Det kommer alltså att bli skadeståndskrav och jag förmodar körkortsindragningar, vilket jag rekommenderade den senaste gången som justitieministern och jag diskuterade denna fråga här i riksdagen.

Polisen anser inte att den har tillräckliga resurser och att detta inte bara är polisens angelägenhet – det är hela samhällets angelägenhet, det är sociala myndigheters angelägenhet, det är kanske Hem och skolas angelägenhet.

Sedan inträffade som vi vet ytterligare en händelse under det senaste veckoslutet. En yngling blev ihjälsparkad. Hans far säger i ett uttalande: Vad är det som gör att ungdomen tar till våld?

Jag måste beklaga om man rycker på axlarna åt de frågor som vi ställer och bara betecknar dem som händelser.

Herr justitieministern GEIJER:

Herr talman! Det var inte jag som kallade det för en händelse utan herr Fågelsbo. Jag refererade i mitt svar vad herr Fågelsbo sade i sin

Måndagen den
31 maj 1976

*Om åtgärder mot
våldshandlingar av
s. k. raggare*

fråga om en händelse som hade inträffat på västkusten. Herr Fågelsbo får alltså själv svara för om han tycker att han har använt ett felaktigt uttryck.

Jag sade den 27 november förra året att samhället inte skall tillåta raggargangdomarna att störa ordningen. Det är polisens uppgift att upprätthålla ordningen, och det är ytterst beklagligt att raggarna använder sådant våld att polisen inte klarade upp situationen vid det tillfälle som herr Fågelsbo tar upp. I motsats till herr Fågelsbo tror jag att den svenska polisen har resurser och att den säkert kan klara sina uppgifter. Men, herr Fågelsbo, självfallet måste varje situation bedömas av polisen med beaktande av omständigheterna. Jag tror inte att man kan avväga polisens resurser så att man i varje situation kan säga att polisen är överlägsen.

Herr FÅGELSBO (c):

Herr talman! I min fråga till justitieministern använde jag inte enbart ordet händelse utan allvarlig händelse. Båda de episoder som jag här har redogjort för anser jag vara verkligt allvarliga händelser. Polischeferna i Hallands län har kallats till sammanträde nu på tisdag för att diskutera dessa problem. De menar att händelser av detta slag är så allvarliga att man måste få ett slut på dem.

Jag vet inte om det är att blanda sig i polisens verksamhet, som det står i sista meningen av justitieministerns svar till mig, men borde det inte tillsättas en arbetsgrupp med ledamöter från exempelvis rikspolisstyrelsen, de sociala myndigheterna, skolan osv. med uppgift att ta upp detta problem i hela dess vidd? Problemen med den bilburna ungdomen kommer bara att haussas upp om man inte gör någonting. Jag vet inte om det är rätt att som justitieministern gå den mjuka vägen, eller om det är bättre att gå mer hårt fram. Men några åtgärder måste verkligen vidtas.

Herr justitieministern GEIJER:

Herr talman! Som herr Fågelsbo nämnde har polischeferna i Hallands län kallats samman för att diskutera dessa problem, och det är precis vad de skall göra. Det är alldeles utmärkt.

Sedan är det naturligtvis som herr Fågelsbo också nämnde, att detta inte bara är en fråga för polisen utan också en stor social fråga. Han efterlyste även en utredning. Men, herr Fågelsbo, en sådan behövs inte, därför att både inom rikspolisstyrelsen och det brottsförebyggande rådet har man arbetsgrupper som intensivt sysslar med problematiken hur man skall förebygga brott bland ungdom och vad som kan göras för att hindra att ungdomen blir asocial. Om alltså herr Fågelsbo studerar frågan närmare skall han finna att det sedan en tid tillbaka pågår ett intensivt arbete hos många olika samhällsinstanser för att finna möjligheter att komma till rätta med dessa avarter.

Herr FÅGELSBO (c):

Herr talman! Efter justitieministerns senaste inlägg ber jag att få framföra ett tack. Jag är också tacksam för att jag över huvud taget fick ett svar på min fråga. Jag vet att jag ställde den något för sent. Men jag reagerade faktiskt så kraftigt när jag fick höra talas om dessa händelser i Halland, att jag verkligen ville att vi ännu en gång skulle ta upp denna fråga här i riksdagen.

Jag ber att än en gång att få tacka justitieministern.

Överläggningen var härmed slutad.

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

*Om övergång till
civilbemanning på
isbrytare och
sjömättningsfartyg*

§ 11 Om övergång till civilbemanning på isbrytare och sjömättningsfartyg

Herr kommunikationsministern NORLING erhöll ordet för att besvara herr Rosqvists (s) den 7 maj anmälda interpellation, 1975/76:178, och anförde:

Herr talman! Herr Rosqvist har frågat mig om jag är beredd att nu pröva frågan om övergång till civil bemanning på isbrytare och sjömättningsfartyg.

Bedömningen av frågan om civil eller militär bemanning av sjöfartsverkets isbrytare och sjömättningsfartyg påverkas av en rad faktorer. Dessa sammanhänger bl. a. med den säsongmässiga karaktären hos isbrytnings- och sjömättningsverksamheten och därmed följande krav på flexibilitet i bemanningen. Hänsyn måste också tas till krigsorganisationen, i vilken isbrytarna och sjömättningsfartygen ingår. De sistnämnda fullgör för övrigt en samordnad civil och militär uppgift. En ändring av nuvarande ordning kan därför inte ske utan att frågan ingående övervägts. Med hänsyn bl. a. till sysselsättningsaspekten är jag beredd att låta sjöfartsverket i samråd med chefen för marinen närmare utreda förutsättningarna för en ändring av bemanningen – helt eller delvis – av ifrågavarande fartyg.

Herr ROSQVIST (s):

Herr talman! Jag vill tacka kommunikationsministern för svaret på min interpellation om övergång till civilbemanning på isbrytare och sjömättningsfartyg.

Det är av flera skäl som jag har väckt denna fråga. Både regering och riksdag har för länge sedan slagit fast principen om att värnpliktiga inte skall användas för arbetsuppgifter av övervägande civil natur. Sjöfartsverkets isbrytare och sjömättningsfartyg bemannas med befäl från det militära – marinen – och med värnpliktiga. Isbrytarnas uppgift är att tillgodose den civila handelssjöfartens behov av assistans i isbelagda färvatten.

Sjömättningsverksamheten har också den en civil inriktning: att i sjö-

Måndagen den
31 maj 1976

*Om övergång till ci-
vilbemanning på is-
brytare och sjömät-
ningsfartyg*

säkerhetens intresse furnera handelssjöfarten med tillförlitliga sjökort, korrekta uppgifter om vattendjup m. m. Isbrytar- och sjömätungsverksamheten ligger således utanför försvarets verksamhetsområde.

Utredningen om handräckningsvärnpliktiga föreslog redan 1970 att all personal på isbrytarna borde ersättas med civila och att även sjömätarna till viss del borde kunna bemannas med folk ur handelsflottan. Det är att märka att så tunga remissinstanser som statskontoret och riksrevisionsverket tillstyrkte förslaget, och så gjorde också LO. Detta gjordes alltså mot bakgrund av vad jag redan anfört: inga värnpliktiga eller militärer för civila arbetsuppgifter eller för uppgifter utanför försvaret.

Jag har i min interpellation anfört ytterligare skäl för civil bemanning. Det är den stora arbetslöshet som råder bland sjöfolket. Strukturförändringar och en långvarig, djup lågkonjunktur har gjort att många befarna och välutbildade människor i handelsflottan inte längre efterfrågas inom sina yrken.

Vid ett besök som trafikutskottets ledamöter gjorde nyligen på en av våra nya större isbrytare gavs som svar på en fråga den upplysningen att ingen i manskapsgrad inom besättningen hade tidigare erfarenhet av fartygstjänst förrän vederbörande kom ombord på isbrytaren. Det är i och för sig anmärkningsvärt: ett stort, tungt hundramiljonersfartyg går till sjöss under vinterförhållanden för att fullgöra en speciell uppgift, isbrytning och bogseringar, utan en enda matros. Inget fartyg i handelsflottan anses behörigen bemannad med enbart nybörjare, obefarna jungmän, på däck. Och det är inte mindre förvånande när fartyget i fråga redas av sjöfartsverket som är högsta tillsynsmyndighet för sjösäkerheten. Det finns, och kommer att finnas, erfaret sjöfolk som vill ha och söker sysselsättning inom sina yrken. Därför är det bra att kommunikationsministern nu låter utreda bemanningsfrågorna för de fartygstyper jag här nämnt också med hänsyn till sysselsättningsaspekten.

Jag är medveten om de förändringar som har skett under de senaste 5-6 åren och vet att de föranleder en ny översyn innan förslag och beslut kan komma. Isbrytarflottan ser ju i dag helt annorlunda ut än den gjorde 1970. Vi har betydligt större och kraftigare enheter. Även sjömätarflottan kommer att moderniseras. Vad som också förändrats är de nya isbrytarnas funktion i krigsorganisationen. Dessa stora, som åttavåningars hus höga, tunga och djupgående fartyg torde knappast passa för patrull- och konvojstjänst. Det blir väl litet väl stora, tröga och dyra måltavlor.

Jag vill sluta med att återigen tacka för det positiva svar kommunikationsministern har lämnat. När nu kommunikationsminister Norling särskilt nämnt sysselsättningsaspekten för sjöfolket och vi vet att denna fråga är prekär, vill jag fråga om kommunikationsministern också är villig att tillse att den utredning som skall ske kommer att arbeta snabbt.

Herr kommunikationsministern NORLING:

Herr talman! På den fråga som herr Rosqvist ställde sist blir svaret självfallet ja. Det finns ingen som helst anledning att den översyn sjöfartsverket skall göra får ta längre tid än oundgängligen nödvändigt.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 12 Herr andre vice talmannen meddelade att på föredragningslistan för morgondagens sammanträde skulle näringsutskottets betänkanden nr 72 och 65 i nu angiven ordning uppföras närmast efter lagutskottets betänkande nr 33.

§ 13 Anmälades och bordlades

Propositioner

1975/76:200 om Norrlandsfondens fortsatta verksamhet

1975/76:211 om samordnad sysselsättnings- och regionalpolitik

§ 14 Anmälades och bordlades

Skatteutskottets betänkande

1975/76:68 med anledning av propositionen 1975/76:178 om ändrade avdragsregler för egenavgifter, m. m. jämte motioner

Inrikesutskottets betänkanden

1975/76:45 med anledning av propositionen 1975/76:105 med förslag till arbetsrättsreform m. m. jämte motioner

1975/76:46 med anledning av propositionen 1975/76:182 om information, utbildning och forskning rörande medbestämmande i arbetslivet m. m. jämte motioner

1975/76:47 angående uppskov med behandlingen av vissa ärenden

§ 15 Kammaren åtskildes kl. 18.06.

In fidem

BENGT TÖRNELL

/Solveig Gemert

Nr 142

Måndagen den
31 maj 1976

*Om övergång till
civilbemanning på
isbrytare och
sjömättningsfartyg*